МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

ФІНАНСОВА ДІЯЛЬНІСТЬ РИБОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Одеса – 2013

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФІНАНСОВА ДІЯЛЬНІСТЬ РИБОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Напрями підготовки **“Водні біоресурси та аквакультура”**

“Затверджено”
на засіданні методичної комісії
природоохоронного факультету
Протокол № ___ від ___._____ 2013 р.
Голова комісії _____
(підпис)

Одеса -2013

Конспект лекцій для проведення занять з дисципліни «Фінансова діяльність рибогосподарських підприємств», використовується для студентів очної форми навчання і входить до дисциплін підготовки студентів неекономічних спеціальностей. Дисципліна «Фінансова діяльність рибогосподарських підприємств» відноситься до циклу професійно-практичної підготовки напряму “Водні біоресурси та аквакультура”, / старший викладач Тучковенко О.А./ – Одеса, ОДЕКУ, 2013. – 101 с.

ЗМІСТ

ВСТУП……. 4

1 ФОРМУВАННЯ ФІНАНСІВ РИБОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА……. 5

2 ОРГАНІЗАЦІЯ ГРОШОВИХ РОЗРАХУНКІВ ПІДПРИЄМСТВА. 11

2.1 Характеристика і склад грошових надходжень підприємства…… 14

2.2 Доходи (виручка) від реалізації продукції, робіт, послуг 16

3 ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ, СУТЬ ТА ВИДИ ПОДАТКІВ……. 19

3.1 Оподаткування сільськогосподарських товаровиробників у разі застосування фіксованого сільськогосподарського податку…….. 23

4 ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО БІЗНЕС-ПЛАНУПІДПРИЄМСТВ….. 30

4.1 Методологія та стадії розробки бізнес-плану…….. 30

5 СТРАХУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ……. 33

6 РЕНТАБЕЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ……. 38

7 СУТНІСТЬ І ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБОРОТНИХ КОШТІВ ПІДПРИЄМСТВ…… 41

7.1 Організації оборотних коштів…… 44

7.2 Необхідність і способи визначення потреби в оборотних коштах…… 45

8 ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ ТА ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ…… 48

8.1 Показники стану та ефективності використання основних засобів…… 52

8.2 Знос і амортизація основних засобів підприємства…… 57

8.3 Суть і склад капітальних вкладень……. 61

8.3 Джерела та порядок фінансування капітальних вкладень.. 63

8.4 Фінансування ремонту основних засобів…….. 67

9 ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВ, ЇЇ НЕОБХІДНІСТЬ І ЗНАЧЕННЯ……. 70

9.1 Показники фінансового стану підприємства…….. 76

9.2 Оцінка фінансової стійкості підприємства……. 85

9.3 Комплексна оцінка фінансового стану підприємства…… 87

10 ФІНАНСОВА САНАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВА, ЇЇ ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ТА ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ…….. 91

10.1 Фінансова криза на підприємстві: симптоми та фактори, що її спричиняють…….. 91

10.2 Економічна сутність санації підприємств…….. 94

ЛІТЕРАТУРА……. 101

ВСТУП

Невід'ємною складовою підготовки студентів з дисципліни «Фінансова діяльність рибогосподарських підприємств»» є знання законів функціонування ринкової економіки, нормативно-правової бази у сфері фінансової діяльності підприємств рибництва, методів розрахунків і аналізу фінансових показників підприємств за умов дії ринкового механізму господарювання .

Основне завдання дисципліни є надання студентам **знань** ключових понять навчальної дисципліни «Фінансова діяльність рибогосподарських підприємств»; методів аналізу фінансової діяльності підприємств рибництва; порядку здійснення страхового захисту в рибництві, основних нормативних актів, щодо фінансової діяльності підприємств в Україні.

В процесі вивчення дисципліни студенти повинні отримати **вміння** використовувати на практиці нормативну документацію щодо оцінки фінансового стану рибницьких підприємств; самостійно складати бізнес-план та робочий план розрахунків рибогосподарських підприємств; розраховувати показники фінансової діяльності рибницьких господарств; використовувати результати комп'ютерної обробки отриманої інформації в управлінні рибницькими підприємствами.

1 ФОРМУВАННЯ ФІНАНСІВ РИБОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

Фінанси підприємств як складова частина фінансової системи функціонують у сфері суспільного виробництва, де створюється національний дохід - основне джерело фінансових ресурсів. Тому можна стверджувати, що фінансове становище усієї країни визначається станом фінансів підприємств.

Вихідним моментом в розумінні сутності "фінанси підприємств" є те, що зазначене поняття поєднує в собі дві важливі економічні категорії "фінанси" та "підприємство".

Фінанси - це економічні відносини у сфері грошового обігу, які пов'язані з формуванням доходів і фондів грошових коштів, фінансових ресурсів та їх використанням.

Підприємство - це відокремлений техніко-економічний та соціальний комплекс, призначений для виробництва суспільних благ. Зважаючи на це фінанси підприємств можна визначити як економічні відносини, що охоплюють широке коло грошових відносин, пов'язаних з формуванням і використанням капіталу, доходів, грошових фондів, фінансових ресурсів в процесі їх кругообігу і виражених у вигляді різних грошових потоків певного господарюючого суб'єкта.

Специфіка поняття "фінанси підприємств" полягає в тому, що за їх допомогою мобілізуються і створюються фінансові ресурси не для подальшого перерозподілу, а для обслуговування руху вартості валового внутрішнього продукту на всіх стадіях відтворювального процесу, обслуговується процес виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг.

Саме за допомогою фінансів підприємств відбувається первинний перерозподіл вартості створеного валового продукту на фонди нагромадження, споживання, відновлення матеріальних ресурсів процесу виробництва.

Відомо, що найбільш поширеними є розподільча та відтворювальна концепції фінансів.

Розподільча концепція обмежує сферу дії фінансів підприємств розподільчою фазою відтворення (в економічній літературі ця концепція піддається справедливій критиці).

За відтворювальною концепцією фінанси підприємств існують на всіх стадіях відтворювального процесу і завдяки цьому наділені виробничою функцією (проте фінанси не створюють вартості, а відтворювальний процес і процес виробництва на підприємстві не є тотожними; отже, відтворювальна концепція не є достатньо обґрунтованою).

Фінанси підприємств - система грошових відносин, що виникають в процесі розподілу і перерозподілу виручки та прибутку господарюючого суб'єкта, з приводу утворення, розподілу і використання доходів і фінансових ресурсів з метою задоволення суспільних інтересів і потреб.

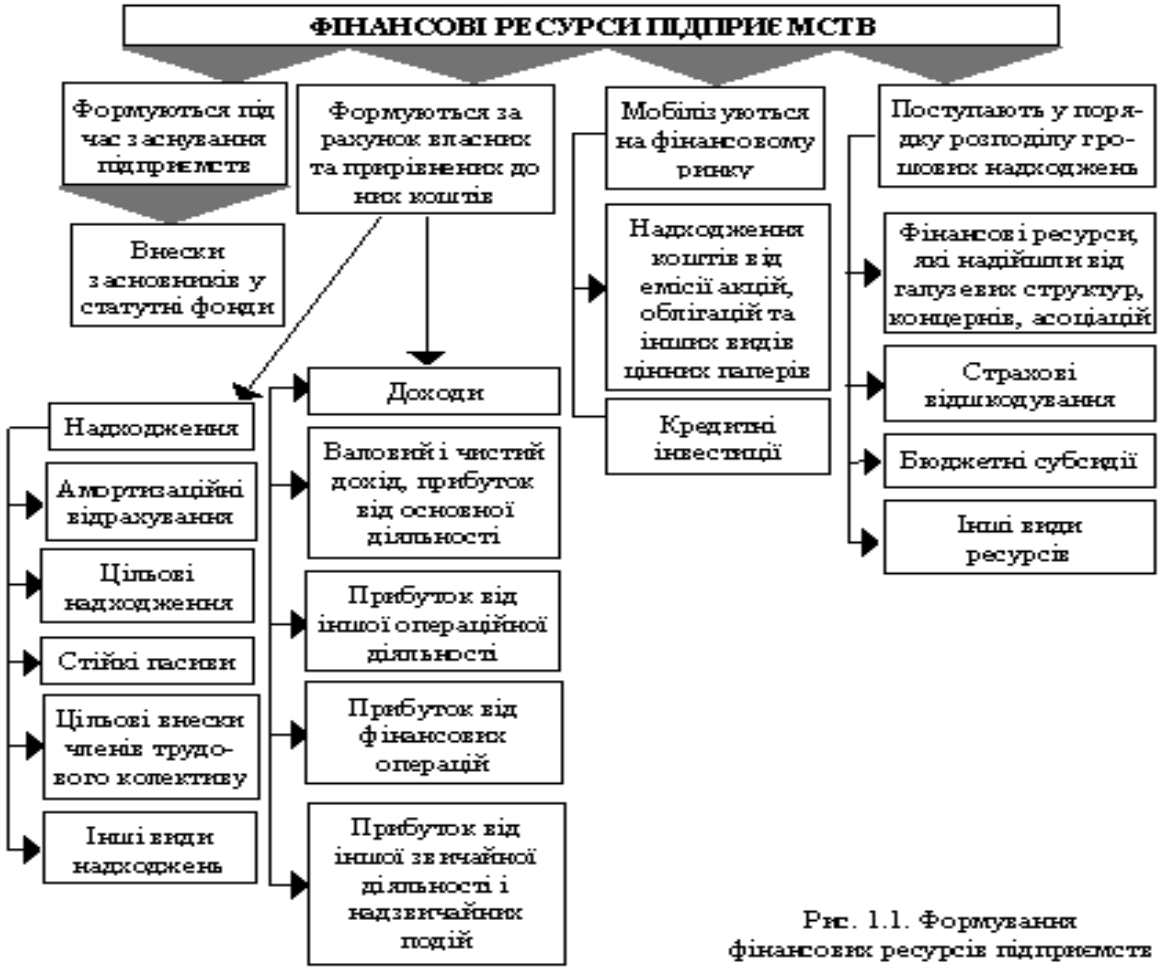

Рис. 1.1. Формування фінансових ресурсів підприємств

Функції фінансів підприємств:

- формування фінансових ресурсів;
- розподіл та використання фінансових ресурсів для забезпечення операційної виробничої та інвестиційної діяльності, для виконання основних фінансових зобов’язань перед бюджетом, банками, господарюючими суб’єктами;
- контроль за формуванням та використанням фінансових ресурсів у процесі відтворення.

Фінанси підприємств, з теоретичного погляду, мають наступні ознаки:

— функціонують у сфері товарно-грошових відносин;

— відображають тільки ті грошові відносини, які можна оцінити у вартісних вимірниках;

— обслуговують рух вартості створеного продукту на всіх стадіях відтворювального процесу;

— мають свого матеріального носія-фінансові ресурси, які одночасно є об'єктом фінансових відносин;

— формують і використовують дохід і фінансові ресурси;

— характеризуються різноманітністю та багатогранністю форм прояву, що відображається в системі відносин, які відбивають економічні факти і процеси, що відбуваються на підприємстві.

Зміст фінансів підприємств чітко визначається формуванням і використанням всієї сукупності доходів і фінансових ресурсів в процесі розподілу й перерозподілу валового внутрішнього продукту, тобто фінанси підприємств здійснюють первинний розподіл вартості валового внутрішнього продукту на фонди нагромадження, споживання, відновлення матеріальних елементів процесу виробництва.

Всі доходи суб'єктів господарювання в процесі відтворення поділяються на первинні та вторинні. Останні отримуються в результаті перерозподілу первинних доходів і формуються:

— на підприємствах - у формі прибутку, що залишається в їх розпорядженні;

— у працівників - у формі оплати праці, що залишається після сплати податків та обов'язкових платежів;

— в державі - у формі перерозподілених доходів суб'єктів господарювання до бюджету та до цільових позабюджетних фондів;

— в домогосподарствах - у формі чистої оплати праці, дивідендів акціонерам й учасникам, інших виплат із бюджету та позабюджетних фондів.

Узагальнюючи підходи до визначення сутності фінансів підприємств і їх функцій та виходячи з їх теоретичних засад, можна стверджувати, що фінанси підприємств виконують наступні функції:

— створення доходу і фінансових ресурсів;

— використання доходу і фінансових ресурсів.

Результатом першої функції є забезпечення джерелами розвитку підприємства, його фінансової стійкості та інтересів власників. Результатом другої функції є забезпечення розвитку підприємства, трудового колективу, його власників.

Регулювання, контроль, стимулювання - це роль, яку виконують фінанси, або інструменти, за допомогою яких реалізуються фінанси підприємств. Так, виявлення ролі фінансів підприємств як інструменту розподілу, контролю, регулювання й стимулювання, здійснюються в процесі фінансового планування, фінансового прогнозування, фінансового

забезпечення, коли формуються і використовуються фінансові ресурси, що створює передумови для прогресивних зрушень в структурі виробництва, підвищення його ефективності.

На рівні підприємств всі вище згадані функції поділяються на дві групи: об'єктивні і суб'єктивні фінансові функції, які трансформуються у наступні:

— обслуговування грошовими засобами життєдіяльності фірми;
— забезпечення фірми необхідною кількістю грошових засобів;
— забезпечення фінансових пропорцій фірми;
— відтворювальна функція;
— функція фінансового планування;
— підтримка певної структури капіталу фірми;
— раціональне використання грошових засобів фірми.

Слід розмежовувати рівні державних фінансів і фінансів підприємств при розгляданні сутності фінансів, їх ознак, властивостей та функцій.

При функціонуванні фінансів господарюючих суб'єктів встановлюються відповідні економічні відносини та взаємозв'язки. Фінансові відносини виражають суть фінансів як відносин, що обслуговують рух вартості валового внутрішнього продукту. Характеристика фінансових відносин на підприємстві пов'язана з виділенням їх об'єктів та суб'єктів.

Об'єктом фінансових відносин на підприємстві є вартість виготовленої продукції, виконаних робіт, наданих послуг, які формують виручку, а в процесі розподілу - фонди споживання, відшкодування витрат і прибуток, що є необхідною умовою забезпечення безперервності виробництва. Окрім того, об'єктом фінансових відносин на підприємстві є всі грошові надходження та нагромадження, тобто фінансові ресурси підприємства.

Суб'єктами фінансових відносин підприємства виступають держава, саме підприємство, його робітники та службовці, власники та акціонери (учасники), інвестори, фінансово-кредитні установи, інші підприємства та інші контрагенти. При цьому всі фінансові відносини підприємства можна згрупувати на зовнішні та внутрішні.

Грошові фонди – це частина грошових коштів, які мають цільове спрямування. До грошових фондів належать: статутний фонд, фонд оплати праці, амортизаційних фонд (на державних підприємствах), резервний фонд та інші.

Фінансові ресурси – це усі грошові кошти, які є в розпорядженні підприємства. До фінансових ресурсів належать грошові фонди і та частина грошових коштів, яка використовується в не фондовій формі.

ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ	→	Власні
	→	Позичені
	→	Бюджетні асигнування
	→	Залучені

Рис. 1.2 – Джерела формування фінансових ресурсів.

До власних належать: внески до статутного фонду, дохід, в т.ч. амортизаційні відрахування та прибуток.

Позичені джерела – це кошти, які тимчасово знаходяться в обороті підприємства. Вони виступають у вигляді кредитів банків, як короткострокових так і довгострокових.

Бюджетні асигнування – це кошти, які безповоротно і безкоштовно виділяються з бюджету.

Залучені джерела – це усі види кредиторської заборгованості, надходження коштів від продажу власних цінних паперів, дивіденди, отримані на цінні папери інших елементів, страхові відшкодування та ін..

Основні принципи організації фінансів підприємств базуються на :

- повна господарська самостійність;
- самоокупність;
- самофінансування;
- фінансова відповідальність за результати діяльності.

Фінансова діяльність – це система використання різних форм і методів для фінансового забезпечення функціонування підприємств та досягнення поставлених ними цілей.

Для цілей ефективного використання фінансових ресурсів підприємства та з метою реалізації процесу управління фінансами підприємств застосовується фінансовий механізм

Конкурентоспроможність підприємства можна забезпечити правильною організацією управління фінансами: рухом фінансових ресурсів та фінансовими відносинами. Зміст фінансового менеджменту полягає в ефективному використанні фінансового механізму для досягнення стратегічних і тактичних цілей підприємства (рис. 1.3).

Фінансовий механізм підприємства — це система управління фінансами, призначена для організації взаємодії фінансових відносин і грошових фондів з метою оптимізації їхнього впливу на кінцеві результати його діяльності.

Оптимальна взаємодія фінансових відносин досягається використанням усіх фінансових категорій (виручка, прибуток, амортизація, оборотні кошти, кредит, бюджет, податки), нормативів, різного роду стимулів, пільг, санкцій та інших фінансових важелів.

Рис. 1.3 - Фінансовий механізм підприємства і його забезпечення.

Контрольні питання

1. Що собою представляють фінанси підприємства?
2. У чому полягає основна функція фінансів підприємства
3. Які існують джерела формування фінансових ресурсів?
4. Що включається в поняття «організація фінансів підприємства» та «фінансова діяльність»?
5. У чому полягає фінансова діяльність підприємств?

2 ОРГАНІЗАЦІЯ ГРОШОВИХ РОЗРАХУНКІВ ПІДПРИЄМСТВА

У процесі купівлі-продажу товарів, надання послуг, а також виконання різного роду зобов'язань у грошовій формі відбуваються різноманітні розрахунки та платежі. Платежі також здійснюються за розподілу й перерозподілу грошових коштів. Сукупність усіх платежів створює грошовий оборот.

Грошовий оборот — це виявлення сутності грошей у русі. Він охоплює процеси розподілу й обміну. На обсяг і структуру грошового обороту на підприємстві справляють вплив стадії виробництва та споживання. Тривалий виробничий процес, який потребує збільшення виробничих запасів, призводить до збільшення платежів, пов'язаних з їх придбанням. Зростання трудомісткості продукції збільшує платежі, пов'язані з оплатою праці. Прямі і зворотні зв'язки між виробництвом і споживанням здійснюються через стадії розподілу й обміну за допомогою грошового обороту.

Особливе місце займає грошовий оборот у процесі реалізації продукції. За товарного виробництва продукт окремого виробника, призначений для споживання іншим суб'єктом господарювання, може дійти до споживача і дати право виробнику на отримання іншого продукту тільки після його оплати. Під час реалізації перевіряється відповідність між обсягом і структурою виробництва та суспільною потребою в них.

Грошові розрахунки – це система грошових відносин пов'язаних з :

- забезпеченням процесу виробництва (закупівля сировини, матеріалів, комплектуючих, виплата заробітної плати);
- реалізацією продукції (робіт, послуг);
- сплатою податків, обов'язкових відрахувань і зборів;
- забезпеченням спільної діяльності підприємств;
- отриманням і погашенням кредитів, сплатою відсотків за кредитами кредитним установам.

Грошові розрахунки можуть набирати як готівкової, так і безготівкової форми:

- безготівкова;
- готівкова;
- товарна (бартерна).

Безготівковим грошовим розрахункам, як правило, віддають перевагу. Це пояснюється тим, що за використання безготівкових розрахунків досягають значної економії витрат на їх здійснення. Широкому застосуванню безготівкових розрахунків сприяють банківські установи, у них також заінтересована держава — не тільки з погляду економного витрачання коштів, а й з погляду вивчення, регулювання і контролю грошового обороту.

Сферу готівкових і безготівкових розрахунків розмежовано. **Готівкова форма розрахунків** застосовується за обслуговування населення — виплата заробітної плати, матеріального заохочення, дивідендів, пенсій, грошової допомоги. Отримуючи грошові доходи, населення витрачає їх на купівлю товарів, продуктів харчування, оплачує послуги і здійснює інші платежі.

Безготівкові розрахунки — це грошові розрахунки, які здійснюються за допомогою записів на рахунках у банках, коли гроші (кошти) списуються з рахунка платника і переказуються на рахунок одержувача коштів.

Форми безготівкових розрахунків:

платіжні доручення – це письмове доручення власника рахунка перерахувати відповідну суму зі свого рахунка на рахунок одержувача коштів. Розрахунки платіжними дорученнями здійснюються за такою схемою (рис. 2.1);

- платіжні вимоги-доручення - це комбінований розрахунковий документ, який складається з двох частин. Верхня частина — вимога підприємства-постачальника до підприємства-покупця сплатити вартість товару, виконаних робіт, послуг. Нижня частина — доручення покупця (платника грошових коштів) банку, який його обслуговує, переказати належну суму коштів з його рахунка на рахунок постачальника. Розрахунок за допомогою платіжної вимоги-доручення здійснюється за схемою (рис. 2.2);
- платіжні вимоги (інкасові доручення);
- розрахункові чеки - це документ стандартної форми з дорученням чекодавця своєму банкові переказати кошти на рахунок пред'явника чека (одержувача коштів). Розрахунок чеком здійснюється за схемою (рис. 2.3);
- акредитиви - це розрахунковий документ із дорученням однієї кредитної установи іншій здійснити за рахунок спеціально задепонованих коштів оплату товарно-транспортних документів за відвантажений товар. Схему здійснення рахунків з використанням акредитивної форми наведено на рис. 2.4;
- векселя - це письмове безумовне зобов'язання, боргова розписка стандартної форми, що дає право її власнику вимагати сплати визначеної у векселі суми від особи, яка видала вексель, у відповідний строк і у відповідному місці.(Рис. 2.5) .

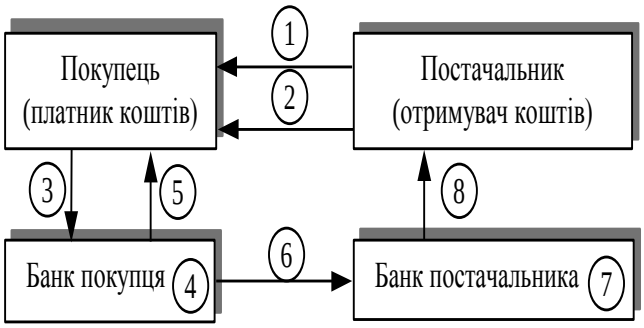

Рис. 2.1 - Розрахунки платіжними дорученнями.

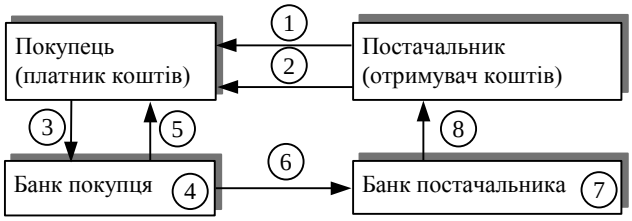

Рис. 2.2 - Розрахунок платіжною вимогою-дорученням.

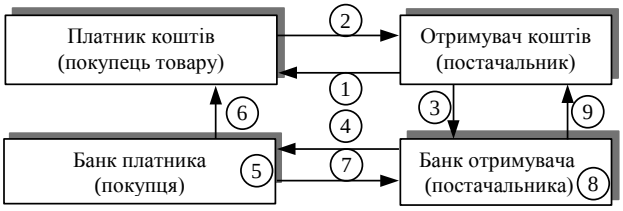

Рис. 2.3. Розрахунок чеком.

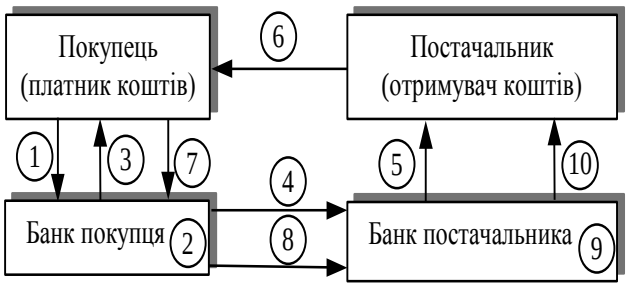

Рис. 2.4- Розрахунок з використанням акредитива

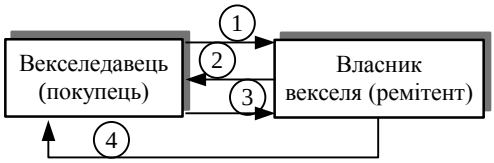

Рис. 2.5 - Простий вексельний обіг.

Існують три основні способи розрахунків:

- попередня оплата;
- авансовий платіж;
- післяплата.

При попередній оплаті покупець спочатку перераховує кошти, а потім отримує товар (ризикує покупець).

За схемою післяплати покупець спочатку отримає товар, а потім перераховує за нього кошти (ризикує продавець).

При проведенні авансових платежів ризики розподіляються, так як покупець спочатку перераховує частину коштів за товар (наприклад 30%), отримує товар і після цього перераховує другу частину коштів (70 %).

2.1 Характеристика і склад грошових надходжень підприємства

У процесі виробничо-господарської діяльності підприємств постійно здійснюється кругообіг коштів. Укладання коштів у виробництво з метою виготовлення товарів і отримання виручки від їх продажу характеризує кругообіг коштів підприємств.

Забезпечення грошових надходжень, які потрібні для відшкодування витрат виробництва й обігу, своєчасне виконання фінансових зобов'язань перед державою, банками та іншими суб'єктами господарювання, формування доходів і прибутку є найважливішою стороною діяльності підприємств.

Вхідні грошові потоки підприємств за їхніми джерелами можна поділити на внутрішні та зовнішні. Коли кошти надходять з будь-яких джерел на самому підприємстві, вони належать до внутрішніх. Надходження коштів за рахунок ресурсів, які мобілізуються на фінансовому ринку, свідчить про використання зовнішніх джерел. Структура вхідних грошових потоків залежить від сфери діяльності та організаційно-правової форми підприємства. У країнах з розвинутою ринковою економікою 60–70 % фінансових ресурсів надходить на підприємства за рахунок внутрішніх джерел.

Внутрішні грошові надходження згідно з чинною практикою обліку і звітності включали:

1) виручку від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг;
2) виручку від іншої реалізації;
3) доходи від фінансових інвестицій;
4) доходи від інших позареалізаційних операцій.

За командно-адміністративної економіки, коли ще не було реального фінансового ринку, уведення в класифікацію грошових надходжень доходу від позареалізаційних операцій було цілком виправданим. Тоді підприємства майже не мали доходів від цінних паперів, крім державних

облігацій, котрі мали зовсім незначну питому вагу в загальних грошових надходженнях.

В основному доходи від позареалізаційних надходжень формувались за рахунок штрафів і пені, прибутку минулих років, виявленого у звітному році, списаної раніше дебіторської заборгованості, яка вважалася безнадійною, але котру, проте, було погашено у звітному періоді. Однак за ринкової економіки, коли функціонує і розвивається фінансовий ринок, а підприємства здійснюють фінансові інвестиції, стало доцільним ввести в класифікацію грошових надходжень «Доходи від фінансово-інвестиційної діяльності», відокремивши їх від «Доходів від позареалізаційних операцій».

Трансформація ринкових відносин потребує створення необхідної інфраструктури. Розвивається фінансово-кредитна система, створюється і функціонує фінансовий ринок. За таких умов багато підприємств поряд з основною займається і фінансово-інвестиційною діяльністю: купівлею і продажем цінних паперів, укладанням тимчасово вільних коштів на депозитні рахунки, лізингом; валютними та іншими операціями з метою отримання додаткових доходів.

Доходи від цієї діяльності мають значну питому вагу у вхідних грошових потоках підприємств і є мірою розвитку ринкової інфраструктури, особливо фінансового ринку. Ці доходи зростатимуть. Доходи від фінансових операцій справляють прямий, безпосередній вплив на формування загального прибутку.

Відповідно грошові надходження підприємств тепер включають.

— Доходи від основної (операційної) діяльності — виручка від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг.
— Доходи від іншої операційної діяльності (реалізація оборотних активів, іноземної валюти; від операційної оренди, операційних курсових різниць; одержані пені, штрафи, неустойки; від списання кредиторської заборгованості; одержані гранти, субсидії, інші доходи).
— Доходи від фінансових операцій: від спільної діяльності, інвестицій в асоційовані і дочірні підприємства, одержані дивіденди, одержані відсотки за облігаціями, інші доходи.
— Доходи від іншої звичайної діяльності: реалізації фінансових інвестицій, основних засобів, нематеріальних активів, інших необоротних активів; ліквідації необоротних активів; неопераційних курсових різниць; безоплатно отриманих оборотних активів; уцінки необоротних активів і фінансових інвестицій.
— Доходи від надзвичайних подій: відшкодування збитків від надзвичайних подій; інші надзвичайні доходи.

Отже, грошові надходження підприємств відіграють значну роль у процесі кругообігу коштів. Відшкодовуючи авансовані у виробництво вкладення, формуючи доходи і грошові фонди, вони створюють

економічні умови для нового циклу виробництва і реалізації продукції, удосконалення та розширення власного господарства, збільшення власного капіталу.

2.2 Доходи (виручка) від реалізації продукції, робіт, послуг

Процес виробництва завершується доведенням продукції до споживача. Реалізація продукції (Т — Г′) — це кінцева стадія кругообігу коштів підприємства (Г — Т ... В ... Т′ — Г′), яка є його важливим показником. Рух товарів і коштів створює основу економічних відносин між виробниками, постачальниками, посередниками і покупцями.

Для підприємства-виробника реалізація продукції є свідченням, що вона за споживчими властивостями, якістю та асортиментом відповідає і потребам покупців, суспільному попиту.

На практиці можуть використовуватись два методи визначення моменту реалізації продукції:

а) продукцію відвантажено або відпущено споживачу (відбулася передача права власності), — метод нарахування;

б) одержано кошти на рахунок постачальника за реалізовану продукцію — касовий метод.

В обох випадках усі розрахунково-платіжні документи мають бути оформлені відповідно до чинного положення. Реалізація продукції завжди передбачає зміну форми вартості (Т — Г). Тому бартер, або прямий товарообмін (Т — Т), не можна вважати реалізацією продукції. За бартерного обміну товарів не відбувається руху коштів, нема надходжень виручки від реалізації продукції, тобто не відбувається зміни форми вартості.

Однак в економіці України досить велика питома вага товарообмінних бартерних операцій. Зростання бартерних операцій зумовлене кризовим станом платежів. Багато підприємств за браком коштів на рахунках змушені користуватися бартерними операціями. Згідно з діючим господарським законодавством, бартерні операції нині включаються у звітність з реалізації продукції підприємств, що певною мірою викривляє реальний стан справ.

Розмір виручки від реалізації продукції, за інших однакових умов, залежить від:

1) кількості, асортименту та якості продукції, що підлягає реалізації;

2) рівня реалізаційних цін.

Обсяг (кількість) реалізованої продукції прямо впливає на величину виручки, а сама кількість реалізованої продукції залежить від обсягу виробництва товарної продукції і зміни величини перехідних залишків нереалізованої продукції на початок і кінець року. Асортимент реалізованої продукції справляє двоякий вплив на величину виручки.

Зростання в загальному обсязі реалізованої продукції питомої ваги асортименту з більш високою ціною збільшує величину виручки, і навпаки.

Прямий вплив на розмір виручки справляє й рівень відпускних цін. У свою чергу, на рівень цін впливають якість і споживчі властивості, строки реалізації продукції, попит і пропонування на ринку.

На окремі види продукції, робіт і послуг держава встановлює фіксовані чи регульовані ціни. Тоді виручка від реалізації продукції залежить від рівня прейскурантних цін.

За умов ринкової економіки існують вільні, фіксовані і регульовані ціни. Фіксовані ціни встановлюються адміністративно (державою), переважно на послуги першої необхідності і на товари, які монопольно виготовляються державою (газ, електроенергія та ін.). Регульовані ціни встановлюються регулюванням рівня рентабельності товарів першої необхідності, наприклад хлібобулочних виробів, продуктів дитячого харчування тощо. При цьому державою встановлюються індикативні ціни — мінімальний і максимальний рівні цін. У решті випадків користуються вільними цінами, тобто цінами, які склалися на ринку під впливом попиту і пропозицій за домовленістю сторін — постачальників і споживачів.

Встановлюючи вільні ціни, за основу беруть собівартість і прибуток (планову рентабельність). Потім додають акцизний збір (для підакцизної продукції) і податок на додану вартість.

Розрахунок ціни продукції можна здійснити за такими формулами:

$Ц_1 = С + П$,

де $Ц_1$ — ціна продукції (ціна виробника продукції); С — собівартість продукції; П — прибуток.

$Ц_2 = С + П + ПДВ$,

де $Ц_2$ — ціна продукції з податком на додану вартість; ПДВ — податок на додану вартість.

$Ц_3 = С + П + АЗ + ПДВ$,

де — $Ц_3$ ціна продукції з акцизним збором і податком на додану вартість; АЗ — акцизний збір.

Відтак повну роздрібну ціну продукції можна розрахувати за формулою:

$Ц_4 = С + П + АЗ + ПДВ + ТН$,

де $Ц_4$ — роздрібна ціна продукції; ТН — торгова націнка.

Залежно від того, кому реалізується продукція, встановлюються відпускні та роздрібні ціни. Відвантаження продукції здійснюється посередникам оптом або партіями за відпускними цінами. Посередники реалізують цю продукцію роздрібним торговим організаціям за цінами, які включають збутові націнки. Безпосередньо споживачам роздрібні торгові організації продають товари за роздрібними цінами, тобто з торговою націнкою. Продаючи товари за фіксованими цінами, торгові організації отримують торгову знижку.

За умов ринкової економіки ціни стають найважливішим фактором регулювання процесу виробництва та споживання і безпосередньо впливають на попит і пропонування.

Планову виручку від реалізації продукції визначають методом прямого рахунку, множенням кількості реалізованих виробів на їхню реалізаційну ціну і додаванням отриманих сум за всією номенклатурою виробів.

Виручку від реалізації кожної номенклатури виробів визначають за формулою:

$$В = Р \cdot Ц,$$

де В — виручка, Р— кількість реалізованих виробів, Ц — ціна реалізації кожного виробу.

Обсяг реалізації можна розрахувати, виходячи з товарного випуску виробів у плановому періоді, додаючи залишки виробів на початок планового періоду і віднімаючи такі на кінець планового періоду. Плановий обсяг реалізації обраховують з формули:

$$Р = З_1 + Т – З_2,$$

де Р — обсяг реалізації в плановому періоді; $З_1$ — залишки кожного виду готових виробів на складі та відвантажених на початок планового періоду; Т — випуск товарної продукції в плановому періоді; $З_2$ — залишки кожного виду виробів на складі на кінець планового періоду.

Реалізаційні ціни в плановому періоді визначають на основі цін базового періоду, які коригують на передбачувані зміни в плановому періоді, у тім числі з урахуванням попиту і пропонування.

Контрольні питання

1. Що собою являє грошовий оборот?
2. Що собою являють грошові розрахунки?
3. Які снують основні способи розрахунків?
4. Які існують форми грошових розрахунків?
5. Дайте характеристику грошових надходжень та поясніть їх необхідність для підприємств.
6. Назвіть види грошових надходжень з внутрішніх та зовнішніх джерел.
7. Дайте характеристику виручки від реалізації продукції.
8. Назвіть фактори, що впливають на абсолютну суму виручки від реалізації продукції.
9. Дайте характеристику цін на продукцію і фактори, що на них впливають.
10. За якою формою здійснюються розрахунки платіжними дорученнями?
11. За якою формою здійснюються розрахунки платіжною вимогою-дорученням?
12. За якою формою здійснюються розрахунки розрахунок чеком?

3 ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ, СУТЬ ТА ВИДИ ПОДАТКІВ

Податкова система відіграє провідну роль у формуванні державних доходів, відчутно впливає на доходи юридичних та фізичних осіб.

Історичними передумовами виникнення в суспільстві податків були переважно, перехід від натурального господарства до грошового, зародження й формування інституту держави.

Сучасна форма податків є відносно новою, хоча основні елементи механізму оподаткування зародилися ще в давнину.

Економічна природа податку полягає у з'ясуванні його призначення об'єкта оподаткування й джерела сплати, а також визначенні впливу на суб'єктів оподаткування і на економіку в цілому. За економічним змістом податки - це форма фінансових відносин між державою й членами суспільства.

Законом України "Про систему оподаткування" визначено, що під податком і збором (обов'язковим платежем) до бюджетів та державних цільових фондів слід розуміти обов'язковий внесок до бюджету відповідного рівня або державного цільового фонду, здійснюваний платниками у порядку і на умовах, що визначаються законами України про оподаткування.

Податки – обов’язкові платежі, що справляються з юридичних і фізичних осіб до бюджету відповідного рівня в порядку і на умовах, визначених законодавством України.

Збори(обов’язкові платежі) – обов’язкові платежі юридичних і фізичних осіб за послуги, надані їм державними органами.

Зміст кожного виду податку розкривають його основні елементи: суб’єкт (платник податку);об’єкт податку; джерело податку; ставка податку; податкові пільги; строк сплати податку; спосіб справляння податку.

Законом України «Про оподаткування», затвердженим постановою ВРУ від 18.02.1997р. №77/97, передбачено справляння таких податків:

- загальнодержавні податки і збори (обов’язкові платежі);
- місцеві податки і збори (обов’язкові платежі).

Сукупність податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та державних цільових фондів, що справляються встановленими законами України порядку, становить систему оподаткування.

Система оподаткування - це нормативно визначені платники податків, їхні обов'язки та права, об'єкти оподаткування, види податків; зборів і платежів, а також порядок їх стягнення.

Система оподаткування характеризується її елементами - суб'єкт, об'єкт оподаткування, податкова ставка, джерело сплати (Рис. 3.1).

Суб'єкти оподаткування - це платники (фізичні чи юридичні особи), які безпосередньо сплачують податки.

Об'єкт оподаткування - це доходи (прибуток), додана вартість продукції (робіт, послуг), вартість продукції (робіт, послуг), спеціальне використання природних ресурсів, майно юридичних і фізичних осіб, інші об'єкти, визначені законодавством про оподаткування.

Податкова ставка - розмір податку з одиниці об'єкта оподаткування.

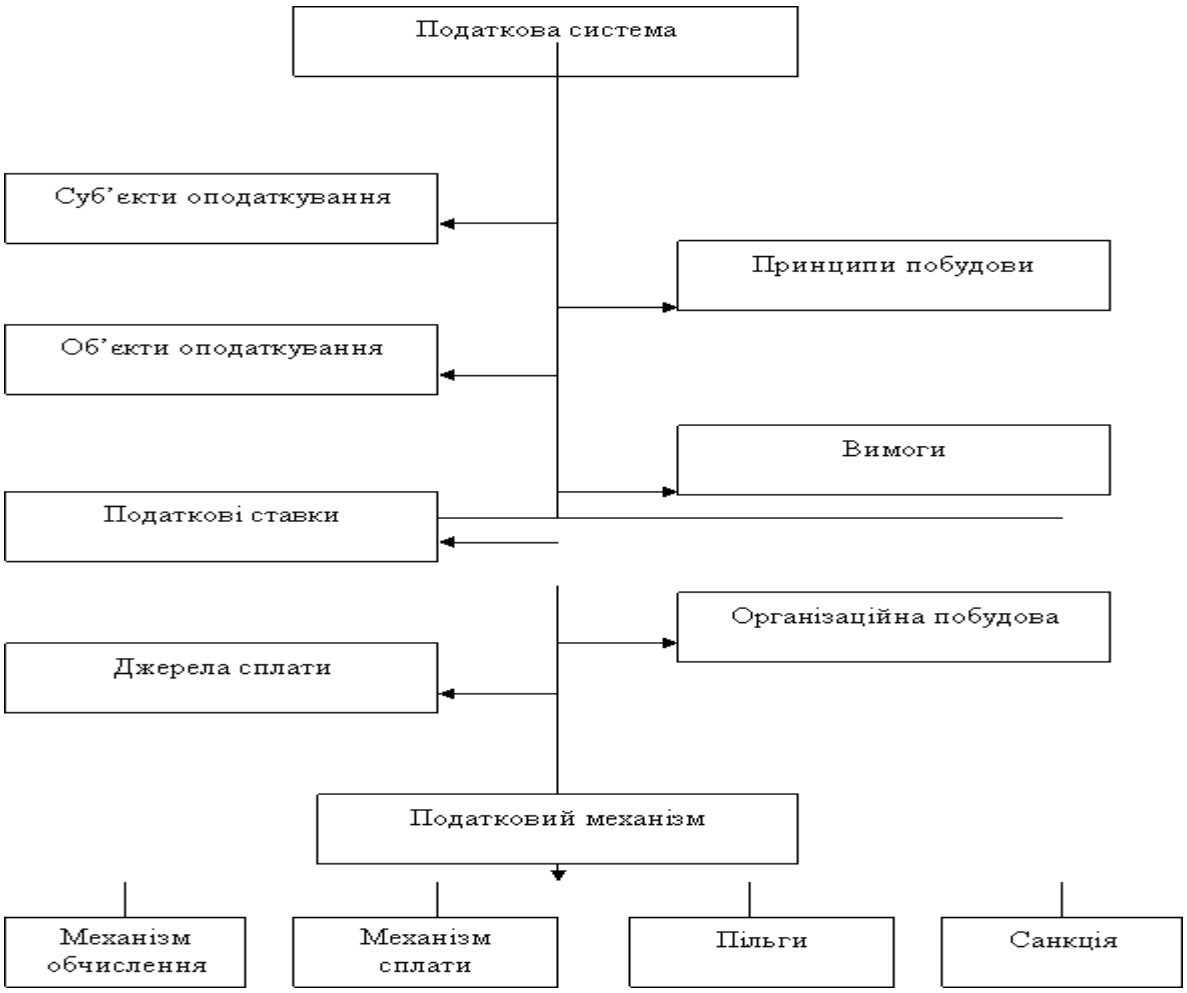

Рис.3.1 - Структурно логічна схема елементів податкової системи України.

Джерело сплати - дохід (заробітна плата, прибуток тощо), із якого сплачується податок; собівартість; частина виручки від реалізації продукції.

За методами обчислення податки можна поділити таким чином:

- Кадастровий (від слова кадастр - таблиця, довідник) коли об'єкти оподаткування розділені на групи за певною ознакою. Перелік цих груп і їх ознаки заносяться у відповідні довідники. Для кожної групи встановлена індивідуальна ставка податку. Такий метод характеризується тим, що розмір податку не залежить від прибутковості об'єкта. Прикладом такого податку є податок з власників транспортних засобів. Він утримується за встановленою ставкою в залежності від об'єму двигуна транспортного

засобу і не залежить від того, використовується транспортний засіб чи простоює.

- На підставі декларації. Декларація - документ, в якому платники податку наводять розрахунок доходу і податок із нього. Характерною рисою цього методу є те, що сплата податку відбувається після отримання доходу особою, яка цей доход отримує. Наприклад, податок на прибуток підприємств.
- З джерела виплати доходу, що зменшується на суму податку. Наприклад, прибутковий податок з громадян, який сплачується підприємством або організацією, де працює фізична особа. До виплати заробітної плати з неї утримується прибутковий податок і перераховується до бюджету, решта сплачується робітнику.

Поєднання в єдиній системі оподаткування різноманітних за об'єктами оподаткування й методами обчислення податків дозволяє державі реалізувати на практиці основні функції податків: фіскальну, регулюючу, розподільчу, стимулюючу, контрольну.

Фіскальна функція - є найважливішою, оскільки згідно з цією функцією податки виконують своє головне призначення - наповнення доходної частини бюджету, доходів держави для задоволення потреб суспільства. Основна ознака цієї функції - її стабільність, що дозволяє формувати надходження податків до бюджету на постійній, стабільній засаді.

Регулююча функція виявляється в наданні пільг з оподаткування окремим галузям та виробникам, враховуючи їх перспективи, діяльність, рівень прибутковості та інше.

Розподільча функція - своєрідне відображення фіскальної функції - наповнити скарбницю держави, щоб потім розподілити одержані кошти. Ця функція дуже щільно переплітається з регулюючою; наприклад, через непрямі податки створюються умови для перерозподілу коштів одних платників іншим (акцизи).

Стимулююча функція створює орієнтири для розвитку або згортання виробництва, діяльності. Як і регулююча, ця функція може бути пов'язана із застосуванням пільг, зміною об'єкта оподаткування, зменшенням бази оподаткування.

Контрольна функція забезпечує нагляд та контроль за своєчасністю, повнотою сплати податків платниками в Україні.

Кожний вид податків має свої специфічні риси та функціональне призначення і посідає окреме місце в податковій системі. Роль того чи іншого податку характеризується його приналежністю до певної групи у відповідності з існуючою класифікацією податків.

Класифікація податків проводиться за кількома ознаками (Рис.3.2): за формою оподаткування, за економічним змістом об'єкта оподаткування, залежно від рівня державних структур, які їх установлюють.

Рис.3.2 - Структурно – логічна схема класифікації податків.

За формою оподаткування податки поділяються на дві групи: прямі і непрямі. (Рис. 3.3)

Прямі податки встановлюються безпосередньо щодо платників і сплачуються за рахунок їхніх доходів, а сума податку безпосередньо залежить від розмірів об'єкта оподаткування.

Непрямі податки встановлюються в цінах товарів та послуг і сплачуються за рахунок цінової надбавки, а їх, розмір для окремого платника прямо не залежить від його доходів.

За економічним змістом об'єкта оподаткування податки поділяються на три групи: податки на доходи, споживання й майно.

Податки на доходи стягуються з доходів фізичних та юридичних осіб. Безпосередніми об'єктами оподаткування є заробітна плата та інші доходи громадян, прибуток або валовий дохід підприємств.

Податки повинні бути основним інструментом держави для:
- регулювання економіки;
- стимулювання науково-технічного прогресу;
- формування доходів бюджету;
- обмеження росту цін та інфляції, тощо.

У сучасному підприємницькому механізмі основним призначенням податків повинен стати захист майнових прав та інтересів платників податків - юридичних і фізичних осіб, а також стимулювання та підвищення ефективності виробництва.

Податки на споживання сплачуються не при отриманні доходів, а при їх використанні. Вони справляються у формі непрямих податків.

Податки на майно встановлюються щодо рухомого чи нерухомого майна.

Залежно від рівня державних структур, які встановлюють податки, вони поділяються на загальнодержавні та місцеві.

Загальнодержавні податки установлюють вищі органи влади, їх стягнення є обов'язковим на всій території країни незалежно від того, до якого бюджету (центрального чи місцевого) вони зараховуються.

Місцеві податки установлюються місцевими радами народних депутатів, їхня особливість полягає в тому, що на відміну від інших податків, чинним законодавством визначаються тільки види місцевих податків і зборів, їх граничні розміри, платників та порядок обчислення. Конкретні ж види податків для кожної місцевості, їхні ставки, порядок сплати встановлюють і визначають органи місцевого самоврядування відповідно до переліку і в межах установлених граничних розмірів.

Рис.3.3 - Структурно – логічна схема загальнодержавних податків і зборів

3.1 Оподаткування сільськогосподарських товаровиробників у разі застосування фіксованого сільськогосподарського податку

Фіксований податок для сільськогосподарських товаровиробників запроваджено з метою спрощення системи оподаткування в галузі сільського господарства та спрощення механізму сплати сільськогосподарськими товаровиробниками податків.

Фіксований сільськогосподарський податок застосовується замість таких податків:

а) податок на прибуток підприємств (за винятком сплати податку з доходів у вигляді дивідендів, процентів, а також доходів, що отримують нерезиденти з джерел їх походження з України);

б) податок на майно;

г) ринковий збір;

д) плата за спеціальне водокористування.

Інші податки, визначені цим Кодексом, сплачуються сільськогосподарськими товаровиробниками в порядку і розмірах, визначених цим Кодексом.

Платники фіксованого сільськогосподарського податку являються:

Платниками фіксованого сільськогосподарського податку є сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм, передбачених законами України, селянські та інші господарства, які займаються виробництвом (вирощуванням), переробкою та збутом сільськогосподарської продукції, а також рибницькі, рибальські та риболовецькі господарства, які займаються розведенням, вирощуванням та виловом риби у внутрішніх водоймах (озерах, ставках та водосховищах), у яких сума, одержана від реалізації сільськогосподарської продукції власного виробництва та продуктів її переробки за попередній звітний (податковий) рік, перевищує 75 процентів загальної суми валового доходу.

1. У разі коли у звітному податковому періоді валовий дохід від операцій з реалізації сільськогосподарської продукції власного виробництва та продуктів її переробки становить менш як 75 процентів загальної суми валового доходу, платник сплачує податки у наступному звітному періоді на загальних підставах.

2. У дохід від реалізації сільськогосподарської продукції включаються:

а) доходи від реалізації продукції рослинництва і тваринництва, отриманої сільськогосподарським товаровиробником від виробництва (вирощування) на сільськогосподарських угіддях, та продуктів її переробки, вироблених на власних переробних підприємствах;

б) доходи від реалізації рибницької продукції власного виробництва, отриманої сільськогосподарським товаровиробником від розведення, вирощування та вилову риби у внутрішніх водоймах (озерах, ставках та водосховищах), та продуктів її переробки, вироблених на власних переробних підприємствах;

в) доходи, отримані від реалізації продукції, виробленої з власної сировини на давальницьких умовах, незалежно від територіального розміщення переробного підприємства;

г) доходи, отримані від надання послуг, пов’язаних із сільськогосподарським (рибницьким) виробництвом.

3. Методика розрахунку по визначенню питомої ваги від реалізації сільськогосподарської продукції власного виробництва в загальному обсязі валового доходу затверджується спільним наказом Міністерства аграрної політики та Державної податкової адміністрації України в установленому порядку.

Не можуть бути платниками фіксованого сільськогосподарського податку суб'єкти господарювання, які реалізують інвестиційні або інноваційні проекти у спеціальних (вільних) економічних зонах, на територіях пріоритетного розвитку із спеціальним режимом інвестиційної діяльності, в умовах технологічних парків, реалізують інноваційні проекти відповідно до Закону України "Про інноваційну діяльність" або зареєстровані платниками єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва.

Платники фіксованого сільськогосподарського податку (далі - платники податку) сплачують податок тільки в грошовій формі.

Зміна порядку сплати податків протягом звітного (податкового) року не допускається.

Якщо особа створюється шляхом злиття, приєднання, поділу (виділу), перетворення або виділу згідно з відповідними нормами Цивільного кодексу України, то норма щодо дотримання не менш як 75 відсотків загальної суми валового доходу від реалізації (поставки) сільськогосподарської продукції (супутніх послуг) протягом останнього податкового періоду поширюється на:

- усіх осіб солідарно, які зливаються або приєднуються;
- кожну окрему особу, створену шляхом поділу або виділу;
- особу, створену шляхом перетворення.

Особа знімається з податкової реєстрації як платник ФСП за власною ініціативою, якщо така особа подає письмову заяву щодо добровільного зняття з такої податкової реєстрації.

Особа знімається з податкової реєстрації як платник ФСП за рішенням податкового органу, якщо:

а) така особа підпадає під регулювання норм Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом";

б) така особа ліквідується, у тому числі шляхом злиття, приєднання або перетворення.

Об'єктом оподаткування для платників фіксованого сільськогосподарського податку (далі - платники податку) є площа сільськогосподарських угідь, переданих сільськогосподарському товаровиробнику у власність або наданих йому у користування, в тому числі на умовах оренди, а також земель водного фонду, які використовуються рибницькими, рибальськими та риболовецькими господарствами для розведення, вирощування та вилову риби у внутрішніх водоймах (озерах, ставках та водосховищах).

У випадку коли у звітному періоді відбувається зміна площ сільськогосподарських угідь, у зв'язку з набуттям права землевласника або землекористувача відповідно землевласник чи землекористувач зобов'язаний здійснити уточнення сум податкових платежів на період до закінчення податкового року і протягом місяця надати розрахунки до органів державної податкової служби за місцем розташування земельної ділянки та до органу державної податкової служби за місцем знаходження платника податку.

Ставка фіксованого сільськогосподарського податку з одного гектара сільськогосподарських угідь встановлюється у відсотках до їх грошової оцінки, проведеної за станом на 1 липня 1995 року, відповідно до Методики, затвердженої Кабінетом Міністрів України, в таких розмірах:

а) для ріллі, сіножатей та пасовищ - 0,15;

б) для багаторічних насаджень - 0,09;

в) для земель водного фонду, які використовуються рибницькими, рибальськими та риболовецькими господарствами для розведення, вирощування та вилову риби у внутрішніх водоймах, - 0,45 відсотка грошової оцінки одиниці площі ріллі по областях та Автономній Республіці Крим.

Для платників податків, які провадять діяльність у гірських зонах і на поліських територіях, ставки фіксованого сільськогосподарського податку з одного гектара сільськогосподарських угідь установлюються у процентах від їх грошової оцінки, яка проводиться відповідно до методики, затвердженої Кабінетом Міністрів України, у таких розмірах:

а) для ріллі, сіножатей та пасовищ - 0, 09 процента;

б) для багаторічних насаджень - 0, 03 процента.

Перелік платників податку, на які поширюються ставки, визначені цією частиною цієї статті, затверджуються обласними радами за поданням районних державних адміністрацій, виходячи з критеріїв, установлених законодавством України про статус гірських населених пунктів в Україні та визначених Кабінетом Міністрів України поліських територій.

Індустріалізовані сільськогосподарські підприємства, які спеціалізуються на виробництві та переробці продукції тваринництва, у разі якщо у них у власності та користуванні знаходиться менш як 1000 гектар сільськогосподарських угідь, сплачують податки, передбачені цим Кодексом, у загально встановленому порядку.

Грошова оцінка сільськогосподарських угідь у разі потреби може уточнюватися згідно із законодавством України.

Платники податку визначають суму фіксованого сільськогосподарського податку на поточний рік у порядку і розмірах, встановлених цим Кодексом, і подають загальний розрахунок на всю площу земельних ділянок, які підлягають оподаткуванню, до органу державної податкової служби за місцем податкової реєстрації платника

податку до 1 лютого поточного року. У цей самий термін платники подають звітний податковий розрахунок окремо за кожною земельною ділянкою до органу державної податкової служби за місцем розташування такої земельної ділянки.

Платники податку, утворені в результаті реорганізації сільськогосподарського підприємства (злиття, приєднання, виділення, поділу, перетворення) посеред року, подають податковий розрахунок за період від дня створення до кінця року на поточний рік протягом 20 календарних днів місяця, наступного за місяцем їх створення.

Одночасно з податковим розрахунком подається розрахунок визначення 75-ти відсоткового критерію та витяг з державного земельного кадастру про склад земель сільськогосподарських угідь та їх грошову оцінку.

Якщо у звітному періоді відбувається зміна площі земельної ділянки у зв'язку з набуттям на неї права власності або користування платник зобов'язаний здійснити уточнення сум податкових зобов'язань на період до закінчення податкового року і протягом місяця надати розрахунки щодо набутої площі земельної ділянки до органів державної податкової служби за місцем розташування земельної ділянки та до органу державної податкової служби за місцем своєї податкової реєстрації.

У разі використання платником земельної ділянки без оформлення права на користування земельною ділянкою сільськогосподарського призначення при визначенні податкового зобов'язання з фіксованого сільськогосподарського податку включаються фактично використані земельні ділянки протягом року.

У разі коли платник відповідно до законодавства здає земельні ділянки в оренду, орендовані площі не включаються до розрахунку сплати фіксованого сільськогосподарського податку орендаря. У разі, коли земельні ділянки здаються в оренду не платником фіксованого сільськогосподарського податку, орендовані площі включаються до розрахунку суми фіксованого сільськогосподарського податку орендарями. В обох випадках орендарем вноситься передбачена договором орендна плата за землю. Базовий податковий (звітний) період для фіксованого сільськогосподарського податку дорівнює календарному місяцю.

Сплата податку проводиться щомісячно протягом 30 календарних днів, наступних за останнім календарним днем базового звітного (податкового) місяця у розмірі третини суми податку, визначеної на кожний квартал від річної суми податку, у таких розмірах:

а) у I кварталі - 10 процентів;

б) у II кварталі - 10 процентів;

в) у III кварталі - 50 процентів;

г) у IV кварталі - 30 процентів.

Оновлено Порядок заповнення розрахунку ФСП у зв’язку з численними змінами в законодавстві. Затверджено нову форму розрахунку податку - одну замість попередніх двох. Новою формою податкового розрахунку ФСП можна буде користуватися вже тепер при поданні уточнюючого розрахунку.

Рибницькі, рибальські та риболовецькі господарства можуть перейти на сплату ФСП за умови, звичайно, дотримання критерію щодо виробництва не менш як 75% сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, але не треба платити за землі водного фонду тим платникам ФСП, які мають у власності або користуванні озера, ставки чи водосховища, але не займаються розведенням, вирощуванням та виловом риби.

Цей Порядок визначає єдині правила обчислення фіксованого сільськогосподарського податку і складання податкового розрахунку фіксованого сільськогосподарського податку, розроблений відповідно до законів України "Про фіксований сільськогосподарський податок" і "Про порядок погашення зобов’язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами" та Положення про порядок справляння та обліку фіксованого сільськогосподарського податку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 квітня 1999 року №658.

Сплата фіксованого сільськогосподарського податку здійснюється протягом 30 календарних днів, наступних за останнім календарним днем базового звітного (податкового) місяця.

щомісяця у I кварталі	Е податку х 10 100	: 3;
щомісяця у II кварталі	Е податку х 10 100	: 3;
щомісяця у III кварталі	Е податку х 50 100	: 3;
щомісяця у IV кварталі	Е податку х 30 100	: 3;

Платники податку щомісяця сплачують протягом 30 календарних днів, наступних за останнім календарним днем базового звітного (податкового) місяця, третину суми податку, визначеної на кожний квартал від річної суми податку, у такому обсязі:

У податковому розрахунку фіксованого сільськогосподарського податку заокруглення суми нарахованого фіксованого сільськогосподарського податку за базові податкові (звітні) місяці року, крім суми за останній базовий податковий (звітний) місяць року, здійснюється за загальними правилами заокруглення. Сума фіксованого сільськогосподарського податку за останній базовий податковий (звітний) місяць року визначається як різниця річної суми фіксованого сільськогосподарського податку і суми фіксованого

сільськогосподарського податку за базові податкові (звітні) місяці року, крім останнього.

Контрольні питання

1. Що входить до поняття податки?
2. Що входить до поняття збори (обов'язкові платежі)?
3. Які існують види податків?
4. Податки повинні бути основним інструментом держави для?
5. Ким встановлюються місцеві податки?
6. На які групи поділяються податки за формою оподаткування?
7. Які існують основні ознаки класифікації податків?
8. Які існують основні функції податків?
9. Хто являється платники фіксованого сільськогосподарського податку?
10. У чому полягає суть фіксованого сільськогосподарського податку?
11. Як здійснюється сплата фіксованого сільськогосподарського податку?
12. Як визначається сума фіксованого сільськогосподарського податку?
13. Якій існує порядок нарахування та строки сплати фіксованого сільськогосподарського податку?
14. У якій формі платники фіксованого сільськогосподарського податку сплачують ?
15. Які суб'єкти господарювання не можуть бути платниками фіксованого сільськогосподарського податку?

4 ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО БІЗНЕС-ПЛАНУ ПІДПРИЄМСТВ

Написання плану вимагає гарної підготовки. Перед складанням проекту вашого бізнес-плану вам необхідно продумати ряд питань, усвідомити характер вашого господарства, які ресурси будуть потрібні для досягнення ваших ділових цілей; якими будуть цільові ринки; яка життєздатність і потенціал росту господарства й ін.

Потрібно довести, що Ваш проект буде окупаємим і рентабельним. Однією з поширених форм планування для фермерських господарств є бізнес-планування. Бізнес-планування є процесом розробки плану (бізнес-плану) з вкладення капіталу в бізнес та його розширеного відтворення в господарських процесах шляхом реалізації підприємницьких ідей.

Існують різні вимоги до бізнес-плану для вже існуючого фермерського господарства та для новоствореного фермерського господарства, існування якої залежить від даного проекту.

У випадку вже існуючого фермерського господарства бізнес-план повинен містити звіт про минулу роботу та базуватися саме на ньому, у той час, як у випадку новоствореного фермерського господарства, особлива увага повинна бути відведена самому проекту.

4.1 Методологія та стадії розробки бізнес-плану

Процес складання бізнес-плану є специфічним у кожному конкретному випадку. Тому практично неможливо дати якусь універсальну (стандартну) схему його розробки. Найбільш складною є процедура опрацювання бізнес-плану для започаткування нового бізнесу.

Бізнес-план — це своєрідний рекламний документ, на підставі якого можна зробити висновки не лише про бізнес, а й про його власників. Тому важливим є як зміст, так і зовнішній вигляд бізнес-плану.

Бізнес-план, як і будь-який інший документ, підлягає певним вимогам щодо стилю написання:

1) бізнес-план має бути стислим, простим, але адекватно розкривати сутність проекту. Для більшості невеликих проектів (для реалізації яких потрібно 10—100 тис. грн.), як свідчить практика, обсяги бізнес-планів обмежуються 10 сторінками.

2) бізнес-план має бути функціональним, тобто містити лише корисну інформацію, яка цікавить або може зацікавити читача. За необхідності додаткова, пояснювальна, первинна інформація може бути винесена в додатки (обсяг додатків не обмежується);

3) бізнес-план має ґрунтуватися на реалістичних припущеннях. Прогнози та передбачення (як найбільш "вразлива" частина бізнес-планування) мають бути обґрунтовані й підкріплені посиланнями на тенденції та пропорції розвитку галузі;

4) бізнес-план має бути легким для сприйняття, чітким та логічним. Таким, щоб у ньому можна було швидко знайти потрібну інформацію. Отже, у структурі бізнес-плану треба виділяти розділи та параграфи;

5) бізнес-план має забезпечувати охорону конфіденційної інформації про фірму та її діяльність. Для цього можна жорстко контролювати сферу його розповсюдження або скласти окремий додаток, який міститиме всю конфіденційну інформацію і буде доступний тільки тим, кому треба таку інформацію знати.

Структура бізнес-плану

1. РЕЗЮМЕ
1.1. Назва і ціль проекту (бізнесу)
1.2. Загальна характеристика фермерського господарства (хто ми такі, чим ми займаємось)
1.3. Цілі та завдання бізнесу
1.4. Опис господарства
1.5. Що ви власне кажучи збираєтесь робити?
1.7. А також коротко основні показники галузі (таблиця):
2. ОПИС РИНКУ
Зробити можливо все - а продати? Основна увага - на збирання та обробку інформації.
2.1. Виробництво та реалізація (скільки можна продати цього товару, на яких умовах, яку долю ринку можна сподіватись захопити?)
2.2. Прогноз об'ємів продажу
2.4. Що ще ви вважаєте важливим для описання ринку?
3. ПЛАН ВИРОБНИЦТВА та товарообігу
3.1. Як буде організовано виробництво?
3.2. Яке необхідно закупити обладнання? Де? Які можуть виникнути проблеми?
3.3. Кількість робочої сили.
3.4. Продуктивність праці.
3.5. Об'єм продажу в розрахунку на одного зайнятого.
3.6. Об'єм продажу в розрахунку на одиницю капвкладень.
3.7. Можливості розширення виробничих площ.
3.8. Розміщення обладнання.
3.9. Технологія виготовлення виробів.
3.10. Що ще ви вважаєте важливим для описання виробництва?
4. ПЛАН РИЗИКІВ.
4.1. Погодні умови
4.2. Дефіцит ресурсів
4.3. Падіння ціни на продукцію
4.4. Ріст цін на необхідні ресурси

4.5. Конкуренція.

Співвідношення РИЗИК / ДОХОД - найважливіший критерій для оцінки привабливості бізнесу. Чим більший ризик, тим більшим має бути запропонований у бізнес-плані доход, але він повинен бути обґрунтованим і реальним. Процедура оцінки доцільності вкладення інвестицій в проект наступна:

5. ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ

ПЛАН ПРИБУТКІВ (ЗБИТКІВ).

Фінансовий план (по роках)

Узагальнення з попередніх розділів:

5.1. Прогноз об'ємів реалізації;

5.2. Баланс грошових потоків, скільки грошей необхідно вкласти у часі;

- Зведений баланс активів і пасивів;
- Звіт про доходи і співвідношення, які характеризують ефективність бізнесу;
- Витрати та їх аналіз;
- Витрати праці;
- Витрати на виробництво;
- Капітальні вкладення;
- Податки;
- Рух готівки;
- Позиції беззбиткового ведення справ. Умови беззбитковості для різних цін;
- Доход;
- Грошові надходження, собівартість та термін окупності;
- Чистий прибуток;
- Рентабельність;
- Балансовий звіт і його аналіз.

6. ГРАФІК ПОВЕРНЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ДОПОМОГИ

Контрольні питання

1. З якою метою складаються бізнес-плани нових підприємств?
2. З якою метою складають бізнес-план вже існуючого підприємства?
3. В чому полягає суть розробки бізнес-плану?
4. Які основні вимоги висувають до бізнес-плану підприємства?
5. Які обов’язкові розділи складають бізнес-план?
6. Які основні особливості методології складання бізнес плану?

5 СТРАХУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Сільськогосподарське виробництво, до якого нележить і рибне господпрство - одна з важливих і водночас найбільш ризикових галузей економіки, яка перебуває постійно під впливом стихійних сил природи. Тому одним із чинників стабільності його економічного розвитку та фінансового стану є страхування.

Економічний механізм страхування сільськогосподарського виробництва полягає у створені і використані страхового фонду з метою відшкодування непередбачених збитків, заподіяних стихійними лихами та іншими несприятливими подіями.

В сільському господарстві виділяють наступні групи страхування:
- нерухоме майно та транспортні засоби і сільськогосподарська техніка;
- врожай сільськогосподарських культур та насаджень;
- тварини.

Страхування врожаю сільськогосподарських культур і тварин є основними видами сільськогосподарського страхування. Воно може здійснюватися як у добровільній так і у обов'язковій формах. Так згідно закону України „Про страхування" ст. 7 обов'язковими видами страхування є:
- Страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень державними сільськогосподарськими підприємствами, врожаю зернових культур і цукрових буряків сільськогосподарськими підприємствами усіх форм власності;
- Страхування тварин на випадок загибелі, знищення, вимушеного забою, від хвороби, стихійних лих та нещасних випадків у випадках згідно з переліком тварин, встановлених КМУ.

Порядок і правила обов'язкового страхування врожаю сільського-сподарських культур та насаджень встановлені КМУ. Об'єктом цього виду страхування є майнові інтереси, що не суперечать законодавству і пов'язані з недотриманням врожаю. Страховим ризиком є зменшення або повне неотримання врожаю внаслідок граду, пожежі, вимерзання, урагану, бурі, зливи, повені, посухи, повного раптового знищення посівів карантинними шкідниками.

Таким чином, страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень (страхування врожаю) є винятково важливим для сільських товаровиробників, оскільки дозволяє хоча б частково зменшити збитки за рахунок відшкодування.

Страхування врожаю має свої *особливості* порівняно з іншими видами майнового страхування. Воно, як і інші види майнового страхування, здійснюється на підставі договорів майнового страхування, що укладаються страхувальником зі страховиком. Урожай може бути

застрахований за договором страхування на користь особи, яка зацікавлена в його збереженні.

Обов'язки страховика та страхувальника визначаються Правилами страхування врожаю. Термін дії договору страхування обумовлений тривалістю вирощування культур від моменту посіву до отримання врожаю.

Не менш важливим, ніж страхування врожаю, є **страхування тварин**, що знаходяться в сільськогосподарських підприємствах. О*б'єктами* страхування є: усі сільськогосподарські тварини, а у данному випадку обїекти рибництва.

Страхування тварин здійснюється на випадок їхньої загибелі (падежу, вимушеного забою або знищення) в результаті стихійних лих, інфекційних захворювань, пожежі. Страхова сума становить, як правило, до 80% балансової вартості тварин, а відшкодування виплачується, як правило, у розмірі 70% від страхової суми.

Головним документом, на підставі якого виплачується відшкодування, є акт про загибель тварини із висновком фахівця ветеринарної служби.

Договір страхування тварин укладається на один рік. На страхування беруться тварини віком від одного року. Страховий тариф залежить від виду тварин, їхнього віку та умов їх утримання і не перевищує, як правило, 5%.

Страховий збиток при страхуванні *сільськогосподарських тварин* визначається:

- при їх загибелі - за балансовою (інвентарною, вказаною при договорі страхування) вартістю (з урахуванням амортизації) на день загибелі;
- у разі вимушеного забою - із суми збитку вираховується вартість м'яса, придатного для використання, вартість шкурки, відходів, що використовуються.

За цим видом страхування відшкодовується тільки прямий збиток - загибель (падіж, вимушений забій) тварини. Виробипродукції, що с непрямим збитком, при страхуванню не відшкодовуються.

Страхування в тваринництві полягає, з одного боку, у створенні матеріальних умов для відшкодування збитків власників тварин від їх загибелі чи вимушеного забою, а з іншого — у зменшенні (компенсації) втрат тваринницької продукції віл стихійних лих, пожеж та інших несприятливих полій. Зазначимо, що в страхову відповідальність збитки від загибелі чи пошкодження тварин включаються, на відміну від інших основних та оборотних фондів, не лише ті, що заподіяні стихійними лихами. Такі ж збитки обумовлюються й різними хворобами, що також можуть визначатись як страхові випадки. .Разом з тим чимало захворювань тварин викликаються порушенням умов їх годівлі, утримання, відтворення. Тому для спеціалістів страхової організації важливо вміти розрізняти

об'єктивні причини від суб'єктивних, що привели до збитків у тваринництві. Страхування сільськогосподарських тварин повинно стимулювати їх власників дотримуватись усіх ветеринарно-зоотехнічних правил, обмежити втрати від їх порушення.

У страхуванні тварин є принципова відмінність, що відрізняє його від інших видів майнового страхування, де найбільш розповсюдженою є компенсація втрат, зумовлених частковим пошкодженням основних або оборотних фондів. Відшкодування збитків у тваринництві пов'язане лише з падежем або загибеллю об'єктів страхування, якими виступає поголів'я кожного виду сільськогосподарських тварин. Важливою особливістю їх страхування є обґрунтоване обмеження обсягу страхової відповідальності, тому що він встановлюється не в повній оцінці об'єкта. Певна її частина залишається на відповідальності страхувальника, що повинно стимулювати його зацікавленість в збереженні поголів'я тварин.

На основі різниці у величині страхової відповідальності всю сукупність застрахованих тварин поділяють на три групи:
продуктивна риба;
молодняк;
племінні й високоцінні породи риб.

Для останньої групи застосовують більш високий обсяг страхової відповідальності, включаючи падіж тварин від інфекційних та загальних захворювань, загибель під час експлуатації, внаслідок стихійного лиха та пожеж. Для об'єктів з інших груп властиве страхування по обмежених страхових випадках.

Загибеллю промислових обєктів рибництва за умовами страхування вважається не лише їх масова смертність, але й вимушений вилов або знищення В зв'язку з настанням подій, від яких здійснюється страхування. Якщо ж вони мали місце, то відшкодування виплачується на основі офіційного заключення.

Для обґрунтованого вирішення питання про величину страхового відшкодування першочергове значення має встановлення факту настання страхової події і ступеня пошкодження або повної обєктів страхування. Ця робота страхових фахівців починається після одержання страховиком письмового повідомлення про пошкодження чи загибель, яке повинно бути відправлене не пізніше трьох діб з дати встановлення факту страхової події.

Дане повідомлення експертами перевіряється, після чого складається страховий акт. В ньому фіксуються необхідні для встановлення збитку відомості про господарське призначення, фактичний обєм пошкоджених, або знищених обєктів.

В разі загибелі тварин, що належать сільськогосподарським підприємствам, кооперативам та населенню визначення збитку й страхового відшкодування витікає як із загальних принципів, так і з деяких

особливостей, передбачених умовами цього страхування. Головна специфіка полягає в тому, що в державних та недержавних підприємствах тварини страхуються по їх балансовій (інвентарній) вартості, а в особистій власності громаян — виходячи з встановлених страхових сум.

Визначенню страхового відшкодування передує обчислення збитку.

У державних та недержавних господарствах збиток визначається на основі балансової (інвентарної) вартості тварин, які загинули. Однак у випадку, коли індивідуальний балансовий облік тварин не фіксується, за розмір збитку приймається середня величина по всіх тваринах даного виду.

Відшкодування при страхуванні сільськогосподарських тварин визначається на основі пропорційної відповідальності. Наприклад, якщо страхове забезпечення складає 75% балансової вартості тварин, то страхове відшкодування буде становити такий же відсоток суми збитку.

Специфічним об'єктом страхування «є відповідальність, під яким розуміється відповідальність перед третіми (юридичними або фізичними) особами, яким може бути причинений матеріальний збиток чи інша шкода внаслідок деяких дій (бездіяльності) страхувальника. Як відомо, в майновому страхуванні відшкодовуються збитки, заподіяні матеріальним активам. В особистому страхуванні ставиться мета захистити добробут людей, який може погіршитись внаслідок настання страхових випадків, пов'язаних з життям та працездатністю громадян (застрахованих). На відміну від цих видів страхування, безпосередньою метою страхування відповідальності є страховий захист економічних інтересів потенційних носіїв шкоди іншим особам.

Страхові компанії, які займаються страхуванням відповідальності за якість продукції (робіт, послуг) повинні мати високопрофесійні кадри із страхування й управління якістю, що дозволить гарантувати високий рівень обслуговування та ефективність роботи.

Відповідальність перед споживачем може включатися й до полсу відповідальності товаровиробника за якість продукції, що поширює надане покриття. Наприклад, вантажники, які заносили в дім нові меблі, ненавмисне розбили антикварну вазу, яка була в кімнаті. Усі витрати будуть компенсовані за полісом, який містить ризик відповідальності перед споживачем. Можливо, це буде поліс відповідальності роботодавця, можливо, товаровиробника. Якщо ж інше не передбачено, то компенсація буде виплачена за полісом цивільної відповідальності. Щоб уникнути складної ситуації, коли ризик може бути включений до інших договорів страхування відповідальності, у договорі страхування загальної цивільної відповідальності застосовується застереження: «страховик компенсує страхувальникові суми збитків третім особам, якщо шкода не покривається ніяким іншим полісом страхування».

Контрольні питання

1. Якій існує порядок і правила обов’язкового страхування?
2. На яких засадах базується система страхування рибогосподарських підприємств?
3. Які чинники враховуються при обовязковому страхуванні підприємств рибництва?
4. Які види відповідальності існують при обовязковому страхуванні?
5. Що собою являє специфічний об'єкт страхування?
6. Як визначаються суми відшкодування на підприємствах?
7. Як визначається страховий збиток при страхуванні сільськогосподарських тварин?
8. Які основні документи складаються при страхуванні підприємств?
9. Що собою являє страхова подія?

6 РЕНТАБЕЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

Абсолютна сума прибутку, отримана підприємством, у тім числі прибуток від основної діяльності, є дуже важливими показниками. Однак вони не можуть характеризувати рівень ефективності господарювання. За інших однакових умов більшу суму прибутку отримає підприємство, яке володіє більшим капіталом, використовує більше живої і матеріалізованої праці, більше виробляє і реалізує продукції (робіт, послуг).

Прибуток — це частина отриманого на вкладений капітал чистого доходу підприємства, що характеризує його винагороду за ризик підприємницької діяльності.

Щоб зробити висновок про рівень ефективності роботи підприємства, отриманий прибуток необхідно порівняти зі здійсненими витратами.

По-перше, витрати можна розглядати як поточні витрати діяльності підприємства, тобто собівартість продукції (робіт, послуг). Тут можливі різні варіанти визначення поточних витрат і прибутку, що використовуються у розрахунках.

По-друге, витрати можна розглядати як авансовану вартість (авансований капітал) для забезпечення виробничої та фінансово-господарської діяльності підприємства. Тут також можливі різні варіанти визначення авансованої вартості й визначення прибутку, що береться для розрахунків.

Співвідношення прибутку з авансованою вартістю або поточними витратами характеризує таке поняття, як *рентабельність*. У найширшому, найзагальнішому розумінні рентабельність означає прибутковість або дохідність виробництва і реалізації всієї продукції (робіт, послуг) чи окремих видів її; дохідність підприємств, організацій, установ у цілому як суб'єктів господарської діяльності; прибутковість різних галузей економіки.

Рентабельність — це відносний показник, тобто рівень прибутковості, що вимірюється у відсотках.

Різні варіанти рішень, що приймаються при визначенні прибутку, поточних витрат, авансованої вартості, для розрахунку рентабельності, зумовлюють наявність значної кількості показників рентабельності

Щоб зробити висновок про рівень ефективності роботи підприємства необхідно отриманий прибуток порівняти з понесеними витратами.

Порівняння прибутку з поточними витратами характеризує поняття рентабельності.

На рис.6.1 наведено класифікацію показників рентабельності. Обчислення рентабельності окремих видів продукції (робіт, послуг) може ґрунтуватися на показниках прибутку від їх випуску або реалізації. При цьому поточні витрати можуть братися в таких варіантах: собівартість продукції (виробнича); собівартість продукції за виключенням матеріальних

витрат (заново створена вартість); вартість продукції в цінах виробника (вартість за мінусом непрямих податків).

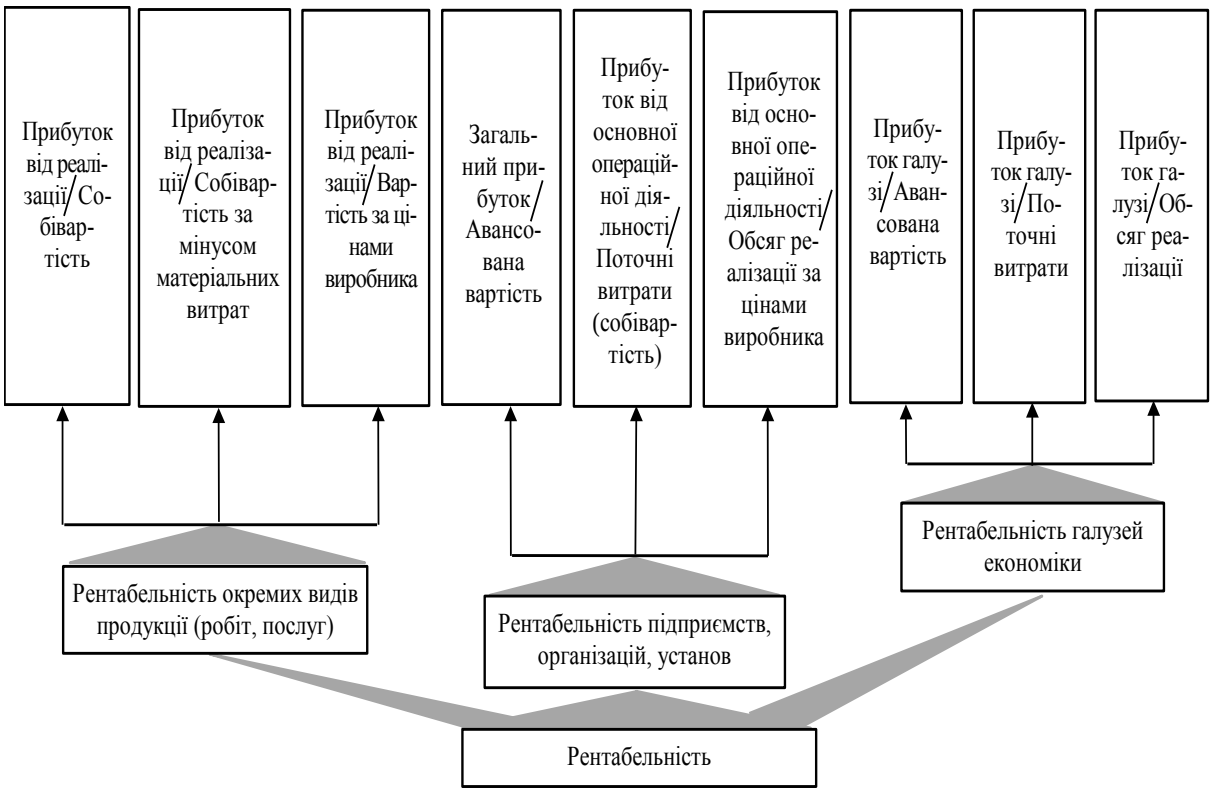

Рис. 6.1 - Класифікація показників рентабельності

Для розрахунку рівня рентабельності підприємств можуть використовуватися: загальний прибуток; прибуток від реалізації продукції (робіт, послуг), тобто від основної діяльності. При цьому прибуток зіставляється з авансованою вартістю, яку можна визначати в різних варіантах (весь капітал підприємства, власний капітал, позичковий капітал, основний капітал, оборотний капітал).

Для розрахунку рентабельності галузей економіки береться загальна сума прибутку, отримана підприємствами, об'єднаннями, іншими госпрозрахунковими формуваннями, що входять у відповідну галузь економіки. На рівень рентабельності галузі впливатиме наявність у ній низькорентабельних і збиткових підприємств.

Рівень рентабельності визначається відношенням прибутку від реалізації продукції до її собівартості або витрат виробництва і обчислюється за формулою:

$$Р = (Ппр/С) \times 100 \qquad (6.1)$$

Де Р – рівень рентабельності, %;

Ппр – прибуток від реалізації продукції;

С – собівартість реалізованої продукції.

Цей показник характеризує ефективність використання поточних витрат, показує ступінь їх окупає мості.

Коефіцієнти прибутковості (рентабельності) дозволяє оцінити чи є діяльність підприємства прибутковою чи навпаки, а саме він визначає частку прибутку у кожній зробленій грошовій одиниці. Збільшення коефіцієнту рентабельності є позитивним чинником при прийнятті інвестиційних рішень. Якщо коефіцієнт на підприємстві нижче середнього по галузі, це свідчить про не конкурентоспроможність продукції.

операційний прибуток

$$\text{Крент} = \frac{\text{Операційний прибуток}}{\text{Реалізаційний дохід}}$$

Контрольні питання

1. Що розуміють під поняттям – прибуток підприємства?
2. За якими ознаками можна оцінити прибуток підприємства?
3. Що розуміють під поняттям рентабельності?
4. У чому економічна суть коефіцієнту прибутковості?
5. Як на підприємствах розраховують рівень рентабельності?
6. Як класифікують основні показники рентабельності?

7 СУТНІСТЬ І ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБОРОТНИХ КОШТІВ ПІДПРИЄМСТВ

Діяльність суб'єктів господарювання щодо створення та реалізації продукції здійснюється в процесі поєднання основних виробничих фондів, оборотних фондів і самої праці.

Безперервність процесу виробничої та комерційної діяльності потребує постійного інвестування коштів у ці елементи для здійснення розширеного їхнього відтворення.

На відміну від основних виробничих фондів оборотні фонди споживаються в одному виробничому циклі і їхня вартість повністю переноситься на вартість виготовленої продукції. При цьому одна їхня частина в речовій формі входить у створений продукт і набирає товарної форми, в якій її буде використано споживачем. Інша частина також повністю споживається в процесі виробництва, але, втрачаючи свою споживну вартість, у речовій формі в продукт праці не входить (паливо).

Таким чином, за умов товарно-грошових відносин запаси предметів праці виступають, з одного боку, як сукупність матеріальних цінностей, з іншого — як втілення затрат суспільної праці у вартості фондів: оборотних, виробничих і фондів обігу.

В економічній літературі існують різні підходи до визначення сутності оборотних коштів. Дехто з економістів спрощено трактує їх як «предмети праці», «матеріальні активи», «гроші, що обертаються». Найчастіше можна натрапити на два визначення оборотних коштів.

По-перше, оборотні кошти — це грошові ресурси, які вкладено в оборотні виробничі фонди і фонди обігу для забезпечення безперервного виробництва та реалізації виготовленої продукції.

По-друге, оборотні кошти — це активи, які протягом одного виробничого циклу або одного календарного року можуть бути перетворені на гроші. Деякі автори таке саме визначення дають терміну «оборотний капітал». Це свідчить про ідентичність, на їхню думку, понять — оборотні кошти та оборотний капітал.

У зарубіжній економічній літературі окремі автори визначають оборотний капітал як оборотні активи за мінусом короткострокових зобов'язань. У такий спосіб дається визначення власного оборотного капіталу.

Узагалі поняття «капітал» виступає в трьох формах: грошовій, продуктивній і товарній. Найбільш широке, загальне поняття капіталу відповідає його грошовій формі. В економічній теорії «грошовий капітал» розглядається як вартісна форма всього капіталу, а не лише як певна сума грошей, що спрямовується в процесі господарсько-підприємницької діяльності на придбання засобів виробництва і предметів праці.

Оборотний капітал проходить три стадії кругообігу: грошову, виробничу й товарну. На першій стадії під час авансування коштів здійснюється придбання й нагромадження необхідних виробничих запасів.

У виробничому процесі авансується вартість для створення продукції: у розмірі вартості використаних виробничих запасів, перенесеної вартості основних фондів, витрат на саму працю (заробітна плата та пов'язані з нею витрати). Виробнича стадія кругообігу оборотного капіталу завершується випуском готової продукції, після чого настає стадія реалізації.

На третій стадії авансування коштів триває доти, доки товарна форма вартості не перетвориться на грошову. Отримання виручки від реалізації свідчить про корисність створеної суспільством вартості і про відтворення авансованих у ній коштів. Грошова форма, якої набирає оборотний капітал на третій стадії кругообігу, одночасно є і початковою стадією наступного обороту капіталу.

Кругообіг оборотного капіталу і створення нової вартості відбувається за схемою:

$$Г — Т \dots В \dots Т' — Г',$$

де Г — кошти, що авансуються; Т — предмети праці (товар); В — виробництво; Т' — готова продукція (товар); Г' — кошти, отримані від реалізації створеної продукції.

Мету функціонування капіталу буде досягнуто тоді, коли $Г'=Г+\Delta Г$, тобто коли відбудеться приріст грошей порівняно з авансованою сумою.

Отже, самозростання капіталу відбувається в процесі кругообігу оборотного капіталу, який проходить різні стадії і набирає різних форм. Що менше часу оборотний капітал перебуває в тій чи іншій формі (грошовій, виробничій, товарній), то вища ефективність його використання, і навпаки. Оборотний капітал бере участь у створенні нової вартості не прямо, а через оборотні фонди.

Склад і розміщення оборотного капіталу залежать від того, в якій сфері він функціонує: виробнича, торгово-посередницька, сфера послуг (у тім числі фінансових).

У виробничій сфері оборотний капітал (оборотні кошти) авансується в оборотні виробничі фонди і фонди обігу (рис. 7.1).

До виробничих фондів належать: сировина, основні й допоміжні матеріали, напівфабрикати, паливо, тара, запасні частини для ремонтів, малоцінні і швидкозношувані предмети, незавершене виробництво, напівфабрикати власного виготовлення, витрати майбутніх періодів.

Фонди обігу — це залишки готової продукції на складі підприємств, відвантажені, але не оплачені покупцями товари, залишки коштів підприємств на поточному рахунку в банку, касі, у розрахунках, у дебіторській заборгованості, а також укладені в короткострокові цінні папери.

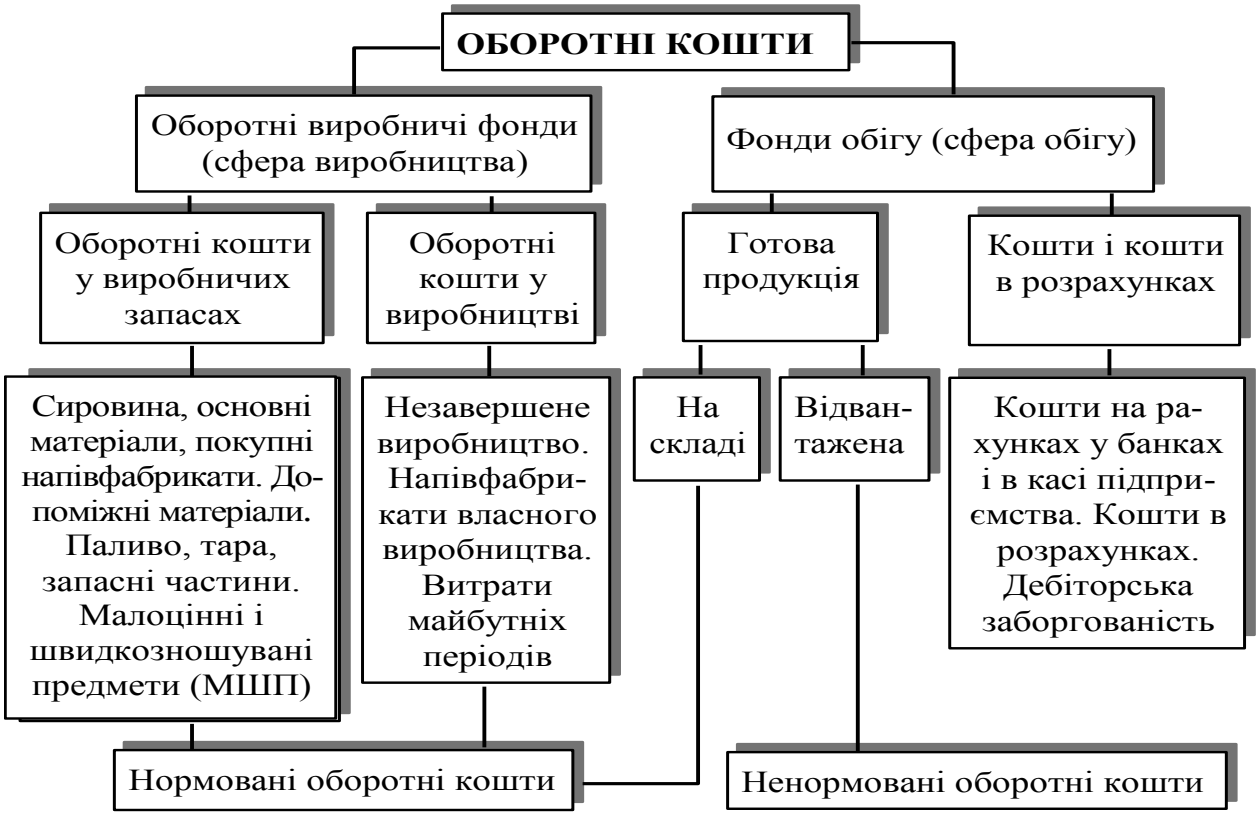

Рис. 7.1- Склад і розміщення оборотних коштів.

Таким чином, оборотний капітал (оборотні кошти) — це кошти, авансовані в оборотні виробничі фонди і фонди обігу для забезпечення безперервності процесу виробництва, реалізації продукції та отримання прибутку.

Співвідношення оборотних коштів, що перебувають у сфері виробництва й у сфері обігу, є неоднаковим у різних галузях народного господарства. Пояснюється це особливостями організації виробництва, постачання, збуту, а також системи розрахунків. Для забезпечення безперервності процесу виробництва і реалізації продукції необхідно досягти оптимального співвідношення оборотних коштів у сфері виробництва й обігу.

Склад оборотних коштів — це сукупність окремих елементів оборотних виробничих фондів і фондів обігу. Склад оборотних коштів у різних галузях господарства може мати певні особливості. Так, у виробничій сфері основні статті оборотних коштів — це сировина, основні матеріали, незавершене виробництво, готова продукція. В окремих галузях промисловості є статті оборотних коштів, що характерні лише для них. Наприклад, у металургійній промисловості в оборотних коштах

враховується змінне обладнання, а у добувних галузях до витрат майбутніх періодів включають витрати на гірничопідготовчі роботи.

Структура оборотних коштів — це питома вага вартості окремих статей оборотних виробничих фондів і фондів обігу в загальній сумі оборотних коштів. Структура оборотних коштів має значні ко коливання в окремих галузях господарства. Вона залежить від складу і структури витрат на виробництво, умов поставок матеріальних цінностей, умов реалізації продукції (виконаних робіт, наданих по-слуг), проведення розрахунків.

7.1 Організації оборотних коштів

Оборотні кошти підприємств класифікуються за трьома ознаками:

1) залежно від участі їх у кругообігу коштів;

2) за методами планування, принципами організації та регулювання;

3) за джерелами формування.

Відповідно до першої ознаки оборотні кошти поділяються на оборотні кошти, авансовані в оборотні виробничі фонди, та оборотні кошти, авансовані у фонди обігу.

Такий розподіл оборотних коштів зумовлений наявністю в кругообігу коштів двох самостійних сфер — сфери виробництва і сфери обігу. Що більша питома вага оборотних коштів, розміщених у сфері виробництва, то ефективніше використовується оборотний капітал.

Залежно від методів планування оборотні кошти поділяються на нормовані та ненормовані.

Необхідність розподілу оборотних коштів на нормовані й ненормовані випливає з економічної доцільності досягнення найліпших результатів за найменших витрат. Установлення нормативів за окремими статтями оборотних коштів уможливлює забезпечення безперервної діяльності підприємства за умови оптимальних виробничих запасів, розмірів незавершеного виробництва, залишків готової продукції.

До нормованих оборотних коштів належать оборотні кошти у виробничих запасах, незавершеному виробництві та витратах майбутніх періодів, у залишках готової продукції на складах підприємств.

Ненормовані оборотні фонди включають фонди обігу за винятком готової продукції на складі.

За джерелами формування оборотні кошти поділяються на:

1) власні та прирівняні до власних;

2) залучені;

3) інші.

Класифікація оборотних коштів має важливе значення, оскільки дає можливість підприємству визначити оптимальний склад і структуру,

потребу та джерела формування оборотних коштів. Від цього значною мірою залежить фінансовий стан підприємства.

Система організації оборотних коштів побудована на певних принципах.

По-перше, надання підприємствам самостійності щодо розпорядження, управління оборотними коштами. Це означає оперативну самостійність у використанні оборотних коштів.

По-друге, визначення планової потреби та розміщення оборотних коштів за окремими елементами й підрозділами. Мається на увазі розрахунок оптимальної потреби в оборотних коштах, яка б забезпечила безперервність процесу виробництва, виконання планових завдань за ритмічної роботи (розробка норм тривалої дії та щорічних нормативів).

По-третє, коригування розрахованих і чинних нормативів з урахуванням вимог господарювання, що змінюються: обсягів виробництва, цін на сировину та матеріали; постачальників і споживачів; форм застосовуваних розрахунків.

По-четверте, раціональна система фінансування оборотних коштів. Це означає формування оборотних коштів за рахунок власних ресурсів і залучених коштів у розмірах, що забезпечують нормальний фінансовий стан підприємства.

По-п'яте, контроль за раціональним розміщенням і використанням оборотних коштів. Мається на увазі проведення аналізу ефективності кругообороту коштів, що використовуються, з метою прискорення їхнього обертання.

7.2 Необхідність і способи визначення потреби в оборотних коштах

Господарсько-підприємницька діяльність неможлива без оборотних коштів. Ця потреба є одним з об'єктів фінансового планування і відображення в обліку та звітності. Розмір оборотного капіталу, який утворює кожну складову поточних активів, має відповідати потребам і можливостям підприємства зі створення й реалізації продукції.

Крім того, виникає необхідність у плануванні фінансових ресурсів для допоміжних і підсобних, житлово-комунальних господарств, соціально-побутових та інших закладів непромислового характеру.

У практиці використовуються два методи визначення потреби в оборотних коштах: прямий і економічний.

Метод прямого розрахунку забезпечує розробку обгрунтованих норм і нормативів на кожному підприємстві з урахуванням багатьох факторів, які пов'язані з особливостями постачання, виробництва та реалізації продукції.

Планування оборотних коштів здійснюється відповідно до кошторисів витрат на виробництво і невиробничі потреби та бізнес-плану, який охоплює й пов'язує виробничі й фінансові показники, створюючи саме

цим умови для успішної комерційної діяльності та розвитку підприємництва.

Визначення потреби в оборотних коштах здійснюється через їх нормування. Нормування оборотних коштів передбачає врахування багатьох факторів, які впливають на господарську діяльність підприємств. На підприємствах виробничої сфери до них належать:

- умови постачання підприємств товарно-матеріальними цінностями: кількість постачальників, строки поставки, розмір транзитних партій, кількість найменувань матеріальних цінностей, форми розрахунків за матеріальні цінності;
- організація процесу виробництва: тривалість виробничого циклу, характер розподілу витрат протягом виробничого циклу, номенклатура випущеної продукції;
- умови реалізації продукції: кількість споживачів готової продукції, їх віддаленість, призначення продукції, умови її транспортування, форми розрахунків за відвантажену продукцію.

За відповідності складу, структури й наявності оборотних коштів запланованому обсягу виробництва та реалізації підприємство в змозі отримувати прибуток з мінімальними витратами.

У разі *заниження розміру оборотних коштів* можливі перебої в постачанні й виробничому процесі, зменшення обсягу виробництва та прибутку, виникнення прострочених платежів і заборгованості, інші негативні явища в господарській діяльності.

Надлишок оборотних коштів призводить до нагромадження надмірних запасів сировини, матеріалів; послаблення режиму економії; створення умов для використання оборотних коштів не за призначенням.

Значення нормування оборотних коштів полягає в такому.

По-перше, правильне визначення нормативу оборотних коштів забезпечує безперервність і безперебійність процесу виробництва.

По-друге, нормування оборотних коштів дає змогу ефективно використовувати оборотні кошти на кожному підприємстві.

По-третє, від правильно встановленого нормативу оборотних коштів залежить виконання плану виробництва, реалізації продукції, прибутку та рівня рентабельності.

По-четверте, обгрунтовані нормативи оборотних коштів сприяють зміцненню режиму економії, мінімізації ризику підприємницької діяльності.

Визначення планової потреби в оборотних коштах передбачає розробку норм відносно тривалої дії і нормативів на конкретний період — рік (як правило), півріччя, квартал. Це досягається за проведення таких робіт:

1.Визначення норм запасів за статтями нормованих оборотних коштів.

Норма оборотних коштів — це відносний показник, який обчислюється в днях, відсотках чи гривнях. Норми в днях щодо виробничих запасів

розраховуються за окремими видами матеріальних цінностей. У разі великої номенклатури розрахунок здійснюється в тій частині, яка становить (вартісно) не менше 70—80% загальних витрат за статтею в цілому.

2. Встановлення одноденного витрачання матеріальних цінностей, виходячи із кошторису витрат на виробництво. Одноденне витрачання на підприємствах несезонних галузей промисловості рекомендується розраховувати на підставі даних четвертого кварталу планового року, що, як правило, має найбільший обсяг виробництва. У сезонних галузях промисловості одноденне витрачання визначається на підставі кварталу з найменшим обсягом виробництва.

3. Визначення нормативу оборотних коштів за кожною статтею в грошовому вираженні проводиться множенням одноденних витрат в грошовому вираженні на відповідну норму запасу в днях.

4. Розрахунок сукупного нормативу, або загальної потреби в оборотних коштах, на підприємстві проводиться підсумовуванням нормативів за окремими статтями.

5. Заключний етап нормування — визначення норм та нормативів за окремими статтями оборотних коштів для підрозділів підприємств, де використовуються матеріальні цінності та виготовляється продукція.

Найбільш трудомісткою і складною є розробка норм запасу. Норми запасу в днях застосовуються протягом кількох років, якщо суттєво не змінюються умови виробництва, постачання та збуту, розрахунків.

Нині підприємствам надано право самостійно розраховувати нормативи оборотних коштів. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України і Національного банку України від 19 квітня 1993 року № 279 «Про нормативи запасів товарно-матеріальних цінностей державних підприємств і організацій та джерела їх покриття» Міністерством економіки разом з Міністерством фінансів установлено Типовий порядок визначення норм запасів товарно-матеріальних цінностей.

Контрольні питання

1. Що собою являють оборотні кошти підприємств?
2. Оборотні виробничі фонди — це..?
3. Яка частина оборотних коштів обслуговує сферу обігу?
4. Відповідно до чого здійснюється планування оборотних коштів?
5. Які оборотні фонди слід віднести до нормованих?
6. За допомогою яких показників можна визначити потребу підприємства в сировині, матеріалах, покупних напівфабрикатах?
7. За допомогою яких показників можна визначити потребу підприємств у оборотних коштах у незавершеному виробництві?

8 ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ ТА ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ

Підвищення ефективності використання основних засобів підприємств є одним з основних питань у період переходу до ринкових відносин. Від вирішення цієї проблеми залежить фінансовий стан підприємства, конкурентоспроможність його продукції на ринку.

Основні засоби — це матеріальні цінності, що використовуються у виробничій діяльності підприємства понад один календарний рік з початку введення їх в експлуатацію, а також предмети вартістю за одиницю понад 500 гривень (за ціною придбання). Основні засоби підприємства включають основні виробничі засоби й невиробничі основні засоби.

Не належать до основних засобів:

1) предмети терміном служби менше одного року незалежно від їх вартості;
2) предмети вартістю до 500 гривень за одиницю (за ціною придбання) незалежно від терміну служби. При цьому гранична вартість предметів, що не належать до основних засобів, може змінюватися Міністерством фінансів України;
3) спеціальні інструменти і спеціальні пристосування підприємств серійного і масового виробництва певних виробів або для виготовлення індивідуального замовлення незалежно від їхньої вартості;
4) спеціальний одяг, спеціальне взуття, а також постільні речі незалежно від їхньої вартості і терміну служби;
5) формений одяг, призначений для видачі працівникам підприємства, незалежно від вартості й терміну служби.

Виробничі основні засоби є частиною основних засобів, яка бере участь у процесі виробництва тривалий час, зберігаючи при цьому натуральну форму. Вартість основних виробничих засобів переноситься на вироблений продукт поступово, частинами, у міру використання. Поновлюються основні виробничі засоби через капітальні інвестиції.

Невиробничі основні засоби — це житлові будинки та інші об’єкти соціально-культурного й побутового обслуговування, які не використовуються у господарській діяльності і перебувають на балансі підприємства.

На відміну від виробничих основних засобів невиробничі основні засоби не беруть участі в процесі виробництва і не переносять своєї вартості на вироблений продукт. Відтворюються вони тільки за рахунок прибутку, який залишається в розпорядженні підприємства. Незважаючи на те, що невиробничі основні засоби безпосередньо не впливають на обсяг виробництва, збільшення цих засобів пов’язане з поліпшенням добробуту працівників підприємства. Це в кінцевому рахунку позитивно позначається

на результатах діяльності підприємства, на зростанні продуктивності праці.

Основні виробничі засоби з урахуванням специфіки їх виробничого призначення поділяються на такі групи:

А. Будівлі і споруди.

Б. Передавальні пристрої.

В. Машини та устаткування,

у тім числі:

- робочі машини та устаткування;
- вимірювальні та регулюючі прилади;
- лабораторне устаткування;
- обчислювальна техніка;
- транспортні засоби.

Г. Виробничий і господарський інвентар.

Д. Інші основні засоби.

Співвідношення окремих груп основних виробничих засобів становить їх структуру. Поліпшення структури основних виробничих засобів, передовсім підвищення питомої ваги активної їх частини, сприяє зростанню виробництва, зниженню собівартості продукції, збільшенню грошових нагромаджень підприємства.

На рис 8.1 наведено склад основних виробничих засобів підприємства.

Для обчислення амортизаційних відрахувань основні засоби поділяють на такі групи:

Група 1 — будівлі, споруди, їхні структурні компоненти, передавальні пристрої;

Група 2 — автомобільний транспорт та вузли (запасні частини) до нього; меблі; побутові електронні, оптичні, електромеханічні прилади та інструменти, включаючи електронно-обчислювальні машини, інші машини для автоматичної обробки інформації; інформаційні системи; телефони, мікрофони та рації; різне конторське обладнання, устаткування та приладдя;

Група 3 — інші основні засоби, не включені до груп 1 і 2, а саме: робочі машини й устаткування, вимірювальні й регулюючі прилади.

Підприємству не байдуже, в яку групу основних виробничих засобів укладати кошти. Воно заінтересоване в оптимальному підвищенні питомої ваги машин, устаткування, тобто активної частини основних засобів, які обслуговують процес виробництва і характеризують виробничі можливості підприємства. Ясна річ, що для забезпечення нормального функціонування активних елементів основних виробничих засобів необхідні будівлі, споруди, інвентар, тобто пасивна частина основних засобів.

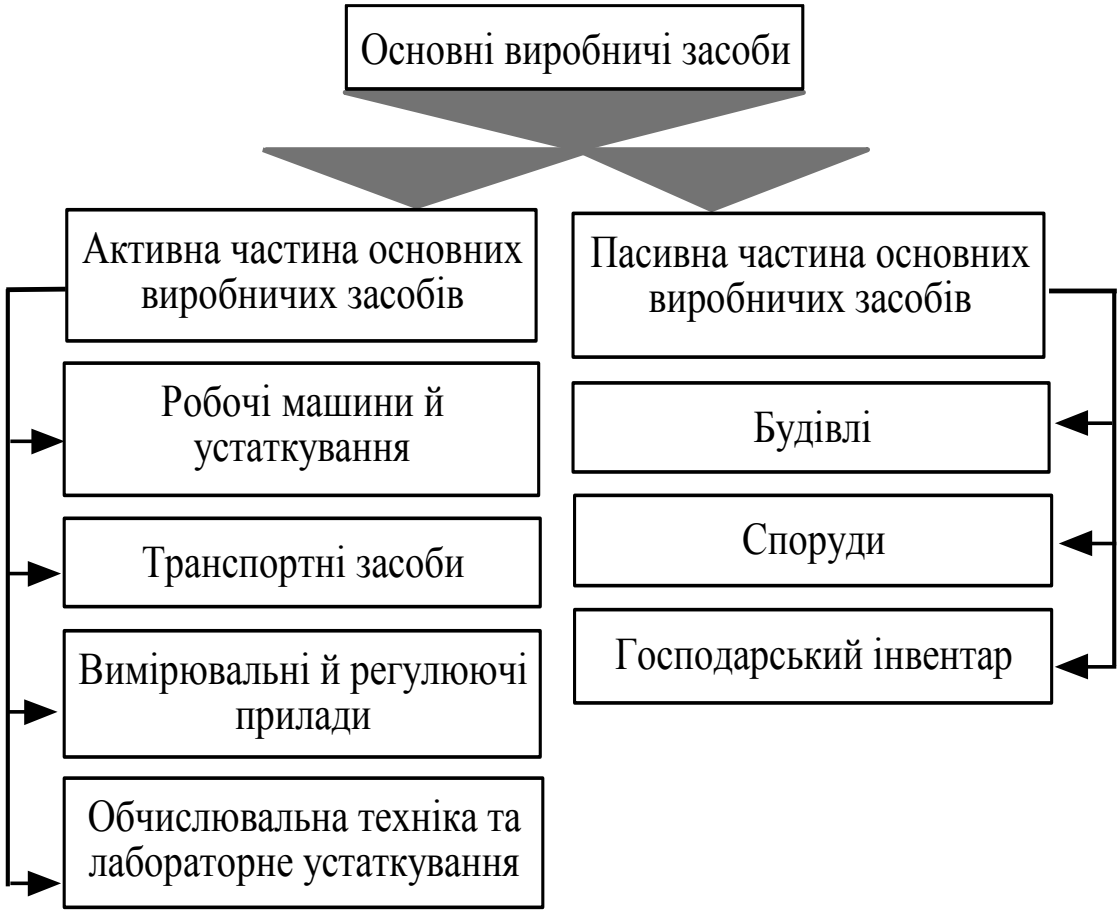

Рис. 8.1 – Склад основних виробничих засобів підприємства.

Структура основних виробничих засобів є різною в різних галузях промисловості, народного господарства. Наприклад, у промисловості України частка будівель у загальній вартості основних виробничих засобів найвища в легкій та харчовій промисловості (близько 44%); споруд — у паливній промисловості (17%); передавальних пристроїв — в електроенергетиці (32%); устаткування та робочих машин — на підприємствах машинобудівного комплексу (45%).

Основними факторами, які впливають на структуру основних виробничих засобів підприємств, є: рівень автоматизації і механізації, рівень спеціалізації і кооперування, кліматичні та географічні умови розміщення підприємств. Кожний фактор по-різному впливає на структуру виробничих засобів. Поліпшити структуру основних виробничих засобів можна за рахунок: оновлення та модернізації устаткування, ефективнішого використання виробничих приміщень установленням додаткового устаткування на вільній площі; ліквідації зайвого й малоефективного устаткування.

Відтворення основних виробничих засобів — це процес безперервного їх поновлення. Розрізняють просте та розширене відтворення.

Просте відтворення основних засобів здійснюється в тому самому обсязі, коли відбувається заміна окремих зношених частин основних засобів або заміна старого устаткування на аналогічне, тобто тоді, коли постійно відновлюється попередня виробнича потужність.

Розширене відтворення передбачає кількісне та якісне збільшення діючих основних засобів або придбання нових основних засобів, які забезпечують вищий рівень продуктивності устаткування.

Процес відтворення основних виробничих засобів має низку характерних ознак, зокрема:

1) основні виробничі засоби поступово переносять свою вартість на вироблену продукцію;

2) у процесі відтворення основних виробничих засобів одночасно відбувається рух їхньої споживної вартості та вартості;

3) нарахуванням амортизаційних відрахувань здійснюється нагромадження в грошовій формі частково перенесеної вартості основних виробничих засобів на готову продукцію;

4) основні виробничі засоби поновлюються в натуральній формі протягом тривалого часу, що створює можливість маневрувати коштами амортизаційного фонду.

У процесі господарської діяльності кругообороті основних виробничих засобів проходить три стадії.

На першій стадії відбувається продуктивне використання основних виробничих засобів та нарахування амортизаційних відрахувань. На цій стадії основні виробничі засоби в процесі експлуатації зношуються й нараховується сума зносу. Вона є підставою для списання суми амортизаційних відрахувань на витрати після завершення процесу виробництва. На першій стадії кругообороту основних виробничих засобів втрачається споживна вартість засобів праці, їхня вартість переноситься на вартість готової продукції.

На другій стадії відбувається перетворення частини основних виробничих засобів, які перебували в продуктивній формі, на грошові кошти через нарахування амортизаційних відрахувань.

На третій стадії в процесі виробництва відбувається поновлення споживної вартості частини основних виробничих засобів. Це поновлення здійснюється заміною зношених основних виробничих засобів на нові за рахунок нарахованого зносу основних засобів. Оборот основних виробничих засобів показано на рис. 8.2.

Просте відтворення основних виробничих засобів здійснюється у двох формах: 1) заміна зношених або застарілих основних виробничих засобів; 2) капітальний ремонт діючих основних засобів.

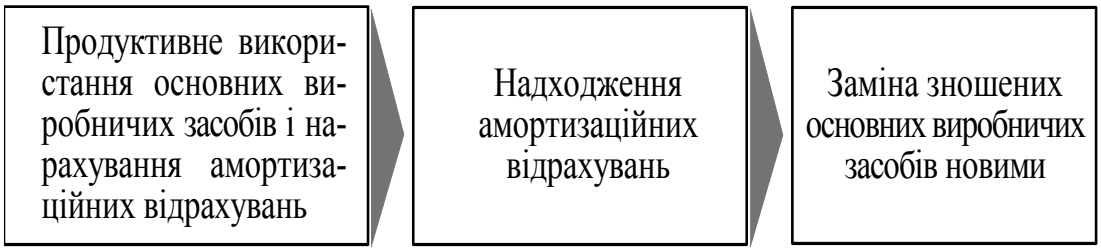

Рис. 8.2 - Оборот основних виробничих засобів на підприємстві.

За простого відтворення у кожному наступному циклі відбувається створення основних виробничих засобів у попередніх обсягах та з однаковою якістю. Джерелом фінансування заміни зношених основних засобів є нарахована сума амортизації. За розширеного відтворення кожного наступного циклу здійснюється кількісне і якісне зростання основних виробничих засобів. Джерелом фінансування таких змін є використання частини створеного додаткового продукту.

Необхідність оновлення основних виробничих засобів за ринкових відносин визначається передовсім конкуренцією товаровиробників. Саме конкуренція спонукує підприємства здійснювати прискорене списання основних виробничих засобів з метою нагромадження фінансових ресурсів для наступного вкладання коштів у придбання більш прогресивного устаткування, впровадження нових технологій та іншого поліпшення основних виробничих засобів.

8.1 Показники стану та ефективності використання основних засобів

Для забезпечення відтворення основних виробничих засобів важливе значення має вивчення їхнього стану та використання. Стан і використання основних виробничих засобів є важливим фактором підвищення ефективної діяльності підприємства.

У процесі виробництва основні засоби зношуються фізично і старіють морально. Ступінь фізичного зносу основних засобів визначається в процесі нарахування амортизації. Цей процес можна розглядати в кількох аспектах:

По-перше, як метод визначення поточної оцінки не зношеної частини основних засобів.

По-друге, як спосіб віднесення на готову продукцію одноразових витрат на основні засоби.

По-третє, як спосіб нагромадження фінансових ресурсів для заміщення виведених з виробничого процесу основних засобів або для вкладання коштів у нові виробництва.

Показники стану й ефективності використання основних засобів можна об’єднати в три групи, які характеризують: 1) забезпечення підприємства

основними засобами; 2) стан основних засобів; 3) ефективність використання основних засобів (рис. 8.3).

До показників, які характеризують забезпеченість підприємства основними засобами, належать: фондомісткість, фондоозброєність, коефіцієнт реальної вартості основних виробничих засобів у майні підприємства.

Приклад 1.

Випуск товарної продукції за рік становив 3200 тис. грн., вартість основних виробничих засобів — 1440 тис. грн. Фондомісткість дорівнює 0,45 грн. ($\frac{1440 \text{ тис.грн.}}{3200 \text{ тис.грн.}}$), тобто на кожну гривню виробленої продукції припадає 45 коп. основних виробничих засобів.

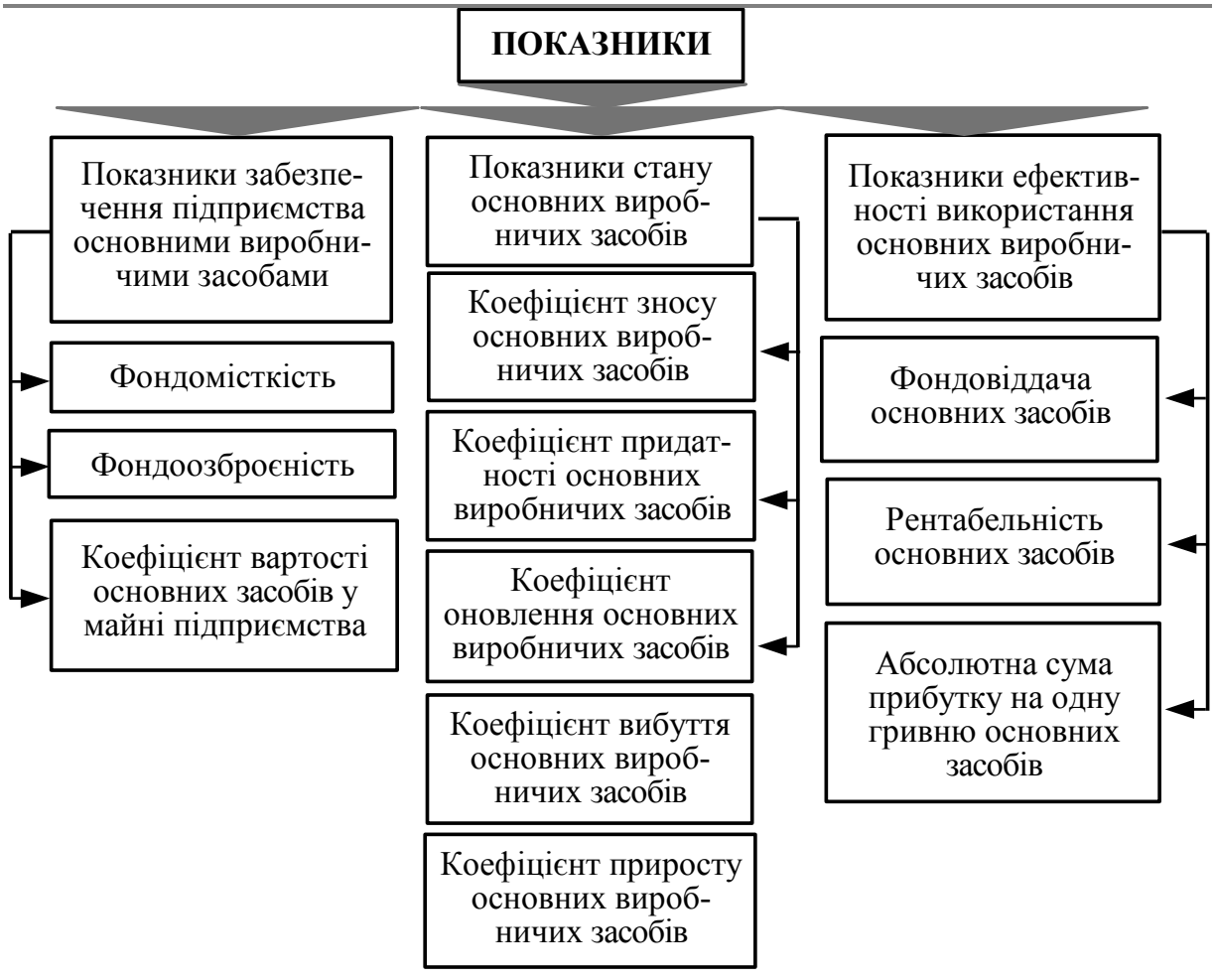

Рис. 8.3 - Показники забезпечення, стану та ефективності використання основних засобів.

Забезпеченість підприємства основними виробничими засобами визначається рівнем фондоозброєності праці. Останню розраховують як

відношення вартості основних виробничих засобів до чисельності працівників підприємства.

Якщо коефіцієнт реальної вартості основних виробничих засобів у майні підприємства сягає критичної позначки (0,2 – 0,3), то реальний виробничий потенціал підприємства буде низьким і треба терміново шукати кошти для виправлення становища.

Стан основних виробничих засобів характеризують через такі коефіцієнти: зносу основних засобів; придатності; оновлення; вибуття (приросту) основних засобів (див. рис. 8.3).

Коефіцієнт зносу характеризує частку вартості основних засобів, що її списано на витрати виробництва в попередніх періодах. Коефіцієнт зносу визначається відношенням суми зносу основних засобів до балансової вартості основних засобів.

$$К_з = \frac{З_о}{Ф_к},$$

де $К_з$ — коефіцієнт зносу основних засобів;

$З_о$ — сума зносу основних засобів;

$Ф_к$ — балансова вартість основних засобів.

Показник зносу основних засобів може визначатись також у відсотках на початок і на кінець звітного періоду і дає змогу оцінити стан основних засобів.

Коефіцієнт придатності основних засобів розраховується за формулами:

$$К_п = 1 – К_з, \quad \text{або} \quad К_п = 100\% – К_з,$$

де $К_п$ — коефіцієнт придатності основних засобів;

$К_з$ — коефіцієнт зносу основних засобів.

Коефіцієнт придатності показує, яка частина основних засобів придатна для експлуатації в процесі господарської діяльності.

Коефіцієнти оновлення та вибуття розраховуються за формулами:

$$К_о = \frac{Ф_у}{Ф_к}; \qquad К_в = \frac{Ф_в}{Ф_к},$$

де $К_о$ — коефіцієнт оновлення основних засобів;

$Ф_у$ — вартість введених основних засобів за звітний період;

$К_в$ — коефіцієнт вибуття основних засобів;

$Ф_в$ — вартість виведених основних засобів за звітний період.

Коефіцієнт оновлення основних засобів характеризує інтенсивність уведення в дію нових основних засобів. Він показує частку введених основних засобів за визначений період у загальній вартості основних засобів на кінець звітного періоду.

Коефіцієнт вибуття показує інтенсивність вибуття основних засобів, тобто ступінь вибуття тих основних засобів, які або морально застаріли, або зношені й непридатні для дальшого використання. Позитивною в діяльності підприємства є ситуація, коли вартість введених у дію основних засобів перевищує вартість вибулих основних засобів. Для цього розраховується коефіцієнт приросту основних засобів.

$$К_р = \frac{Ф_у - Ф_в}{Ф_к}.$$

До показників, які характеризують ефективність використання основних засобів, належать: фондовіддача, рентабельність основних засобів, сума прибутку на одну гривню основних засобів.

Найбільш загальним показником, який характеризує ефективність використання основних засобів, є фондовіддача.

$$Ф_в = \frac{В_п}{Ф_к},$$

де $Ф_в$ — фондовіддача основних засобів;

$В_п$ — вартість виробленої продукції за звітний період;

$Ф_к$ - балансова вартість основних засобів на кінець звітного періоду.

Відносним показником ефективності використання основних засобів є рентабельність. Цей показник визначається за формулою:

$$Р_ф = \frac{П_з}{Ф_к} \cdot 100\%,$$

де $Р_ф$ — рентабельність основних засобів;

$П_з$ — загальний прибуток за звітний період;

$Ф_к$ - балансова вартість основних засобів на кінець звітного періоду.

Абсолютним показником ефективності використання основних засобів є сума прибутку на одну гривню основних засобів.

До показників ефективності використання основних засобів можна також віднести показник питомої ваги активної частини основних засобів у їх загальній сумі.

Формули розрахунку показників забезпечення стану й ефективності використання основних засобів та їхню характеристику наведено в табл. 8.1.

Таблиця 8.1. - Формули розрахунку показників забезпечення стану й ефективності використання основних засобів

Показник	Формула розрахунку	Характеристика
Фондомісткість	$\frac{Ф_к}{В_п}$	Характеризує забезпеченість підприємства основними засобами
Фондоозброєність	$\frac{Ф_к}{ч}$	Показує величину основних засобів на одного працівника
Коефіцієнт реальної вартості основних засобів у майні підприємства	$\frac{Ф_з}{М}$	Відображає питому вагу залишкової вартості основних засобів у загальній вартості майна підприємства
Коефіцієнт зносу основних виробничих засобів	$\frac{З_о}{Ф_к}$	Показує ступінь зносу основних виробничих засобів
Коефіцієнт придатності основних виробничих засобів	$1 - К_з$	Відображає частину основних засобів, придатну для експлуатації
Коефіцієнт оновлення основних виробничих засобів	$\frac{Ф_в}{Ф_к}$	Показує частку введених нових основних засобів у загальній вартості основних засобів
Коефіцієнт вибуття основних виробничих засобів	$\frac{Ф_у}{Ф_к}$	Характеризує інтенсивність вибуття основних виробничих засобів
Коефіцієнт приросту основних виробничих засобів	$\frac{Ф_в - Ф_у}{Ф_к}$	Показує ступінь збільшення основних засобів у звітному періоді проти минулого періоду
Фондовіддача	$\frac{В_п}{Ф_к}$	Характеризує ефективність використання основних виробничих засобів. Відображає суму виробленої продукції на одну гривню основних виробничих засобів
Рентабельність основних виробничих засобів	$\frac{П_б}{Ф_к} \cdot 100\%$	Визначає ступінь використання основних виробничих засобів

$Ф_к$ — балансова вартість основних виробничих засобів;
$В_п$ — вартість виробленої продукції;
$Ф_з$ — залишкова вартість основних виробничих засобів;
М — вартість майна підприємства;
$З_о$ — сума зносу основних виробничих засобів;
ч — середньооблікова чисельність працівників;
$Ф_у$ — вартість уведених основних виробничих засобів;
$Ф_в$ — вартість виведених основних виробничих засобів;

$К_з$ — коефіцієнт зносу основних виробничих засобів;
$П_з$ — загальний прибуток підприємства.

8.2 Знос і амортизація основних засобів підприємства

Як уже було сказано, розрізняють два види зносу основних засобів — фізичний і моральний.

Фізичний знос — це поступова втрата основними засобами споживної вартості в процесі експлуатації, тобто суто матеріальний знос їх окремих елементів.

Фізичний знос залежить від багатьох факторів, зокрема: особливостей технологічного процесу; якості обслуговування основних засобів; кваліфікації робітників та їхнього ставлення до основних засобів у процесі використання, інтенсивності та умов їх використання. Розрізняють повний і частковий знос основних засобів.

Повний знос передбачає повну заміну зношених основних засобів через нове капітальне будівництво або придбання нових основних засобів.

Частковий знос компенсується здійсненням капітального ремонту основних засобів.

Моральний знос — це знос основних засобів унаслідок створення нових, більш прогресивних і економічно ефективних машин та устаткування. Поява досконаліших видів устаткування з підвищеною продуктивністю робить економічно доцільною заміну діючих основних засобів іще до їх фізичного зносу.

Несвоєчасна заміна морально застарілих основних виробничих засобів призводить до того, що собівартість підвищується, а якість знижується порівняно з продукцією, виготовленою на досконаліших машинах та устаткуванні.

Моральний знос зменшує вартість основних виробничих засобів через скорочення суспільно необхідних витрат на їх відтворення. Сума нарахованого зносу характеризує стан основних виробничих засобів. Вирахуванням з первісної (відновлюваної) вартості основних виробничих засобів суми зносу визначають залишкову вартість основних виробничих засобів.

$З_в = [В(100 – І)] : 100,$

де $З_в$ — залишкова вартість основних виробничих засобів;
В — відновлювальна (первісна) вартість основних виробничих засобів;
І — ступінь зносу основних виробничих засобів, %.

Сума нарахованої амортизації береться за вартість фізичного зносу.

Амортизація — це процес поступового перенесення вартості основних виробничих засобів і нематеріальних активів з урахуванням витрат на їх придбання, виготовлення або поліпшення згідно з нормами амортизаційних відрахувань, установленими законодавчими актами. Амортизаційні відрахування включаються до складу валових витрат, що беруться для обчислення оподатковуваного прибутку.

За рахунок амортизаційних відрахувань фінансуються витрати:

- на придбання основних засобів та нематеріальних активів для власного виробничого використання, у тім числі на самостійне виготовлення основних засобів для власних виробничих потреб (включно з витратами на виплату заробітної плати працівникам, які були зайняті на виготовленні таких основних засобів);
- на здійснення всіх видів ремонту, реконструкції, модернізації та інших способів поліпшення основних засобів.

Безпосередньо відносяться до складу валових витрат звітного періоду:

- витрати на придбання основних засобів або нематеріальних активів з метою їх наступної реалізації іншим підприємствам чи використання таких основних засобів у виробництві інших основних засобів, призначених для такої реалізації;
- кошти та витрати на утримання основних засобів, що перебувають на консервації.

Розмір амортизаційних відрахувань залежить від балансової вартості основних засобів і норм таких відрахувань, а також від методів їх нарахування.

Відповідно до чинного законодавства суб'єктам підприємницької діяльності пропонується як базу для нарахування амортизації застосовувати залишкову вартість основних виробничих засобів, скориговану на суму капітального ремонту понад суми, віднесені на витрати виробництва з поправкою на індекс інфляції.

Підприємства мають право самостійно застосовувати метод прискореної амортизації. Завдяки прискореній амортизації зменшуються втрати від морального старіння основних виробничих засобів.

Сутність прискореного методу нарахування амортизації полягає в тім, що без скорочення встановлених нормативних строків служби основних засобів підприємствам дозволяється протягом двох років проводити амортизаційні відрахування в підвищених розмірах, але з відповідним зниженням їх у наступні роки.

Унаслідок зростання амортизаційних відрахувань знижується розмір оподатковуваного прибутку, а отже, і величина податку на прибуток. Одночасно зменшується прибуток від реалізації товарної продукції.

Суми амортизаційних відрахувань звітного періоду визначаються множенням норм амортизації на балансову вартість груп основних засобів на початок звітного періоду.

$$A = \frac{Б_\alpha \, Н}{100\%},$$

де А — сума амортизаційних відрахувань, грн.;

$Б_\alpha$ — балансова вартість відповідної групи основних засобів на початок звітного періоду, грн.;

Н — норма амортизаційних відрахувань до балансової вартості кожної з груп основних засобів, %.

Балансова вартість груп основних засобів на початок звітного періоду розраховується за формулою:

$$Б_\alpha = Б_з + П_\alpha – В_\alpha – А_\alpha,$$

де $Б_\alpha$ - балансова вартість групи основних засобів на початок звітного періоду;

$Б_з$ - балансова вартість групи основних засобів на початок періоду, що передував звітному;

$П_\alpha$ - сума витрат, понесених на придбання основних засобів, здійснення капітального ремонту, реконструкцію, модернізацію та інші поліпшення основних засобів протягом періоду, що передував звітному;

$В_\alpha$ - вартість виведеної з експлуатації відповідної групи основних засобів протягом періоду, що передував звітному;

$А_\alpha$ - сума амортизаційних відрахувань, нарахованих у період, що передував звітному.

З наведеної формули випливає, що витрати на придбання основних засобів збільшують балансову вартість відповідної групи з урахуванням транспортних і страхових платежів, а також інших витрат, понесених у зв’язку з таким придбанням, без урахування сплаченого податку на додану вартість, коли підприємство зареєстроване як платник такого податку.

У разі виведення з експлуатації окремих об’єктів основних засобів групи І у зв’язку з їх продажем балансова вартість групи І зменшується на суму балансової вартості такого об’єкта. Сума перевищення виручки від продажу над балансовою вартістю окремих об’єктів основних засобів групи І та нематеріальних активів включається до валових доходів, а сума перевищення балансової вартості над виручкою від такого продажу включається до валових витрат підприємства.

У разі виведення з експлуатації основних засобів груп 2 і 3 у зв’язку з їх продажем балансова вартість групи зменшується на суму вартості продажу таких основних засобів. Якщо сума вартості основних засобів дорівнює або перевищує балансову вартість відповідної групи, її балансова вартість

прирівнюється до нуля, а сума перевищення включається до валового доходу підприємства відповідного періоду.

У разі виведення з експлуатації окремого об'єкта основних засобів групи І у зв'язку з його ліквідацією, капітальним ремонтом, реконструкцією та консервацією з рішення підприємства або Кабінету Міністрів України балансова вартість такого об'єкта для цілей амортизації прирівнюється до нуля. При цьому амортизаційні відрахування не нараховуються.

У разі виведення з експлуатації окремих основних засобів груп 2 і 3 у зв'язку з їх ліквідацією, капітальним ремонтом, реконструкцією, модернізацією та консервацією з рішення підприємства або Кабінету Міністрів України балансова вартість груп не змінюється. Уведення таких основних засобів в експлуатацію після капітального ремонту, реконструкції та модернізації збільшує балансову вартість групи основних засобів тільки на суму витрат, пов'язаних з цими роботами.

Якщо підприємство приймає рішення про ліквідацію окремого об'єкта основних засобів групи І, балансова вартість такого об'єкта не відноситься до валових витрат і відшкодовується за рахунок власних джерел підприємства.

Нарахування амортизаційних відрахувань дає можливість визначити поточну вартість не зношеної частини основних засобів, а також вартість тієї їх частини, яка відноситься на виробництво продукції. Одночасно визначається нагромаджувана частина фінансових ресурсів для наступного заміщення основних засобів, які вибувають з виробничого процесу через зношення.

Підприємства всіх форм власності мають право проводити щорічну індексацію балансової вартості груп основних засобів та нематеріальних активів на коефіцієнт індексації, який визначається за формулою:

$$K_i = (I_i - 10\%) : 100\%,$$

де K_i - коефіцієнт індексації балансової вартості основних засобів на початок звітного року;

I_i - індекс інфляції року, за результатами якого проводиться індексація.

Якщо значення K_i не перевищує одиниці, індексація основних засобів не провадиться. У разі, коли підприємство застосувало коефіцієнт індексації, воно зобов'язане визначити *капітальний дохід* у сумі, що дорівнює різниці між скоригованою балансовою вартістю відповідної групи основних засобів та балансовою вартістю такої групи основних засобів до індексації. *Сума капітального доходу включається до складу валових доходів кожного звітного кварталу і дорівнює одній четвертій відсотка річної норми амортизації відповідної групи основних засобів від суми капітального доходу такої групи.*

З метою створення фінансових умов для прискорення впровадження у виробництво науково-технічних досягнень та підвищення заінтересованості підприємств у поновленні активної частини основних засобів підприємства *мають право самостійно застосовувати прискорену амортизацію основних засобів*. Слід зазначити, що норми прискореної амортизації застосовуються тільки до групи 3 основних засобів. Це пояснюється тим, що саме до третьої групи включається активна частина основних засобів, яка безпосередньо бере участь у процесі виробництва і зношується інтенсивніше, ніж інші основні засоби.

За застосування прискореного методу амортизації коефіцієнт індексації основних засобів не використовується. Норми прискореної амортизації встановлюються залежно від строку експлуатації основних засобів:

1-й рік — 15%
2-й рік — 30%
3-й рік — 20%
4-й рік — 15%
5-й рік — 10%
6-й рік — 5%
7-й рік — 5%

Положення про прискорену амортизацію не поширюється на підприємства, що випускають продукцію, ціни на яку встановлюються державою.

Облік основних засобів, до яких застосовується прискорена амортизація, ведеться окремо за кожним об’єктом. При цьому амортизаційні відрахування нараховуються на таку балансову вартість, яка дорівнює первісній вартості цих об’єктів, збільшеній на суму витрат, пов’язаних із поліпшенням таких засобів.

Амортизація окремого об’єкта основних засобів групи 1 провадиться до досягнення балансовою вартістю такого об’єкта ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Тоді залишкову вартість об’єкта відносять до валових витрат за результатами відповідного податкового періоду, а надалі вартість об’єкта вважається нульовою.

Амортизація основних засобів групи 2 і 3 провадиться до досягнення балансовою вартістю групи нульового значення.

8.3 Суть і склад капітальних вкладень

Капітальні вкладення — це витрати на створення нових, реконструкцію і технічне переозброєння діючих основних засобів. За допомогою капітальних вкладень здійснюється як просте, так і розширене відтворення основних засобів.

Для визначення розміру капітальних вкладень на підприємстві складається бюджет капітальних витрат, тобто обрахунок запланованих

витрат на капітальні вкладення. Бюджет капітальних витрат включає такі дані:

- первісну вартість усіх основних засобів на початок планового періоду;
- наявність невикористаних амортизаційних відрахувань на початок планового періоду;
- суму амортизаційних відрахувань, яку буде нараховано протягом планового періоду;
- орієнтовний підрахунок вартості устаткування, яке підлягає заміні або продажу протягом планового періоду;
- орієнтовну суму амортизаційних відрахувань на придбані основні засоби протягом планового періоду;
- вартість основних засобів та суму амортизаційних відрахувань, яка буде в підприємства на кінець планового періоду.

Вихідними передумовами розробки бюджету капітальних вкладень є:

а) календарний план реалізації інвестиційного проекту;

б) бюджетні заявки на виконання окремих видів робіт і придбання матеріалів, механізмів, устаткування, розроблених виконавцями окремих функціональних блоків проекту;

в) загальна стратегія фінансування інвестиційного проекту;

г) попередній графік потоку інвестиційних витрат, складений на етапі розробки бізнес-плану проекту;

д) фінансовий стан інвесторів проекту.

Бюджет капітальних вкладень включає два розділи: I розділ — «Капітальні витрати», II розділ «Надходження коштів».

Під час розробки розділу «Капітальні витрати» передбачається здійснити такі розрахунки:

1) виділення із загального обсягу інвестиційних витрат тієї частини, яка належить до поточного періоду. Це здійснюється в тому разі, коли тривалість реалізації інвестиційного проекту перевищує один рік;

2) уточнення обсягу інвестиційних витрат поточного року з урахуванням коректівів, які вносяться підрядчиком у технологію робіт;

3) уточнення обсягу і структури капітальних витрат у зв’язку зі зміною індексу цін після затвердження показників бізнес-плану проекту;

4) уточнення первісного обсягу капітальних витрат з урахуванням резерву фінансових коштів, передбачених у контракті з підрядчиком на покриття непередбачених витрат. Обсяг цього резерву в процесі розробки бюджету капітальних вкладень має визначитися з урахуванням тільки тих витрат, які відображені в первісній оцінці інвестиційних ризиків.

Процес розробки розділу «Надходження коштів» передбачає, як правило, такі етапи:

1) уточнення загального обсягу надходження коштів з метою збалансування цього показника з показником загального обсягу капітальних витрат, які відображені в першому розділі бюджету;

2) уточнення структури джерел надходження коштів у разі зміни обсягу капітальних витрат;

3) забезпечення узгодження обсягу надходження коштів за окремими періодами формування дохідної частини бюджету з обсягом капітальних витрат, передбачених в окремі періоди згідно з календарним планом здійснення робіт.

Бюджет капітальних вкладень, як і календарний план, розробляється спочатку на наступний рік у розрізі кварталів, а потім у рамках наступного кварталу деталізується в розрізі місяців.

На підставі бюджету капітальних витрат приймають рішення щодо здійснення капітальних вкладень.

За складання бюджету капітальних витрат і здійснення капітальних вкладень, треба враховувати їхню структуру. Розрізняють технологічну та відтворювальну структури капітальних вкладень.

Технологічна структура капітальних вкладень відображає співвідношення таких витрат:

- будівельні роботи;
- придбання устаткування, інструментів та інвентарю;
- монтаж устаткування;
- проектно-дослідні роботи;
- інші витрати.

Важливе значення для підвищення ефективності виробництва має поліпшення технологічної структури капітальних вкладень за рахунок збільшення питомої ваги витрат на придбання активної частини основних виробничих засобів.

Відтворювальна структура капітальних вкладень включає такі напрямки витрат: нове будівництво; технічне переозброєння та реконструкція діючих підприємств; розширення діючих підприємств; витрати на окремі об’єкти діючих підприємств. Відтворювальна структура капітальних вкладень оцінюється як прогресивна, коли в її складі збільшується питома вага витрат на технічне переозброєння та реконструкцію діючих підприємств.

8.4 Джерела та порядок фінансування капітальних вкладень

За ринкових відносин важливе значення має вибір оптимальної структури джерел фінансування капітальних вкладень. Фінансування капітальних вкладень здійснюється за рахунок власних і залучених коштів (рис. 8.4).

Структура джерел фінансування капітальних вкладень підприємства залежить від багатьох факторів, зокрема: від оподаткування доходів підприємства; темпів зростання реалізації товарної продукції та їхньої стабільності; структури активів підприємства; стану ринку капіталу;

відсоткової політики комерційних банків; рівня управління фінансовими ресурсами підприємства; суті стратегічних цільових фінансових рішень підприємства тощо.

Найприйнятнішим для підприємства є комплексний підхід до вибору джерел фінансування капітальних вкладень.

по-перше, можливого обсягу внутрішніх джерел фінансування капітальних вкладень;

по-друге, можливого обсягу залучення додаткових коштів, пов'язаного із подорожчанням капітальних витрат.

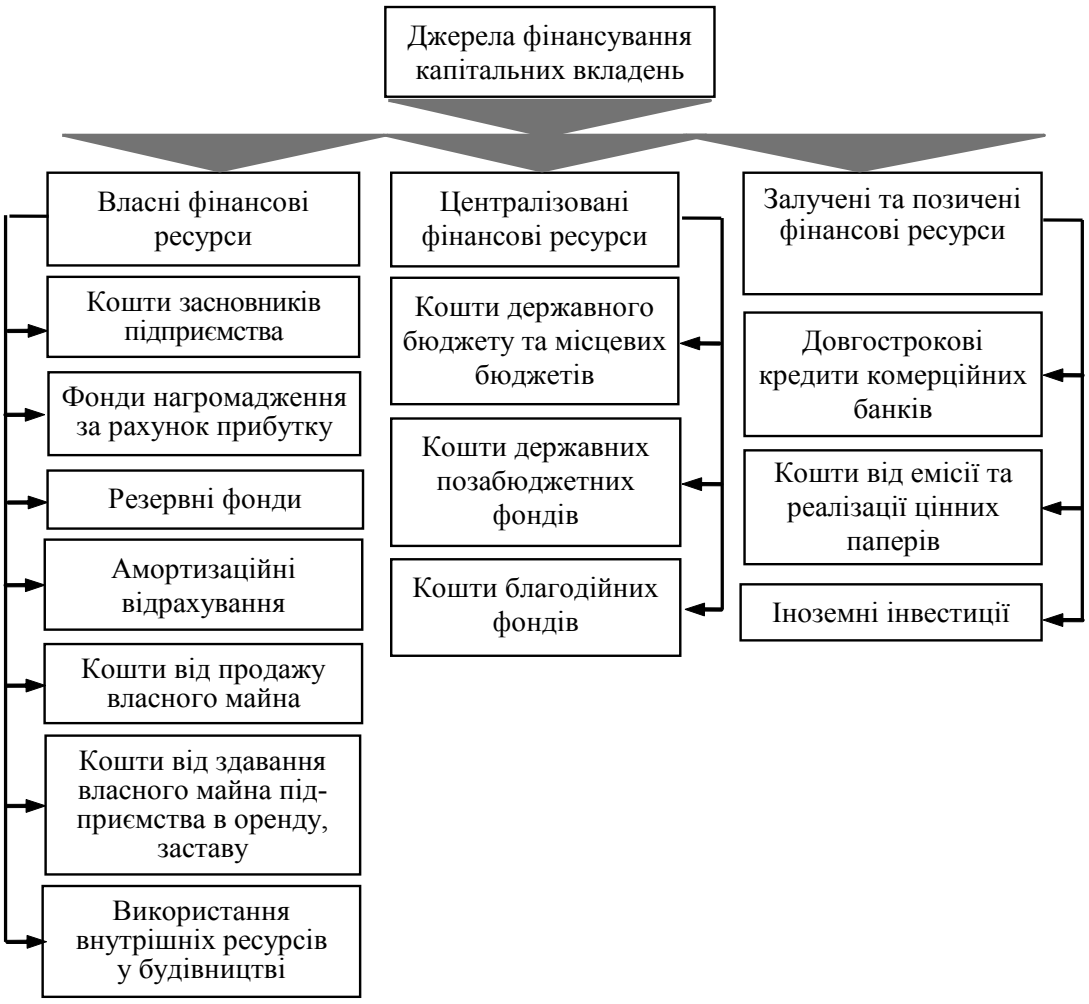

Рис. 8.4 – Склад джерел фінансування капітальних вкладень підприємства.

Порушення оптимального співвідношення між власними і залученими джерелами фінансування капітальних вкладень може призвести до погіршання фінансового стану підприємства.

Фінансовий менеджер повинен визначити граничний розмір капітальних витрат виходячи з розміру та питомої ваги кожного джерела фінансування, які можна залучити для здійснення капітальних вкладень.

Відповідно до чинного законодавства джерелами фінансування капітальних вкладень можуть бути:

1) власні фінансові ресурси;

2) позичені фінансові ресурси;

3) кошти, отримані від продажу цінних паперів, внески членів трудових колективів;

4) кошти державного бюджету та місцевих бюджетів;

5) кошти іноземних інвесторів.

Власні фінансові ресурси включають внески засновників підприємства, амортизаційні відрахування; прибуток, який використовується у вигляді засобів, резервів у процесі господарської діяльності.

Грошова частина внесків власників підприємства передовсім спрямовується на придбання основних засобів.

Сума амортизаційних відрахувань, що спрямовується на капітальні вкладення, залежить від балансової вартості основних засобів, норм амортизаційних відрахувань, структури основних виробничих засобів.

Сума прибутку, що використовується на капітальні вкладення, залежить від розміру прибутку, який залишається в розпорядженні підприємства.

Коли капітальне будівництво здійснюється господарським способом, у підприємства утворюються специфічні джерела фінансування, які мобілізуються в процесі будівництва. До них належать: мобілізація внутрішніх ресурсів у будівництві, планові нагромадження від виконання будівельно-монтажних робіт господарським способом та економія від зниження їх собівартості.

Мобілізація внутрішніх ресурсів у будівництві є джерелом фінансування капітальних вкладень тоді, коли в процесі будівництва скорочується потреба в оборотних коштах на плановий період. Оборотні кошти необхідні будовам для створення запасів устаткування, придбання матеріалів, для витрат майбутніх періодів та формування незавершеного виробництва. Крім того, необхідно враховувати, що протягом планового періоду може статися приріст (зниження) стійкої кредиторської заборгованості. До її складу включають: заборгованість підрядним організаціям та постачальникам, строк сплати якої не настав; нормальну перехідну заборгованість робітникам та службовцям із заробітної плати; резерв для наступних платежів. Приріст такої заборгованості означає зменшення потреби в коштах для фінансування капітальних вкладень, а скорочення кредиторської заборгованості призводить до збільшення такої потреби.

Сума мобілізації (іммобілізації) внутрішніх ресурсів (М) визначається за формулою:

$$М = (О - П) - (К_1 - К_2),$$

де О - очікувана наявність оборотних активів у капітальному будівництві на початок планового періоду;

П - планова потреба будови в оборотних коштах на кінець планового періоду;

$К_1$ - наявність кредиторської заборгованості на початок планового періоду;

$К_2$ - перехідна кредиторська заборгованість на кінець планового періоду.

Якщо результат буде зі знаком «+», — це свідчить про мобілізацію внутрішніх ресурсів. Знак «–» — це іммобілізація оборотних коштів.

Планові нагромадження включають у кошториси будівництва за визначеними нормами (відповідно до собівартості будівельно-монтажних робіт) і враховують у джерелах фінансування капітальних вкладень, які виконуються господарським способом. Планові нагромадження у вигляді прибутку включаються в кошторис будівництва в розмірі 30% собівартості будівельно-монтажних робіт або 28,3% кошторисної вартості. Економія від зниження вартості будівельно-монтажних робіт досягається в результаті здійснення заходів для зниження планової собівартості будівництва.

Позичені та залучені кошти використовуються підприємством за браком власних фінансових ресурсів на капітальні вкладення.

До позичених та залучених коштів належать: довгострокові банківські кредити; позики інших підприємств; кошти від випуску векселів та інших боргових зобов'язань; кошти від емісії та реалізації цінних паперів, які належать підприємству; фінансування з благодійних засобів; іноземні інвестиції.

За рахунок державного бюджету фінансуються централізовані капітальні вкладення. Бюджетні кошти надаються підприємствам лише в тому разі, коли об'єкти включено до цільової комплексної програми, затвердженої Кабінетом Міністрів України.

Порядок фінансування капітальних вкладень залежить від способу проведення капітальних робіт.

За *підрядного способу* будівництво об'єктів здійснюється відповідними підрядними організаціями.

Підрядна організація добирає потрібне устаткування, замовляє його, монтує, виконує будівельні роботи і здає об'єкт. Замовник надає проектну документацію, купує і доставляє на будову устаткування, конструкції та деталі.

Відповідальність за об'єкт будівництва покладається на генерального підрядчика, який виконує основні будівельні роботи, а для проведення спеціальних робіт (електромонтажні, санітарно-технічні) залучає за окремим договором спеціалізовані підрядні організації.

Підприємство-замовник і підрядчик укладають договір на будівництво із зазначенням: форми розрахунків; договірної вартості будівництва; об'єктів будівництва із вказівкою на наявність проекту й кошторису для кожного об'єкта; джерел фінансування будівництва; обсягів незавершеного будівництва, які є на день укладання договору; інвентарної вартості об'єкта; переліку підрядчиків і підрядних робіт та інших необхідних даних.

Господарський спосіб будівництва застосовується за будівництва невеликих об'єктів, реконструкції та розширення діючих підприємств. Господарський спосіб відрізняється від підрядного тим, що підприємство самостійно, власними силами здійснює будівельно-монтажні роботи, тобто об'єднує функції і замовника, і підрядчика. У цьому разі розрахунки здійснюються за фактично виконані роботи, включаючи витрати на утримання підрозділів, зайнятих організацією будівництва. Після завершення будівництва підприємство визначає інвентарну вартість кожного введеного в експлуатацію елемента в складі об'єкта будівництва.

8.4 Фінансування ремонту основних засобів

Основні виробничі засоби в процесі експлуатації зазнають фізичного зносу і втрачають свої експлуатаційні якості. У зв'язку з цим ремонт основних засобів є необхідною умовою виробничого процесу. Від своєчасності та якості ремонту залежить ефективність використання основних виробничих засобів на підприємстві.

Своєчасний ремонт основних виробничих засобів запобігає передчасному їх зносу та вибуттю, продовжує строк служби, підвищує виробничу потужність та скорочує потребу в нових капітальних вкладеннях.

Поточний ремонт здійснюється для забезпечення роботи основних виробничих засобів і полягає в усуненні окремих поломок основних засобів і заміні або поновленні їхніх окремих частин.

Середній ремонт провадиться для часткового поновлення основних засобів із заміною деталей, вузлів обмеженої номенклатури, яка визначається технічною документацією.

Капітальний ремонт машин, устаткувань провадиться для відновлення їх виробничого ресурсу. При цьому здійснюється, як правило, повне розбирання машини або верстата, виявлення дефектів, контроль технічного стану, власне ремонт, складання устаткування після ремонту, його регулювання та випробування.

Витрати на всі види ремонтів визначаються підприємствами самостійно, виходячи з технічного рівня, фізичного зносу основних виробничих засобів та забезпечення ремонтних робіт матеріально-технічними ресурсами.

Економічна доцільність капітального ремонту основних виробничих засобів визначається порівнюванням витрат на капітальний ремонт об'єкта з вартістю аналогічного нового устаткування. Якщо вартість капітального ремонту цього об'єкта перевищує вартість аналогічного нового устаткування, то такий ремонт робити недоцільно.

Фінансування капітального ремонту на підприємстві здійснюється згідно з планом капітального ремонту. План складають на підставі кошторисно-фінансових розрахунків щодо ремонту окремих об'єктів з урахуванням чинних норм, цін, тарифів. Затверджує план керівник підприємства.

До складу витрат на капітальний ремонт включають проектно-кошторисні витрати; оплату ремонтних робіт; вартість придбання нових деталей, вузлів, агрегатів; вартість заміни зношених конструкцій і деталей у будівлях і спорудах.

Порядок фінансування капітального ремонту залежить від способу його проведення. У разі здійснення капітального ремонту машин, устаткування, транспортних засобів підрядним способом на основі договорів розрахунки провадяться за актами приймання повністю відремонтованих вузлів, агрегатів тощо. Розрахунки стосовно ремонту, який здійснюється господарським способом, провадяться, як правило, за окремими елементами витрат: виплата заробітної плати, оплата рахунків за матеріальні цінності, деталі, які використані в період проведення ремонту основних засобів тощо.

Контроль за здійсненням капітального ремонту, оформленням кошторисно-технічної документації, економним витрачанням грошових коштів здійснює керівник підприємства.

Підприємства (незалежно від підпорядкування і форм власності) протягом звітного періоду мають право витрати на всі види ремонтів (поточний, середній, капітальний) віднести до валових витрат у сумі, що не перевищує 5% сукупної балансової вартості груп основних засобів на початок звітного року. У цих самих розмірах названі витрати відносять на витрати виробництва, тобто на собівартість виробленої продукції.

Усі витрати на ремонт, у тім числі й ті, що перевищують зазначену суму, відносять на збільшення балансової вартості основних засобів груп 2 і 3 або балансової вартості окремого об'єкта основних засобів групи 1. Таким чином, вони підлягають амортизації за нормами, передбаченими для відповідних груп основних засобів.

Витрати на капітальний ремонт орендованих основних виробничих засобів провадяться згідно з договором оренди. Коли умовами договору передбачено, що всі витрати на ремонт орендованих основних засобів провадяться за рахунок коштів орендаря, то в суму орендної плати не включають відрахування на капітальний ремонт основних засобів.

Орендар може збільшити балансову вартість відповідної групи основних засобів на вартість фактично проведених поліпшень такого об'єкта. Орендар має право протягом звітного періоду віднести до валових витрат будь-які витрати, пов'язані з поліпшенням основних засобів, у сумі, що не перевищує 5% сукупної балансової вартості груп основних засобів на початок звітного року. Витрати, що перевищують зазначену суму, відносяться на збільшення балансової вартості груп 2 і 3 або балансової вартості окремого об'єкта основних засобів групи 1 та підлягають амортизації за нормами, передбаченими для відповідних основних засобів.

Якщо капітальний ремонт орендованого майна здійснюється орендодавцем, то витрати на капітальний ремонт включаються в орендну плату і сплачуються орендарем.

Під час розбирання об'єктів, що підлягають ремонту, можуть виявитися придатні для дальшого використання матеріали, запасні частини тощо. Вони оприбутковуються, оцінюються, відображаються в обліку і згодом можуть бути реалізовані або використані в процесі ремонту основних виробничих засобів. Отримані при цьому кошти є джерелом фінансування ремонту основних виробничих засобів.

Ремонт основних невиробничих засобів фінансується з прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства, а також інших джерел, за рахунок яких фінансується поточне утримання зазначених основних засобів.

Контрольні питання

1. Що собою являють основні засоби підприємства?
2. Як визначаються суми амортизаційних відрахувань звітного періоду?
3. Як визначається балансова вартість груп основних засобів на початок звітного періоду?
4. Капітальні вкладення — це ...
5. Назвіть джерела фінансування капітальних вкладень.
6. Як визначається капітальний дохід?
7. Як визначається сума мобілізації (іммобілізації) внутрішніх ресурсів?
8. Які з показників безпосередньо впливають на розмір амортизаційних відрахувань?
9. За яких умов підприємства мають право застосовувати щорічну індексацію основних засобів?
10. На що впливає прискорена амортизація основних засобів?
11. Назвіть переваги оренди основних засобів у порівнянні з придбанням їх у власність.

9 ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВ, ЇЇ НЕОБХІДНІСТЬ І ЗНАЧЕННЯ

За умов переходу економіки України до ринкових відносин, суттєвого розширення прав підприємств у галузі фінансово-економічної діяльності значно зростає роль своєчасного та якісного аналізу фінансового стану підприємств, оцінки їхньої ліквідності, платоспроможності і фінансової стійкості та пошуку шляхів підвищення і зміцнення фінансової стабільності.

Особливого значення набуває своєчасна та об'єктивна оцінка фінансового стану підприємств за виникнення різноманітних форм власності, оскільки жодний власник не повинен нехтувати потенційними можливостями збільшення прибутку (доходу) фірми, які можна виявити тільки на підставі своєчасного й об'єктивного аналізу фінансового стану підприємств.

Систематичний аналіз фінансового стану підприємства, його платоспроможності, ліквідності та фінансової стійкості необхідний ще й тому, що дохідність будь-якого підприємства, розмір його прибутку багато в чому залежать від його платоспроможності. Ураховують фінансовий стан підприємства і банки, розглядаючи режим його кредитування та диференціацію відсоткових ставок.

Фінансовий стан підприємства — це комплексне поняття, яке є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства, визначається сукупністю виробничо-господарських факторів і характеризується системою показників, що відображають наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів.

Фінансовий стан підприємства залежить від результатів його виробничої, комерційної та фінансово-господарської діяльності. Тому на нього впливають усі ці види діяльності підприємства. Передовсім на фінансовому стані підприємства позитивно позначаються безперебійний випуск і реалізація високоякісної продукції.

Як правило, що вищі показники обсягу виробництва і реалізації продукції, робіт, послуг і нижча їх собівартість, то вища прибутковість підприємства, що позитивно впливає на його фінансовий стан.

Неритмічність виробничих процесів, погіршання якості продукції, труднощі з її реалізацією призводять до зменшення надходження коштів на рахунки підприємства, в результаті чого погіршується його платоспроможність.

Існує і зворотний зв'язок, оскільки брак коштів може призвести до перебоїв у забезпеченні матеріальними ресурсами, а отже у виробничому процесі.

Фінансова діяльність підприємства має бути спрямована на забезпечення систематичного надходження й ефективного використання фінансових

ресурсів, дотримання розрахункової і кредитної дисципліни, досягнення раціонального співвідношення власних і залучених коштів, фінансової стійкості з метою ефективного функціонування підприємства.

Саме цим зумовлюється необхідність і практична значущість систематичної оцінки фінансового стану підприємства, якій належить суттєва роль у забезпеченні його стабільного фінансового стану.

Отже, фінансовий стан — це одна з найважливіших харак-теристик діяльності кожного підприємства.

Метою оцінки фінансового стану підприємства є пошук резервів підвищення рентабельності виробництва і зміцнення комерційного розрахунку як основи стабільної роботи підприємства і виконання ним зобов'язань перед бюджетом, банком та іншими установами.

Фінансовий стан підприємства треба систематично й усебічно оцінювати з використанням різних методів, прийомів та методик аналізу. Це уможливить критичну оцінку фінансових результатів діяльності підприємства як у статиці за певний період, так і в динаміці — за ряд періодів, дасть змогу визначити «больові точки» у фінансовій діяльності та способи ефективнішого використання фінансових ресурсів, їх раціонального розміщення.

Неефективність використання фінансових ресурсів призводить до низької платоспроможності підприємства і, як наслідок, до можливих перебоїв у постачанні, виробництві та реалізації продукції; до невиконання плану прибутку, зниження рентабельності підприємства, до загрози економічних санкцій.

Основними завданнями аналізу фінансового стану є:

- дослідження рентабельності та фінансової стійкості підприємства;
- дослідження ефективності використання майна (капіталу) підприємства, забезпечення підприємства власними оборотними коштами;
- об'єктивна оцінка динаміки та стану ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості підприємства;
- оцінка становища суб'єкта господарювання на фінансовому ринку та кількісна оцінка його конкурентоспроможності;
- аналіз ділової активності підприємства та його становища на ринку цінних паперів;
- визначення ефективності використання фінансових ресурсів.

Аналіз фінансового стану підприємства є необхідним етапом для розробки планів і прогнозів фінансового оздоровлення підприємств.

Кредитори та інвестори аналізують фінансовий стан підприємств, щоб мінімізувати свої ризики за позиками та внесками, а також для необхідного диференціювання відсоткових ставок.

У результаті фінансового аналізу менеджер одержує певну кількість основних, найбільш інформативних параметрів, які дають об'єктивну та точну картину фінансового стану підприємства.

При цьому в ході аналізу менеджер може ставити перед собою різні цілі: аналіз поточного фінансового стану або оцінку фінансової перспективи підприємства.

Аналіз фінансового стану — це частина загального аналізу господарської діяльності підприємства, який складається з двох взаємозв'язаних розділів: фінансового та управлінського аналізу.

Розподіл аналізу на фінансовий та управлінський зумовлений розподілом системи бухгалтерського обліку, яка склалася на практиці, на фінансовий та управлінський облік. Обидва види аналізу взаємозв'язані, мають спільну інформаційну базу (рис. 9.1).

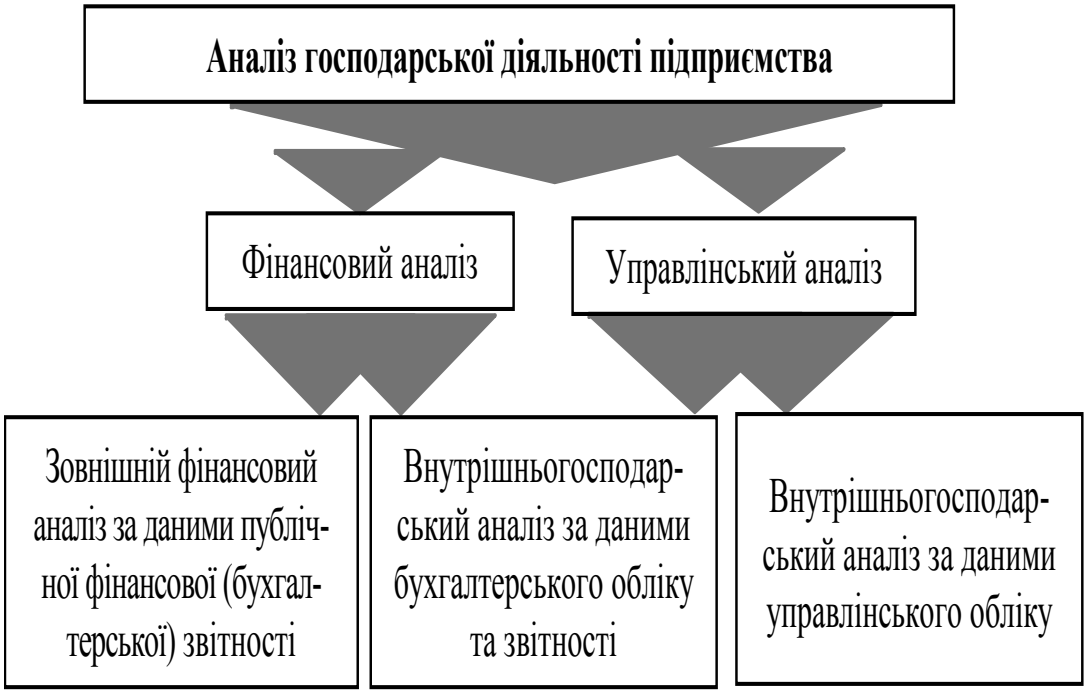

Рис. 9.1 - Місце фінансового аналізу у загальній системіаналізу господарської діяльності підприємства.

Особливостями зовнішнього фінансового аналізу є:

—орієнтація аналізу на публічну, зовнішню звітність підприємства;
—множинність об'єктів-користувачів;
—різноманітність цілей і інтересів суб'єктів аналізу;
—максимальна відкритість результатів аналізу для користувачів.

Основним змістом зовнішнього фінансового аналізу, який здійснюється партнерами підприємства, контролюючими органами на основі даних публічної фінансової звітності, є:

—аналіз абсолютних показників прибутку;

—аналіз показників рентабельності;

—аналіз фінансового стану, фінансової стійкості, стабільності підприємства, його платоспроможності та ліквідності балансу;

—аналіз ефективності використання залученого капіталу;

—економічна діагностика фінансового стану підприємства.

На відміну від внутрішнього, відповідні складові зовнішнього аналізу більш формалізовані та менш деталізовані. Різниця у змісті зовнішнього і внутрішнього аналізу пов'язана з різницею інформаційного забезпечення і завдань, що їх вирішують обидва ці види аналізу.

Основним змістом внутрішнього (традиційного) аналізу фінансового стану підприємства є:

—аналіз майна (капіталу) підприємства;

—аналіз фінансової стійкості та стабільності підприємства;

—оцінка ділової активності підприємства;

—аналіз динаміки прибутку та рентабельності підприємства і факторів, що на них впливають;

—аналіз кредитоспроможності підприємства;

—оцінка використання майна та вкладеного капіталу;

—аналіз власних фінансових ресурсів;

—аналіз ліквідності та платоспроможності підприємства;

—аналіз самоокупності підприємства.

Цей аналіз здійснюється аналітиками підприємства і грунтується на широкій інформаційній базі, включаючи й оперативні дані.

Традиційна практика аналізу фінансового стану підприємства опрацювала певні прийоми й методи його здійснення.

Можна назвати шість основних прийомів аналізу:

1) *горизонтальний (часовий) аналіз* — порівняння кожної позиції звітності з попереднім періодом;

2) *вертикальний (структурний) аналіз* — визначення структури фінансових показників з оцінкою впливу різних факторів на кінцевий результат;

3) *трендовий аналіз* — порівняння кожної позиції звітності з рядом попередніх періодів та визначення тренду, тобто основної тенденції динаміки показників, очищеної від впливу індивідуальних особливостей окремих періодів (за допомогою тренду здійснюється екстраполяція найважливіших фінансових показників на перспективний період, тобто перспективний прогнозний аналіз фінансового стану);

4) *аналіз відносних показників (коефіцієнтів)* — розрахунок відношень між окремими позиціями звіту або позиціями різних форм звітності, визначення взаємозв'язків показників;

5) *порівняльний аналіз* — внутрішньогосподарський аналіз зведених показників звітності за окремими показниками самого підприємства та його

дочірніх підприємств (філій), а також міжгосподарський аналіз показників даної фірми порівняно з показниками конкурентів або із середньогалузевими та середніми показниками;

6) *факторний аналіз* — визначення впливу окремих факторів (причин) на результативний показник детермінованих (розділених у часі) або стохастичних (що не мають певного порядку) прийомів дослідження. При цьому факторний аналіз може бути як прямим (власне аналіз), коли результативний показник розділяють на окремі складові, так і зворотним (синтез), коли його окремі елементи з'єднують у загальний результативний показник.

Предметом фінансового аналізу підприємства є його фінансові ресурси, їх формування та використання. Для досягнення основної мети аналізу фінансового стану підприємства — об'єктивної його оцінки та виявлення на цій основі потенційних можливостей підвищення ефективності формування й використання фінансових ресурсів — можуть застосовуватися різні методи аналізу.

Методи фінансового аналізу — це комплекс науково-методичних інструментів та принципів дослідження фінансового стану підприємства.

В економічній теорії та практиці існують різні класифікації методів економічного аналізу взагалі та фінансового аналізу зокрема.

Перший рівень класифікації виокремлює неформалізовані та формалізовані методи аналізу.

Неформалізовані методи аналізу грунтуються на описуванні аналітичних процедур на логічному рівні, а не на жорстких аналітичних взаємозв'язках та залежностях. До неформалізованих належать такі методи:

—експертних оцінок і сценаріїв,
—психологічні,
—морфологічні,
—порівняльні,
—побудови системи показників,
—побудови системи аналітичних таблиць.

Ці методи характеризуються певним суб'єктивізмом, оскільки в них велике значення мають інтуїція, досвід та знання аналітика.

До формалізованих методів фінансового аналізу належать ті, в основу яких покладено жорстко формалізовані аналітичні залежності, тобто методи:

—ланцюгових підстановок,
—арифметичних різниць,
—балансовий,
—виокремлення ізольованого впливу факторів,
—відсоткових чисел,
—диференційний,

—логарифмічний,
—інтегральний,
—простих і складних відсотків,
—дисконтування.

У процесі фінансового аналізу широко застосовуються і традиційні методи економічної статистики (середніх та відносних величин, групування, графічний, індексний, елементарні методи обробки рядів динаміки), а також математико-статистичні методи (кореляційний аналіз, дисперсійний аналіз, факторний аналіз, метод головних компонентів).

Використання видів, прийомів та методів аналізу для конкретних цілей вивчення фінансового стану підприємства в сукупності становить методологію та методику аналізу.

Фінансовий аналіз здійснюється за допомогою різних моделей, які дають змогу структурувати та ідентифікувати взаємозв'язки між основними показниками. Існують три основні типи моделей, які застосовуються в процесі аналізу фінансового стану підприємства: дескриптивні, предикативні та нормативні.

Дескриптивні моделі є основними. До них належать: побудова системи звітних балансів; подання фінансової звітності у різних аналітичних розрізах; вертикальний та горизонтальний аналіз звітності; система аналітичних коефіцієнтів; аналітичні записки до звітності. Дескриптивні моделі засновані на використанні інформації з бухгалтерської звітності.

Предикативні моделі — це моделі передбачувального, прогностичного характеру. Вони використовуються для прогнозування доходів та прибутків підприємства, його майбутнього фінансового стану. Найбільш поширені з них: розрахунки точки критичного обсягу продажу, побудова прогностичних фінансових звітів, моделі динамічного аналізу (жорстко детерміновані факторні та регресивні моделі).

Нормативні моделі — це моделі, які уможливлюють порівняння фактичних результатів діяльності підприємства із нормативними (розрахованими на підставі нормативу). Ці моделі використовуються, як правило, у внутрішньому фінансовому аналізі. Їхня суть полягає у встановленні нормативів на кожну статтю витрат стосовно технологічних процесів, видів виробів та у розгляді і з'ясуванні причин відхилень фактичних даних від цих нормативів.

Фінансовий аналіз значною мірою базується на застосуванні жорстко детермінованих факторних моделей.

Таким чином, у ході аналізу фінансового стану підприємства можуть використовуватися найрізноманітніші прийоми, методи та моделі аналізу. Їхня кількість та широта застосування залежать від конкретних цілей аналізу та визначаються його завданнями в кожному конкретному випадку.

Підбиваючи підсумок розгляду сутності оцінки фінансового стану підприємства, слід іще раз підкреслити, що необхідність та значення такої

оцінки зумовлені потребою систематичного аналізу та вдосконалення роботи за ринкових відносин, переходу до самоокупності, самофінансування, потребою в поліпшенні використання фінансових ресурсів, а також пошуком у цій царині резервів зміцнення фінансової стабільності підприємства.

9.1. Показники фінансового стану підприємства

Стійкий фінансовий стан підприємства формується в процесі всієї його виробничо-господарської діяльності. Тому оцінку фінансового стану можна об'єктивно здійснити не через один, навіть найважливіший, показник, а тільки за допомогою комплексу, системи показників, що детально й усебічно характеризують господарське становище підприємства.

Показники оцінки фінансового стану підприємства мають бути такими, щоб усі ті, хто пов'язаний із підприємством економічними відносинами, могли одержати відповідь на запитання, наскільки надійне підприємство як партнер у фінансовому відношенні, а отже, прийняти рішення про економічну доцільність продовження або встановлення таких відносин з підприємством. У кожного з партнерів підприємства — акціонерів, банків, податкових адміністрацій — свій критерій економічної доцільності. Тому й показники оцінки фінансового стану мають бути такими, щоб кожний партнер зміг зробити вибір, виходячи з власних інтересів.

В доброму фінансовому стані заінтересоване насамперед саме підприємство. Однак добрий фінансовий стан будь-якого підприємства формується в процесі його взаємовідносин із постачальниками, покупцями, акціонерами, банками та іншими юридичними і фізичними особами. З іншого боку, безпосередньо від підприємства залежить міра його економічної привабливості для всіх цих юридичних осіб, що завжди мають можливість вибору між багатьма підприємствами, спроможними задовольнити той самий економічний інтерес.

Відтак необхідно систематично, детально і в динаміці аналізувати фінанси підприємства, оскільки від поліпшення фінансового стану підприємства залежить його економічна перспектива.

Ми пропонуємо класифікацію і порядок розрахунку комплексу основних оцінних показників, що з них залежно від конкретної мети аналізу можна вибрати відповідну кількість та види таких показників (табл. 9.1).

У цілому таблиця 9.1 включає 65 показників, призначених для детальної та всебічної оцінки фінансового стану підприємства. Однак це не означає, що систематичний аналіз фінансового стану підприємства завжди має здійснюватись за всіма цими показниками.

Таблиця 9.1 – Класифікація та порядок розрахунку основних показників оцінки фінансового стану підприємства

№ п/п	Показники оцінки	Порядок розрахунку або джерело одержання вихідних даних
1	**Показники оцінки майнового стану підприємства**	
1.1	Сума господарських кош-тів, які є в розпорядженні підприємства	Валюта балансу
1.2	Питома вага активної частини основних засобів	Вартість активної частини основних засобів / Вартість основних засобів · 100%
1.3	Коефіцієнт зносу основних засобів	Знос / Первинна вартість основних засобів за балансом
1.4	Коефіцієнт оновлення основних засобів	Балансова вартість основних засобів, які на-дійшли за період, що аналізується / Балансова вартість основних засобів на кінець періоду, що аналізується
1.5	Коефіцієнт вибуття основних засобів	Балансова вартість основних засобів, які вибули в період, що аналізується / Балансова вартість основних засобів на початок періоду, що аналізується
2	**Показники прибутковості**	
2.1	Прибутковість інвестицій у звичайні акції	Прибуток після сплати податків та дивідендів на привілейовані акції / [Зобов`язання перед акціонерами] – [Загальна вартість акцій] · 100%
2.2	Прибутковість інвестицій у фірму	Прибуток після сплати податків / Інвестиції · 100%
2.3	Головний показник прибутковості	Прибуток до сплати податків / [Усього активів] – [Нематеріальні активи] · 100%

Продовження таблиці 9.1

2.4	Прибутковість активів	Прибуток після сплати податків та дивідендів на привілейовані акції / [Усього активів] − [Нематеріальні активи] 100%
2.5	Обертання необоротних активів	Обсяг реалізації / Необоротні активи
2.6	Прибутковість операційної діяльності	Фінансовий результат від операційної діяльності / Обсяг випуску продукції 100%
3	**Показники ліквідності та платоспроможності**	
3.1	Величина власного капіталу	Підсумок звіту про власний капітал (форма 4)
3.2	Маневреність грошових коштів	Грошові кошти / Власний капітал
3.3	Коефіцієнт покриття загальний	Оборотні активи / Поточні зобов’язання
3.4	Коефіцієнт покриття проміжний	[Грошові кошти та їх еквіваленти] + [Дебіторська заборгованість] / Короткострокові позикові кошти
3.5	Коефіцієнт поточної ліквідності	Грошові кошти та їх еквіваленти / Поточні зобов’язання
3.6	Коефіцієнт абсолютної ліквідності (платоспроможність)	Грошові кошти / Поточні зобов’язання
3.7	Частка оборотних коштів у активах	Оборотні активи / Усього активів
3.8	Частка запасів в оборотних активах	Запаси / Оборотні активи

Продовження таблиці 9.1

3.9	Частка власних оборотних коштів у покритті запасів	Власні оборотні кошти / Запаси
3.10	Коефіцієнт покриття за-пасів	Стабільні джерела покриття запасів / Запаси
3.11	Коефіцієнт критичної оцінки	[Гроші] + [Ринкові цінні папери] + [Дебіторська заборгованість] / Поточні зобов'язання
3.12	Період інкасації дебіторської заборгованості	Дебіторська заборгованість / [Продаж у кредит] **:** [Кількість днів у періоді]
3.13	Тривалість кредиторської заборгованості	Кредиторська заборгованість / [Закупівлі] **:** [Кількість днів у періоді]
3.14	Співвідношення довгострокових зобов'язань кредиторам та довгострокових дєерел фінансування (коефіцієнт довгострокових зобов'язань	Довгострокові зобов'язання / [Зобов'язання перед учасниками] + [Довгострокові зобов'язання]
3.15	Коефіцієнт поточної за-боргованості	Поточні зобов'язання / Зобов'язання перед акціонерами
3.16	Співвідношення грошових потоків та заборгованості кредиторам	Вхідні грошові потоки / Заборгованість кредиторам
3.17	Співвідношення грошових потоків та довгострокових зобов'язань кредиторам	Вхідні грошові потоки / Довгострокові пасиви
3.18	Коефіцієнт автономії (незалежності)	Власний капітал / Майно підприємства

Продовження таблиці 9.1

3.19	Коефіцієнт співвідношення позикових та власних коштів	Позикові кошти / Власні кошти
3.20	Співвідношення нерозпо-діленого прибутку до всієї суми активів	Нерозподілений прибуток / Уся сума активів
3.21	Обертання матеріальних запасів	Продаж / Матеріальні запаси
4	**Показники фінансової стійкості та стабільності підприємства**	
4.1	Коефіцієнт автономії (незалежності)	Власний капітал / Майно підприємства
4.2	Коефіцієнт співвідношення позикових та власних коштів	Позикові кошти / Власні кошти
4.3	Коефіцієнт довгострокового залучення капіталу	[Довгострокові кредити] + [Довгострокові позики] / [Власний капітал] + [Довгострокові кредити] + + [Довгострокові позики]
4.4	Коефіцієнт маневреності власних коштів	[Власний капітал] + [Довгострокові кредити] + + [Довгострокові позики] – [Позаоборотні активи] / [Власний капітал] + [Довгострокові кредити] + + [Довгострокові позики]
4.5	Коефіцієнт реальної вартості основних засобів у майні підприємства	[Вартість основних засобів] – [Сума накопиченої амортизації] / Вартість майна підприємства за підсумком балансу
4.6	Коефіцієнт концентрації власного капіталу	Власний капітал / Активи
4.7	Коефіцієнт фінансової за-лежності	Активи / Власний капітал

Продовження таблиці 9.1

4.8	Коефіцієнт концентрації залученого капіталу	Залучений капітал / Усього коштів підприємства
4.9	Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	Довгострокові зобов'язання / [Довгострокові зобов'язання] + [Власний капітал]
4.10	Коефіцієнт структури залученого капіталу	Довгострокові зобов'язання / Залучений капітал
4.11	Показник заборгованості акціонерам	Усього заборгованості акціонерам / Усього активів — 100%
5	**Показники рентабельності підприємства**	
5.1	Рентабельність продажу	Прибуток від реалізації продукції (робіт, послуг) / Виручка від реалізації
5.2	Рентабельність основної діяльності	Прибуток від реалізації продукції / Витрати на виробництво продукції та її реалізацію
5.3	Рентабельність власного капіталу	Чистий прибуток / Середня величина власного капіталу
5.4	Період окупності власного капіталу	Середня величина власного капіталу / Чистий прибуток
5.5	Рентабельність усього ка-піталу підприємства	Загальний прибуток / Підсумок балансу
5.6	Рентабельність перманентного (змінного) капіталу	Загальний прибуток / Підсумок I розділу пасиву балансу
6	**Показники ділової активності**	
6.1	Загальне обертання капіталу	Чиста виручка від реалізації / Підсумок балансу
6.2	Обертання мобільних коштів	Чиста виручка від реалізації / Підсумок II та III розділів активу балансу
6.3	Обертання матеріальних оборотних коштів	Чиста виручка від реалізації / Підсумок II розділу активу балансу

Продовження таблиці 9.1

6.4	Обертання готової продукції	Чиста виручка від реалізації / Готова продукція
6.5	Обертання дебіторської заборгованості	Виручка від реалізації / Дебіторська заборгованість
6.6	Середній строк обороту дебіторської заборгованості	360 × Дебіторська заборгованість / Виручка від реалізації
6.7	Обертання кредиторської заборгованості	Виручка від реалізації / Кредиторська заборгованість
6.8	Середній строк обороту кредиторської заборгованості	360 × Кредиторська заборгованість / Виручка від реалізації
6.9	Фондовіддача необоротних активів	Виручка від реалізації / Необоротні активи
6.10	Обертання власного капіталу	Виручка від реалізації / Власний капітал
7	**Показники акціонерного капіталу**	
7.1	Прибутковість акцій	Дивіденди власників акцій / Ринкова ціна акції ×100%
7.2	Дохід на звичайну акцію	Прибуток після сплати податків та дивідендів на привілейовані акції / Кількість звичайних акцій
7.3	Цінність акції	Ринкова ціна акції / Дохід на акцію
7.4	Рентабельність акції	Дивіденд на одну акцію / Ринкова ціна акції
7.5	Дивідендний дохід	Дивіденд на одну акцію / Середній дохід на одну акцію
7.6	Коефіцієнт котирування акції	Ринкова ціна акції / Облікова ціна акції

Залежно від мети та завдань аналізу в кожному конкретному випадку вибирають оптимальний саме для цього випадку комплекс показників та напрямків аналізу фінансового стану підприємства.

Слід підкреслити, що всі показники фінансового стану підприємства перебувають у взаємозв'язку та взаємозумовленості. Тому оцінити реальний фінансовий стан підприємства можна лише на підставі використання певного комплексу показників з урахуванням впливу різних факторів на відповідні показники.

Наведемо коротку характеристику основних показників, які використовуються в процесі оцінювання фінансово-господарської діяльності підприємства.

А. Показники оцінки майнового стану

1. Сума господарських коштів, що їх підприємство має у розпорядженні. Цей показник дає загальну вартісну оцінку активів, які перебувають на балансі підприємства. Зростання цього показника свідчить про збільшення майнового потенціалу підприємства.

2. Питома вага активної частини основних засобів. Згідно з нормативними документами під активною частиною основних засобів розуміють машини, обладнання і транспортні засоби. Зростання цього показника в динаміці — позитивна тенденція.

3. Коефіцієнт зносу основних засобів. Показник характеризує частку зношених основних засобів у загальній їх вартості. Використовується в аналізі для характеристики стану основних засобів. Доповненням цього показника є так званий *коефіцієнт придатності*.

4. Коефіцієнт оновлення основних засобів. Показує, яку частину наявних на кінець звітного періоду основних засобів становлять нові основні засоби.

5. Коефіцієнт вибуття основних засобів. Показує, яка частина основних засобів, з котрими підприємство почало діяльність у звітному періоді, вибула з причини зносу та з інших причин.

Б. Оцінка ліквідності та платоспроможності

1. Величина власного капіталу (функціонуючий капітал). Характеризує ту частину власного капіталу підприємства, яка є джерелом покриття поточних активів підприємства (тобто активів, які мають період обороту менше ніж один рік). Цей розрахунковий показник залежить як від структури активів, так і від структури джерел коштів. Показник має особливо важливе значення для під-приємств. Зростання цього показника в динаміці — позитивна тенденція. Основним і постійним джерелом збільшення власних оборотних коштів є прибуток. Не можна ототожнювати поняття «оборотні кошти» та «власні оборотні кошти». Перший показник характеризує активи підприємства (II та III розділи активу балансу). Другий — джерела коштів, тобто частину власного капіталу підприємства, яка розглядається як джерело покриття поточних активів.

2. Маневреність грошових коштів. Зростання цього показника в динаміці — позитивна тенденція.

3. Коефіцієнт покриття загальний. Характеризує співвідношення оборотних активів і поточних зобов'язань. Для нормального функціонування підприємства цей показник має бути більшим за одиницю. Зростання його — позитивна тенденція. Орієнтовне значення показника підприємство встановлює самостійно. Воно залежатиме від щоденної потреби підприємства у вільних грошових ресурсах.

4. Коефіцієнт швидкої ліквідності. Аналогічний коефіцієнту покриття, але обчислюється за вужчим колом поточних активів (з розрахунку виключають найменш ліквідну їх частину — виробничі запаси).

Кошти, які можна отримати у разі вимушеної реалізації виробничих запасів, можуть бути суттєво меншими за витрати на їх придбання. За ринкової економіки типічною є ситуація, коли під час ліквідації підприємства отримують 40% і менше від облікової вартості запасів. В іноземній літературі трапляється орієнтовне (найнижче) значення цього показника — 1. Однак ця оцінка також досить умовна.

5. Коефіцієнт абсолютної ліквідності (платоспроможності). Він є найбільш жорстким критерієм ліквідності підприємства і показує, яку частину короткострокових зобов'язань можна за необхідності погасити негайно. Рекомендована нижня межа цього показника — 0,2.

6. Частина власних оборотних коштів у покритті запасів. Це вартість запасів, яка покривається власними оборотними коштами. Має велике значення для підприємств торгівлі. Рекомендована нижня межа цього показника — 50%

7. Коефіцієнт покриття запасів. Розраховується як співвідношення величини стабільних джерел покриття запасів і суми запасів. Якщо значення цього показника є меншим за одиницю, то поточний фінансовий стан підприємства вважають недостатньо стійким.

В. Показники оцінки фінансової стійкості

Одна з найважливіших характеристик фінансового стану підприємства — забезпечення стабільності його діяльності в майбутньому. Вона пов'язана із загальною фінансовою структурою підприємства, його залежністю від кредиторів та інвесторів.

1. Коефіцієнт концентрації власного капіталу характеризує частку власності самого підприємства у загальній сумі коштів, інвестованих у його діяльність. Чим вищий цей коефіцієнт, то більш фінансово стійким і незалежним від кредиторів є підприємство. Доповненням до цього показника є *коефіцієнт концентрації залученого (позикового капіталу)*. Сума обох коефіцієнтів дорівнює 1 (чи 100%).

2. Коефіцієнт фінансової залежності є оберненим до попереднього показника. Коли його значення наближається до 1 (чи 100%), це означає, що власники повністю фінансують своє підприємство.

3. Коефіцієнт маневреності власного капіталу показує, яка частина власного капіталу використовується для фінансування поточної діяльності, тобто яку вкладено в оборотні кошти, а яку капіталізовано.

4. Коефіцієнт довгострокових вкладень показує, яку частину основних коштів та інших позаоборотних активів профінансовано зовнішніми інвесторами, тобто яка частина належить їм, а не власникам підприємства.

5. Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів характеризує структуру капіталу. Зростання цього показника — негативна тенденція, яка означає, що підприємство починає все сильніше залежати від зовнішніх інвесторів.

6. Коефіцієнт співвідношення позикових та власних коштів. Зростання цього показника в динаміці також свідчить про посилення залежності підприємства від кредиторів, тобто про зниження його фінансової стійкості.

9.2 Оцінка фінансової стійкості підприємства

Фінансову стійкість підприємства тісно пов'язано із перспективною його платоспроможністю. Її аналіз дає змогу визначити фінансові можливості підприємства на відповідну перспективу.

Оцінка фінансової стійкості підприємства має на меті об'єктивний аналіз величини та структури активів і пасивів підприємства і визначення на цій основі міри його фінансової стабільності й незалежності, а також відповідності фінансово-господарської діяльності підприємства цілям його статутної діяльності.

Відповідно до показника забезпечення запасів і витрат власними та позиченими коштами можна назвати такі типи фінансової стійкості підприємства:

— абсолютна фінансова стійкість (трапляється на практиці дуже рідко) — коли власні оборотні кошти забезпечують запаси й витрати;
— нормально стійкий фінансовий стан — коли запаси й витрати забезпечуються сумою власних оборотних коштів та довгостроковими позиковими джерелами;
— нестійкий фінансовий стан — коли запаси й витрати забезпечуються за рахунок власних оборотних коштів, довгострокових позикових джерел та короткострокових кредитів і позик, тобто за рахунок усіх основних джерел формування запасів і витрат;
— кризовий фінансовий стан — коли запаси й витрати не забезпечуються джерелами їх формування і підприємство перебуває на межі банкрутства.

Фінансово стійким можна вважати таке підприємство, яке за рахунок власних коштів спроможне забезпечити запаси й витрати, не допустити

невиправданої кредиторської заборгованості, своєчасно розрахуватись за своїми зобов'язаннями.

Оцінку фінансової стійкості підприємства доцільно здійснювати поетапно, на підставі комплексу показників.

В узагальненому вигляді показники фінансової стійкості підприємства подано в табл. 9.2.

Таблиця 9.2 – Показники фінансової стійкості підприємства

№ п/п	Показник	Початок періоду	Кінець періоду	Відхилення
1	Коефіцієнт автономії (незалежності)	0,1	0,7	+ 0,6
2	Коефіцієнт співвідношення позикових та власних коштів: 2.1. Фактичний 2.2. Нормативний	 9,63 0,8	 0,59 0,96	 – 9,04 + 0,19
3	Коефіцієнт довгострокового залучення капіталу	—	—	—
4	Коефіцієнт маневреності власних коштів	0,27	0,87	+ 0,6
5	Коефіцієнт реальної вартості основних засобів та майна підприємства	0,07	0,13	+ 0,06
6	Рівень довгострокової платоспроможності	0,1	2,0	+ 1,9

З таблиці видно, що за відповідний період фінансова стійкість підприємства поліпшилась. Так, якщо на початок періоду, що аналізується, значення коефіцієнта автономії (відношення власних коштів до вартості майна) становило 0,1 (10 %), то на кінець цього періоду воно збільшилось до 0,7 (70 %).

Збільшився коефіцієнт маневреності власних коштів. Це слід розглядати як позитивну тенденцію, оскільки таке збільшення супроводжувалось випереджаючим зростанням власних коштів щодо позичених.

Особливу увагу слід приділити коефіцієнту співвідношення позикових і власних коштів як одному із основних показників оцінки фінансової стійкості.

На кінець періоду фактичний коефіцієнт співвідношення позикових та власних коштів дорівнював 0,59, що на 0,41 відсоткового пункта (майже вдвічі) нижче за нормативний (максимально допустимий) (0,98).

Отже, підприємство за рік, що аналізується, трансформувалось із фінансово нестійкого, залежного підприємства у підприємство з певним запасом фінансової стійкості. Перетворення підприємства на фінансово стійке дає підстави вважати його надійним та перспективним діловим партнером.

9.3 Комплексна оцінка фінансового стану підприємства

Для комплексного аналізу фінансового стану підприємства необхідно оцінити тенденції найбільш загальних показників, які з різних сторін характеризують фінансовий стан підприємства.

Показниками та факторами доброго фінансового стану підприємства можуть бути: стійка платоспроможність, ефективне використання капіталу, своєчасна організація розрахунків, наявність стабільних фінансових ресурсів.

Показники та фактори незадовільного фінансового стану: неефективне розміщення коштів, брак власних оборотних коштів, наявність стійкої заборгованості за платежами, негативні тенденції у виробництві.

До найзагальніших показників комплексної оцінки фінансового стану належать показники дохідності й рентабельності.

Велике значення має аналіз структури доходів підприємства та оцінка взаємозв'язку прибутку з показниками рентабельності. Важливо проаналізувати зв'язок прибутку підприємства з формуючими прибуток факторами, що полегшує практичну орієнтацію в цих питаннях.

Дохідність підприємства характеризується абсолютними й відносними показниками. Абсолютний показник дохідності — це сума прибутку або доходів. Відносний показник — рівень рентабельності. Рівень рентабельності підприємств, пов'язаних із виробництвом продукції (товарів, послуг), визначається як відсоткове відношення прибутку від реалізації продукції до її собівартості:

$$Р = (П/С)\ 100,$$

де Р — рівень рентабельності, %;

П — прибуток від реалізації продукції, грн.;

С — собівартість продукції, грн.

Рівень рентабельності підприємств торгівлі та громадського харчування визначається як відсоткове відношення прибутку від реалізації товарів (продукції громадського харчування) до товарообороту.

Під час аналізу вивчають динаміку змін обсягу чистого прибутку, рівня рентабельності та фактори, які впливають на них. Основними факторами, що впливають на чистий прибуток, є обсяг виручки від реалізації продукції, рівень собівартості, рівень рентабельності продукції, фінансові результати та витрати від операційної звичайної діяльності, величина податку на прибуток та інших податків, що виплачуються з прибутку.

Аналіз дохідності підприємства проводиться в порівнянні з планом та попереднім періодом. За умов інфляції важливо забезпечити об'єктивність показників та запобігти їх викривленню через постійне підвищення цін. Аналіз проводиться за даними роботи за рік. Торішні показники треба привести у відповідність із показниками звітного року за допомогою індексації цін.

За ринкових відносин існує персоніфікований інтерес керівництва та колективів підприємств до фактично досягнутого рівня рентабельності, що суттєво впливає на результативність господарської діяльності.

На підприємствах недержавних форм власності для акціонерів та засновників найважливіше значення має рентабельність їхніх пайових і статутних внесків у складі загальних інвестицій. Тому цьому аспекту оцінки фінансового стану підприємства треба приділити серйозну увагу.

Практика рекомендує для оцінки рентабельності підприємства використовувати систему взаємозв'язаних показників рентабельності. З цією метою необхідно використовувати дві основні групи показників рентабельності:

а) показники, розраховані на підставі поточних витрат (вартості продажу);

б) показники, розраховані у зв'язку з використанням виробничого капіталу (виробничих активів).

Для всебічної комплексної оцінки різних показників рентабельності можна використати зарубіжний досвід оцінки цих показників.

Показники рентабельності групи «а» розраховуються на базі даних бухгалтерського обліку прибутків та збитків і становлять систему таких коефіцієнтів:

1) коефіцієнт граничного рівня валового прибутку ($К_1$)

$К_1 = В_П/Ч_{ОП} = 1 – В_{Пр}/Ч_{ОП}$,

де $В_П$ — сума валового прибутку;

$В_{Пр}$ — вартість продажу (реалізації продукції, робіт, послуг);

$Ч_{ОП}$ — чистий обсяг продажу (реалізації);

2) коефіцієнт граничного рівня прибутку від основної операційної діяльності ($К_2$)

$К_2 = П_{ОД}/Ч_{ОП}$,

де $П_{ОД}$ — сума прибутку, отриманого від основної операційної діяльності;

3) коефіцієнт граничного рівня прибутку від усієї діяльності підприємства — операційної, фінансової, інвестиційної ($К_3$)

$К_3 = П/Ч_{ОП}$,

де П — сума прибутку *до виплат* за довгостроковими зобов'язаннями і податкових виплат;

4) коефіцієнт граничного рівня чистого прибутку ($К_4$)

$К_4 = Ч_П/Ч_{ОП}$,

де $Ч_П$ — сума чистого прибутку *після виплати* відсоткових сум за довгостроковими зобов'язаннями та сплати податків;

6) критичний коефіцієнт рентабельності ($К_5$)

$К_5 = (Ч_{ОП} – З_В)/ Ч_{ОП}$,

де $З_В$ — це сума змінних витрат у складі вартості продажу.

У міжнародній практиці вся підприємницька діяльність корпорацій, фірм та інших підприємств чітко поділяється на три види: операційна (основна); інвестиційна — вкладання грошей в акції, інші цінні папери, капітальні вкладення; фінансова — облік отриманих (сплачених) дивідендів, відсотків тощо. Такий поділ видів діяльності знаходить відображення у відповідних формах звітності.

Із наведених формул зрозуміло, що всі коефіцієнти мають ту саму базу обрахунку — чистий обсяг продажу (валові надходження за вирахуванням суми повернення і дисконтних знижок).

Ці, а також наведені нижче показники рентабельності взаємодоповнюють один одного і дають змогу здійснити комплексну оцінку фінансового стану підприємства.

Показники рентабельності групи «б» розраховуються як відношення прибутку і коштів, вкладених у підприємство засновниками, акціонерами та інвесторами. Зарубіжний досвід свідчить, що за даними звіту щодо прибутків (збитків) і балансового звіту доцільно розрахувати такі коефіцієнти:

1) коефіцієнт віддачі на всю суму виробничих активів ($К_6$)

$К_6 = Ч_П/ВА$,

де ВА — середньорічна величина всіх виробничих активів підприємства;

2) коефіцієнт віддачі від інвестованого капіталу ($К_7$)

$К_7 = П/СА$,

де СА — середньорічна сума всіх активів підприємства за мінусом короткострокових зобов'язань, або середньорічна сума капіталізованих коштів (акціонерний капітал + довгострокові зобов'язання);

3) коефіцієнт віддачі на акціонерний капітал ($К_8$)

$К_8 = Ч_П/СК$,

де СК — середньорічна сума власного капіталу, представлена акціонерним капіталом.

Коефіцієнт віддачі активів характеризує величину дохідності всього потенціалу, яким володіє підприємство (його називають показником майстерності використання капіталу менеджерами підприємства). Цей показник для детальнішої оцінки може обчислюватись у різних модифікаціях: в чисельнику формули можуть використовуватись різні показники прибутку: валового, операційного, до вирахування податків і т. д.

Коефіцієнт віддачі інвестицій характеризує ефективність віддачі тільки частини всього капіталу — довгострокових інвестицій і капіталізованого прибутку підприємства. Цей коефіцієнт характеризує фінансовий стан підприємства в цілому. Наприклад, фінансова стійкість знижується, коли відсоткова ставка на позикові кошти перевищує величину цього коефіцієнта.

Важливу роль у комплексній оцінці фінансового стану підприємства, особливо в акціонованих підприємствах, відіграє третій із розглянутих показників — *коефіцієнт віддачі акціонерного капіталу*.

Контрольні питання

1. Чим характеризується фінансовий стан підприємства?
2. Від чого залежить фінансовий стан підприємства?.
3. Основними завданнями аналізу фінансового стану є?
4. Складовою частиною чого є фінансовий аналіз?…
5. Які існують прийоми оцінки фінансового стану підприємства?
6. Що є Предметом фінансового аналізу підприємства?
7. Що собою являють Методи фінансового аналізу?
8. Які показники відносять до групи показників ліквідності та платоспроможності?
9. Який показник може характеризувати кількість днів, необхідних для погашення боргів?
10. До якої групи показників належить показник маневреності власного капіталу?
11. Які показники характеризують майновий стан підприємства?
12. Що таке фінансовий стан підприємства?
13. Що таке кризовий фінансовий стан підприємства?

10 ФІНАНСОВА САНАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВА, ЇЇ ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ТА ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ

10.1 Фінансова криза на підприємстві: симптоми та фактори, що її спричиняють

Нині в Україні спостерігається стійка тенденція до збільшення кількості фінансово неспроможних підприємств. Наслідком незадовільного фінансового стану більшості вітчизняних підприємств стало катастрофічне збільшення їхньої кредиторської та дебіторської заборгованості. На початку 2000- них років кредиторська заборгованість майже у два рази перевищувала обсяги ВВП країни; дебіторська заборгованість перевищила обсяг ВВП у півтора раза. Близько 55% дебіторської та близько 60% кредиторської заборгованості виявилися простроченими. Таким є наслідок неплатоспроможності більшості суб'єктів господарювання. Неплатоспроможність, у свою чергу, є підставою для оголошення підприємства банкрутом.

Така сама тенденція зберігається і досі. Водночас банкрутство підприємства та його ліквідація означають не тільки збитки для акціонерів, кредиторів, виробничих партнерів, споживачів продукції, а й зменшення податкових надходжень у бюджет, а також збільшення безробіття, що теж може стати одним із факторів макроекономічної нестабільності. Суттєвим є те, що з-поміж підприємств, справи про банкрутство яких розглядаються судом, значний відсоток таких, що тимчасово потрапили в скрутне становище. Вартість їхніх активів набагато вища за кредиторську заборгованість. За умови проведення санації (оздоровлення) чи реструктуризації такі підприємства можуть розрахуватися з боргами і продовжити діяльність. Проте, через недосконале законодавство, брак належного теоретико-методичного забезпечення санації, дефіцит кваліфікованого в цих питаннях фінансового менеджменту та інші суб'єктивні та об'єктивні причини, багато із потенційно життєздатних підприємств, у тому числі тих, що належать до пріоритетних галузей народного господарств України, стають потенційними банкрутами. У зв'язку з цим вивчення теми «Фінансова санація та банкрутство підприємств» стає надзвичайно актуальним.

У ринковій економіці банкрутство підприємств — нормальне явище. Із кожних 100 новостворених підприємств на ринку залишається від 20 до 30. Банкрутство підприємств — це наслідок глибокої фінансової кризи. ***Під фінансовою кризою розуміють фазу розбалансованої діяльності підприємства та обмежених можливостей впливу його керівництва на фінансові відносини.*** На практиці з кризою, як правило, ідентифікується загроза неплатоспроможності та банкрутства підприємства, діяльність його в неприбутковій зоні або брак у фірми потенціалу для успішного

функціонування. З позиції фінансового менеджменту кризовий стан підприємства полягає в його неспроможності здійснювати фінансове забезпечення поточної виробничої діяльності. Фінансову кризу на підприємстві характеризують за трьома параметрами: джерела (фактори) виникнення; вид кризи; стадія розвитку кризи. Ідентифікація вказаних ознак уможливлює правильне визначення діагнозу фінансової неспроможності підприємства та підбір найефективніших санаційних заходів. Для цього передовсім необхідно ідентифікувати причини фінансової неспроможності суб'єкта господарювання. Фактори, які можуть зумовити фінансову кризу на підприємстві, заведено поділяти на зовнішні, або екзогенні (які не залежать від діяльності підприємства), та внутрішні, або ендогенні (що залежать від підприємства).

Головними екзогенними факторами фінансової кризи на підприємстві можуть бути:

- спад кон'юнктури в економіці в цілому;
- зменшення купівельної спроможності населення;
- значний рівень інфляції;
- нестабільність господарського та податкового законодавства;
- нестабільність фінансового та валютного ринків;
- посилення конкуренції в галузі;
- криза окремої галузі;
- сезонні коливання;
- посилення монополізму на ринку;
- дискримінація підприємства органами влади та управління;
- політична нестабільність у країні місцезнаходження підприємства або в країнах підприємств—постачальників сировини (споживачів продукції);
- конфлікти між засновниками (власниками).

Вплив зовнішніх факторів кризи, як правило, має стратегічний характер. Вони зумовлюють фінансову кризу на підприємстві, якщо менеджмент помилково або несвоєчасно реагує на них, тобто якщо відсутня система раннього попередження та реагування, одним із завдань якої є прогнозування банкрутства чи така система функціонує недосконало.

Можна виділити велику кількість **ендогенних факторів фінансової кризи.** З метою систематизації, їх можна згрупувати в такі блоки**:**

1. Низька якість менеджменту.
2. Дефіцити в організаційній структурі.
3. Низький рівень кваліфікації персоналу.
4. Недоліки у виробничій сфері.
5. Прорахунки в галузі постачання.
6. Низький рівень маркетингу та втрата ринків збуту продукції.
7. Прорахунки в інвестиційній політиці.
8. Брак інновацій та раціоналізаторства.
9. Дефіцити у фінансуванні.

10.Цілковитий брак контролінгу або незадовільна робота його служб.

У цілому всі ці причини кризи створюють складний комплекс причинно-наслідкових зв'язків. Звичайно, досліджуючи те чи інше підприємство, той чи інший випадок фінансової кризи, можна виділити певні специфічні причини фінансової неспроможності, але всі вони, як правило, обмежуються переліченими вище.

Типовими наслідками впливу названих причин та факторів на фінансово-господарський стан підприємства є:

- утрата клієнтів та покупців готової продукції;
- зменшення кількості замовлень та контрактів з продажу продукції;
- неритмічність виробництва, неповне завантаження потужностей;
- зростання собівартості та різке зниження продуктивності праці;
- збільшення розміру неліквідних оборотних засобів та наявність понаднормових запасів;
- виникнення внутрішньовиробничих конфліктів та збільшення плинності кадрів;
- зростання тиску на ціни;
- суттєве зменшення обсягів реалізації та, як наслідок, недоодержання виручки від реалізації продукції.

Виділяють такі **види криз:**

- стратегічна криза (коли на підприємстві зруйновано виробничий потенціал та бракує довгострокових факторів успіху);
- криза прибутковості (перманентні збитки «з'їдають» власний капітал і це призводить до незадовільної структури балансу);
- криза ліквідності (коли підприємство є неплатоспроможним або існує реальна загроза втрати платоспроможності).

Між різними видами кризи, як уже було сказано, існують тісні причинно-наслідкові зв'язки: стратегічна криза спричиняє кризу прибутковості, яка, у свою чергу, призводить до втрати підприємством ліквідності. Закономірним результатом розвитку симптомів фінансової кризи є надмірна кредиторська заборгованість, неплатоспроможність та банкрутство підприємства.

Важливою передумовою застосування правильних антикризових заходів є ідентифікація глибини фінансової кризи. Розрізняють три фази кризи:

а) фаза, яка безпосередньо не загрожує функціонуванню підприємства (за умови переведення його на режим антикризового управління);

б) фаза, яка загрожує дальшому існуванню підприємства і потребує негайного проведення фінансової санації;

в) кризовий стан, який не сумісний з існуванням підприємства і призводить до його ліквідації.

Ідентифікація фази фінансової кризи є необхідною передумовою правильної та своєчасної реакції на неї.

10.2 Економічна сутність санації підприємств

Одним із засобів подолання платіжної кризи та запобігання банкрутству підприємства є фінансова санація. В чому ж суть фінансової санації підприємств? **Термін «санація» походить від латинського «sanare» і перекладається як оздоровлення або видужання.** Економічний словник трактує це поняття як систему заходів, що здійснюються для запобігання банкрутством промислових, торгових, банківських монополій. Санація може відбуватися способом об'єднання підприємства, яке перебуває на межі банкрутства з потужнішою компанією; з допомогою випуску нових акцій або облігацій для мобілізації грошового капіталу; збільшення банківських кредитів і надання урядових субсидій; перетворення короткострокової заборгованості в довгострокову; повної або часткової купівлі державою акцій підприємства, що перебуває на межі банкрутства.

Проте, на нашу думку, таке трактування цілей санації та механізму її проведення, перелік санаційних заходів є недостатньо точно окресленим, оскільки запобігання банкрутству ще не означає оздоровлення та повного виходу підприємства з фінансової кризи, а названі заходи, по-перше, не є вичерпними і, по-друге, не розкривають принципових методологічних підходів до вибору тих чи інших форм санації.

Деякі із вітчизняних авторів (наприклад І. А. Бланк) із санацією ототожнюють лише заходи щодо залучення зовнішньої фінансової допомоги, які спрямовані на запобігання оголошенню підприємства-боржника банкрутом та його ліквідації. З цим не можна погодитись, оскільки невід'ємною складовою частиною процесу оздоровлення будь-якого підприємства є мобілізація внутрішніх фінансових резервів.

Відомий фахівець у галузі банкрутства М. І. Тітов у монографії, присвяченій матеріально-правовим та процесуальним аспектам банкрутства, пропонує таке законодавче визначення санації: санація — це оздоровлення неспроможного боржника, надання йому з боку власника майна, кредиторів та інших юридичних і фізичних осіб (у тому числі зарубіжних) фінансової допомоги, спрямованої на підтримку діяльності боржника і запобігання його банкрутству. Однак це визначення також не вільне від розуміння санації тільки як інституту фінансової підтримки боржника.

Згідно із Законом України «Про банкрутство» 1992 р., під санацією розуміють задоволення вимог кредиторів та виконання зобов'язань перед бюджетом та іншими державними цільовими фондами. Згідно з таким підходом санація є лише інститутом переведення боргу. З цим теж аж ніяк не можна погодитися.

Новий Закон про банкрутство, ухвалений 1999 року, розрізняє поняття **«санація»** та **«досудова санація»**. Згідно із Законом «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» санація — це

система заходів, що здійснюються в процесі провадження справи про банкрутство з метою запобігання визнанню боржника банкрутом та його ліквідації, спрямована на оздоровлення його фінансового стану, а також на задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів через кредитування, реструктуризацію боргів і капіталу та (або) зміну організаційної чи виробничої структури суб'єктів підприємницької діяльності. Досудова санація — система заходів для відновлення платоспроможності боржника, які здійснюються власником підприємства-боржника з метою запобігання його ліквідації. Ці заходи стосуються реорганізаційних, організаційно-господарських, управлінських, інвестиційних, технічних, фінансово-економічних, правових питань і провадяться згідно з чинним законодавством до початку порушення справи про банкрутство.

Власне тлумачення поняття «санація» має і Національний банк України. Згідно з версією НБУ режим фінансової санації — це система непримусових та примусових заходів, спрямованих на збільшення протягом визначеного періоду обсягів капіталу до необхідного рівня з метою відновлення ліквідності, платоспроможності та усунення порушень, які спричинили збиткову діяльність комерційного банку, призвели до скрутного фінансового становища, а також для ліквідації інших наслідків цих порушень.

У Законі України «Про страхування» є ще одне, досить оригінальне трактування терміна «санація». Згідно з ним, примусова санація страхової компанії передбачає:

— проведення комплексної перевірки фінансово-господарської діяльності страховика, у тому числі обов'язкової аудиторської перевірки;

— установлення заборони на вільне користування майном страховика та прийняття страхових зобов'язань без дозволу Комітету у справах нагляду за страховою діяльністю;

— установлення обов'язкового для виконання графіка здійснення розрахунків зі страхувальниками;

— прийняття рішення про ліквідацію або реорганізацію страховика.

Використавши все раціональне, що є в кожному з цих трактувань, можна сформулювати одне універсальне визначення. На нашу думку, найближче до цього підійшли кілька зарубіжних економістів (Н. Здравомислов, Б. Бекенферде, М. Гелінг). Вони вважають, що **санація — це система фінансово-економічних, виробничо-технічних, організаційно-правових та соціальних заходів, спрямованих на досягнення чи відновлення платоспроможності, ліквідності, прибутковості та конкурентоспроможності підприємства-боржника в довгостроковому періоді.** Інакше кажучи, санація — це сукупність усіх можливих заходів, які спроможні привести підприємство до фінансового оздоровлення.

Особливе місце в процесі санації належить заходам фінансово-економічного характеру, які відображають **фінансові відносини, що виникають у процесі мобілізації та використання внутрішніх і зовнішніх фінансових джерел оздоровлення підприємств.** Джерелами фінансування санації можуть бути кошти, залучені на умовах позики чи на умовах власності; на поворотній або безповоротній основі.

За джерелами мобілізації фінансових ресурсів, розрізняють автономну та гетерономну санацію. **Автономна санація** передбачає фінансування оздоровлення підприємства за рахунок його власних ресурсів і коштів, наданих власниками та іншими особами (без залучення в санаційний процес сторонніх осіб). **Гетерономна (зовнішня) санація** характеризується участю в ній сторонніх осіб, зокрема банків та інших кредиторів, клієнтів, держави.

Метою фінансової санації є покриття поточних збитків та усунення причин їхнього виникнення, поновлення або збереження ліквідності та платоспроможності підприємств, скорочення всіх видів заборгованості, поліпшення структури оборотного капіталу та формування фондів фінансових ресурсів, необхідних для проведення санаційних заходів виробничо-технічного характеру.

У системі проведення фінансової санації підприємств розрізняють три основні функціональні блоки:

1. Розробка плану санації.
2. Санаційний аудит.
3. Менеджмент санації.

Як правило, розробкою санаційної концепції та плану санації, з доручення власників чи керівництва підприємства займаються консалтингові фірми в тісному взаємозв’язку із внутрішніми службами контролінгу (якщо такі є на підприємстві). Санаційний аудит проводиться аудиторськими компаніями на замовлення потенційних санаторів, кредиторів та інших осіб, які можуть взяти участь у фінансуванні санації.

Вирішальне значення для успішного проведення фінансового оздоровлення підприємства має організація ефективного менеджменту санації. Сутність менеджменту санації можна розглядати з двох позицій: інституціональної та з функціональної.

З інституціональної позиції до менеджменту санації можна віднести всіх фізичних осіб, яких уповноважено власниками суб’єкта господарювання чи силою закону провести фінансову санацію підприємства, тобто фактично керувати підприємством на період його оздоровлення. Досить часто до банкрутства підприємство доводить саме невміле чи навмисно неправильне управління. Зрозуміло, що керівництво підприємства, яке призвело його до фінансової кризи, як правило, не в змозі ефективно управляти фінансовою санацією. Звідси випливає необхідність заміни керівництва підприємства або передачі повноважень

щодо санації третім особам. У Великобританії, наприклад, щорічно з 60 тисяч порушених справ про банкрутство близько 90% закінчується зміною керівництва.

Загалом, до осіб, які можуть бути носіями менеджменту санації, слід віднести контролюючі органи (наприклад, департамент банківського нагляду НБУ, страхнагляд тощо), консультантів, аудиторів, керуючих санацією, які призначаються відповідно до рішення арбітражного суду, представників банківських установ чи інших кредиторів, досвідчені менеджери, а також і колишнє керівництво підприємства. Розв'язання питання щодо призначення менеджменту санації є одним із першочергових заходів у рамках фінансового оздоровлення.

З функціональної позиції менеджмент санації — це система антикризового управління, яка має на меті ефективне використання фінансового механізму для запобігання банкрутству та проведення фінансового оздоровлення підприємства. Функціональні сфери менеджменту санації можна розглядати як окремі фази управлінського циклу, причому в процесі санації підприємства такі цикли перманентно повторюються при досягненні певних стратегічних чи тактичних цілей.

До функціональних сфер менеджменту санації (рис. 10.1) слід віднести такі:

а) постановка цілей;

б) формування та аналіз проблеми (головна проблема — фінансова криза);

в) пошук альтернатив, прогнозування та оцінка наслідків їхньої реалізації (підбір та оцінка необхідного каталогу санаційних заходів);

г) прийняття рішення;

д) реалізація (проведення конкретних санаційних заходів);

е) контроль;

є) аналіз відхилень.

Важливою складовою організації дійового менеджменту санації є запровадження ефективної системи контролінгу. Вирішальним при цьому є створення системи інформаційного забезпечення, планових, аналітичних та контрольних служб. Треба зауважити, що не існує стандартних рецептів організації менеджменту санації підприємства.

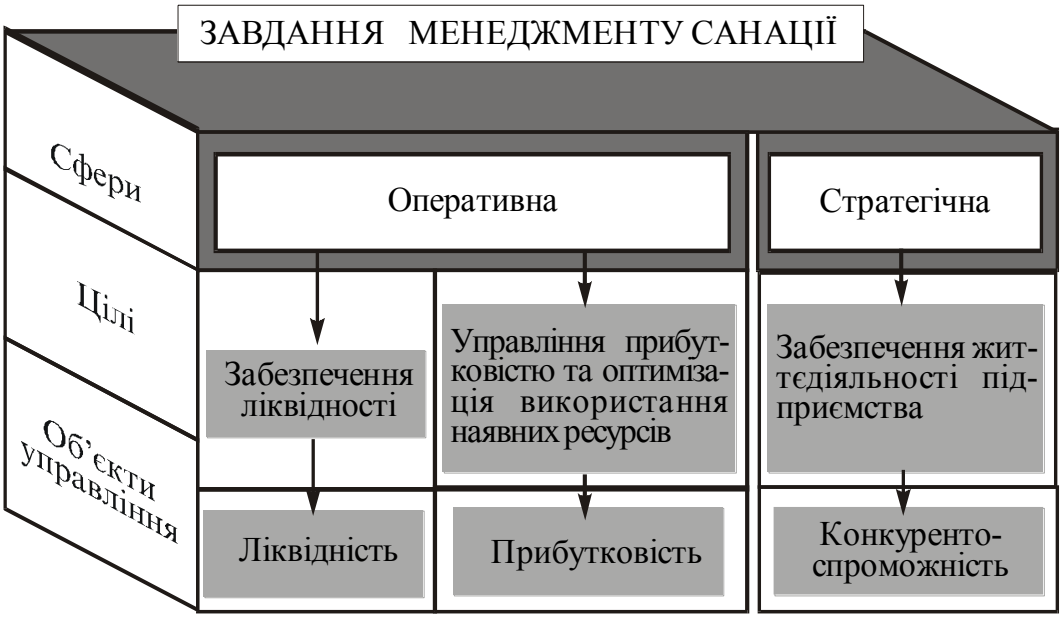

Рис. 10.1 - Завдання менеджменту фінансової санації підприємства.

Кожен випадок фінансової кризи потребує індивідуального підходу до управління процесом її подолання.

Важливим елементом санаційного аудиту є аналіз виробничо-господарської діяльності підприємства на предмет відповідності фактичного стану даним, відображеним у санаційній концепції. У процесі аналізу виявляються також сильні та слабкі сторони виробничої сфери підприємства з тим, щоб виробити рекомендації щодо їхньої мобілізації чи усунення.

У ході аналізу виробничо-господарської діяльності аудитор проводить таку роботу:

1) вивчає загальну виробничу структуру підприємства;
2) оцінює рівень існуючої технології виробництва;
3) проводить аналіз виробничих витрат;
4) аналізує рух основних фондів та амортизаційних відрахувань;
5) оцінює показники праці.

1) Загальна виробнича структура підприємства. Під час вивчення загальної виробничої структури підприємства розв'язуються такі завдання:

— досліджуються головні техніко-економічні показники структурних підрозділів (обсяги виробництва, чисельність працівників, основні фонди, ФОП тощо);

— визначається кількість та місцезнаходження окремих структурних підрозділів, у тому числі допоміжних і обслуговуючих, оптимальність їхнього розташування;

— проводиться експертиза доцільності виділення (відокремлення) певних підрозділів у ході майбутньої реструктуризації (якщо така передбачається).

2) ***Оцінка рівня існуючої технології виробництва.*** Це завдання розв'язується за такими позиціями:

а) наявність сучасних передових технологій;

б) використання ноу-хау та власних інноваційних розробок;

в) використання автоматизованих систем управління.

У процесі аудиту звертається також увага на циклічність технологічних процесів та їхню безперервність; можливість повторного використання продуктів переробки (відходів); величину втрат сировини, матеріалів, готової продукції під час виробничого циклу, наявність науково-обґрунтованих норм виготовлення продукції, енергозатратність технологій, серійність виробництва.

3) ***Аналіз витрат на виробництво.*** У ході аналізу вивчається ефективність планування собівартості та проводиться факторний аналіз відхилень факту від плану. На підставі первинних бухгалтерських документів визначається сума витрат у собівартості продукції, не пов'язаних з виробничо-господарською діяльністю. При цьому аналізується фактична (у натуральному та вартісному виразі) наявність сировини, матеріалів, палива, покупних напівфабрикатів, інших товарно-матеріальних цінностей, які не мають відношення до виробництва продукції. На цій підставі розробляються рекомендації щодо їх дальшого використання, у тім числі продажу. Велика увага приділяється питанню правильності віднесення витрат на собівартість продукції та на валові витрати для цілей оподаткування. У разі порушення вимог Закону «Про оподаткування прибутку» в частині формування валових витрат, підприємство наражається на фінансові санкції.

4) ***Аналіз руху основних фондів та амортизаційних відрахувань.*** Досліджуючи це питання, слід виходити з того, що балансова вартість окремих майнових активів майже ніколи не дорівнює їх реальній ринковій ціні. Аудитор звертає увагу на основні фонди, що їх придбано, реалізовано, ліквідовано або здано в оренду протягом останніх періодів. Показники завантаженості основних фондів, зносу, матеріаломісткості та енергоємності, прогресивності технологічних процесів порівнюються з аналогічними показниками діяльності підприємств, найліпших у своїй галузі.

Слід перевірити правильність проведення та відображення у звітності таких, пов'язаних з рухом основних фондів операцій: індексація основних фондів; надходження та реалізація; ліквідація та інші види вибуття; ремонт та амортизація; інвентаризація.

Оцінка майнового стану підприємства проводиться на підставі дослідження таких показників: коефіцієнт зносу основних фондів;

коефіцієнт оновлення; коефіцієнт вибуття; частка активної частини основних фондів у структурі основних фондів.

5) ***Аналіз показників праці.*** Виконуючи це завдання, аудитор досліджує динаміку чисельності працівників та рівня заробітної плати, обсяги прихованого безробіття, плинність кваліфікованих робітників та інженерно-технічних кадрів. З'ясовуються також причини, які призвели до втрат робочого часу (брак замовлень, сировини, утрата традиційних ринків збуту, висока ціна продукції, незадовільна робота обладнання, брак маркетингових досліджень тощо), робиться висновок про відповідність (невідповідність) кількості працівників потребам виробництва.

Контрольні запитання

1. Що собою являє санація підприємства?
2. Які фактори, що зумовлюють стратегічну кризу на підприємстві, відносять до головних?
3. Що відносять до функціональних завдань менеджменту санації?
4. У чому полягає основна мета санаційного аудиту?
5. Яку роботу проводить аудитор під час аналізу виробничо-господарської діяльності?
6. Які показники відносять до головних, що характеризують структуру капіталу та фінансову незалежність підприємства?
7. У якому випадку підприємство вважатиметься неплатоспроможним?
8. До заходів щодо фінансової реструктуризації можна віднести такі:?

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.99 № 996-XIУ // Бухгалтерський облік і аудит. – 1999.-№9.-С.3-8
2. Закон України № 1877-IУ від 24.06.04 р. «Про державну підтримку сільськогосподарського господарства України».
3. Теплова Т.В. Планирование в финансовом менеджменте. - М.: ГУ ВШЭ, 1998. - 139 с.
4. Вдовенко Н.М. Основи формування та обліку фінансових результатів діяльності ставових господарств у перехідній економіці України: Навчальний посібник.- К.:»МП Леся», 2003.- 284 с.
5. Гарасим П.М, Кізима А.Я., Забчук В.Д. Фінансовий облік та звітність на підприємствах різних галузей/За ред.. П.Я. Хомина.- Тернопіль: Астон, 2000.-288 с.
6. Александрова М.М. Страхування: Навчально-методичний посібник.- К.: ЦУЛ, 2002-208с.
7. Бланк И. А. Стратегия и тактика управления финансами. — К., 1996.
8. Брігхем Е. *Ф.* Основи фінансового менеджменту. — К., 1997.
9. Василик О. Д. Державні фінанси України: Навч. посібник. — К.: Вища шк., 1997.
10. Ефимова О. В. Финансовый анализ. — М., 1996.
11. WWW.library-odeku.16mb.com.
12. Бізнес-план сільськогосподарського підприємства: Міжнародна Фінансова Корпорація спільно з урядом Нідерландів.-К.:Століття, 2000.-123 с.
13. Фінанси сільськогосподарських підприємств (посібник з питань фінансових відносин у ринкових умовах) За ред. М.Я. Дем’яненка- К.: IAE, 2000.-604 с.
14. Конспект лекцій О.А.Тучковенко. Електронна версія конспекту.

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни

ФІНАНСОВА ДІЯЛЬНІСТЬ РИБОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Укладач: О.А. Тучковенко

Підп. до друку Формат Папір
Умовн. друк. арк. Тираж Зам. №

Надруковано з готового оригінал-макета

Одеський державний екологічний університет
65016, Одеса, вул. Львівська,